

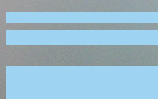
Anja Emilie Kruse og Solveig Bergman

«Jeg kan jo ikke kalle det noe annet enn vold...»

En forskningsoversikt og en intervjustudie om mødres vold mot barn

Nasjonalt kunnskapssenter
om vold og traumatisk stress a/s

www.nkvts.no

«Jeg kan jo ikke kalle det noe annet enn vold...»

En forskningsoversikt og en intervjustudie om
mødres vold mot barn

Anja Emilie Kruse

og

Solveig Bergman

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) er et selskap under Unirand AS som er heleid av Universitetet i Oslo. NKVTS består av tidligere Psykososialt senter for flyktninger, Kompetansesenter for voldsofferarbeid, Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn og deler av Kontoret for katastrofepsykiatri.

Formålet med senteret er:

Å utvikle, vedlikeholde og spre kompetanse og kunnskap som kan bidra til:

- Å redusere helsemessige og sosiale konsekvenser av vold og traumatisk stress
- Å forebygge vold og traumatisk stress

Senterets oppgaver er forskning, utviklingsarbeid, undervisning, formidling og veiledning.

Bak opprettelsen av senteret står:

Barne- og likestillingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og politidepartementet, Forsvarsdepartementet og Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

ISBN 978-82-8122-078-2 (trykk)

ISBN 978-82-8122-079-9 (PDF)

ISSN 0809-9103

Henvendelse vedrørende publikasjonen rettes til Nasjonal kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Kontaktinformasjon på www.nkvts.no.

Forord

Kvinners bruk av vold og fysisk makt mot sine egne barn er et lite utforsket felt i Norge og de andre nordiske landene. På denne bakgrunn ga Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) i oppdrag å frembringe kunnskap om mødre som bruker vold (tiltak 19 i *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner* 2012). Arbeidet startet opp ved NKVTS i juni 2013, og ble sluttført i august 2014.

Foreliggende rapport er todelt. Den første delen er en oversikt over forskning om fenomenet, med hovedfokus på såkalt ‘mindre alvorlige’ former for vold mot barn – som er de voldsformene som er vanligst forekommende og slik sett rammer flest barn. Den andre delen av rapporten består av en kvalitativ intervjustudie med mødre som selv opplever at de har ‘gått over streken’ og brukt fysisk makt og/eller vold mot barna sine, og som har søkt profesjonell hjelp for å håndtere dette.

Anja Emilie Kruse, kriminolog og forsker III ved NKVTS, har utarbeidet forskningsoversikten, planlagt og gjennomført intervjuene og skrevet selve rapporten. Arbeidet har skjedd i kontinuerlig dialog med prosjektlederen, som også har deltatt i deler av analyse- og skriveprosessen. Som prosjektleder og faglig ansvarlig for rapporten vil jeg takke Anja for en omfattende innsats og et viktig bidrag til kunnskapsutviklingen på feltet. Det har vært svært givende å samarbeide med en ung forsker som er så selvstendig, kreativ og har et skarpt analytisk blikk.

Det er mange som har bidratt til prosjektets utvikling og utarbeidelsen av rapporten, og som fortjener stor takk:

Carolina Øverlien, tidligere leder for barne- og ungdomsseksjonen ved NKVTS, formulerte den første skissen til prosjektet og rekrutterte både prosjektleder og forsker. Mona-Iren Hauge, leder for seksjonen siden januar 2014, har fulgt med og gitt støtte til prosjektet i sluttfasen. Prosjektet har hatt en intern referansegruppe ved NKVTS, bestående av Ingunn Rangul Askeland, Bente Lømo og Kristin Skjørten. Gruppen har gitt flere konstruktive bidrag underveis, og har i høy grad bidratt til utviklingen av prosjektet.

Alle våre informanter er rekruttert fra hjelpe- og behandlingssteder for personer med volds- og aggresjonsproblemer, eller fra barne- og familievernet. Takk til dere som bidrog til rekrutteringen av informanter. Også takk til Ingvil Thallaug Øverli for transkribering av intervjuene og som faglig dialogpartner i begynnelsen av analysefasen.

Flere kolleger har gitt verdifulle kommentarer til det endelige manuskriptet: Varmt takk til Carolina Ø., Ingunn R. A. og Kristin S.! Ansvaret for rapporten og dens eventuelle feil og mangler er likevel helt og fullt vårt eget. Takk også til kolleger for bistand med praktiske ting i siste runden med rapporten: Jeanne Margrethe Gjerpen, Runhild Grønlie, Inger-Lise Johnsrud og Hege Eriksen Oswald.

Sist, men ikke minst: En varm takk til alle dere kvinner og mødre som sjenerøst har delt vanskeligheter og utfordringer i deres liv med oss. At dere har vært villige til å dele deres erfaringer og opplevelser vil være til stor nytte, både for forskningen og det praktiske arbeidet på dette feltet.

Oslo, oktober 2014

Solveig Bergman, pol.dr., prosjektleder

Innhold

Forord	3
Innhold	5
Sammendrag	7
Summary	13
1 Innledning	19
1.1 Bakgrunn for prosjektet, problemstillinger og rapportens oppbygning	19
1.2 Definisjoner og begrepsavklaringer	22
1.2.1 Hva er vold?	22
1.2.2 Konsekvenser av volden	27
1.2.3 Forståelse av foreldrevold i rapporten	29
1.3 Samfunns- og rettsutvikling i Norge og Norden	29
2 Forskning om foreldrevold, særlig mødres vold mot barn	35
2.1 Norske omfangsundersøkelser – karakteristika ved volden og utøverne	36
2.1.1 Mossige og Stefansens studie	36
2.1.2 Thoresen og Hjemdals studie	40
2.2 Andre nordiske omfangs- og holdningsundersøkelser	43
2.2.1 Svenske studier	43
2.2.2 Danske og finske studier	47
2.3 Risikofaktorer	49
2.3.1 Demografiske faktorer (foreldre)	51
2.3.2 Familieforhold	54
2.3.3 Kjennetegn ved foreldrene	57
2.3.4 Kjennetegn ved barna	60
2.4 Sosiologiske og kjønnteoretiske perspektiver på mødres vold	63
2.4.1 Kvinnens vold og menns vold	63
2.4.2 Mødre som ofre og utøvere	66
2.4.3 Kvinnens vold, valg og ansvar	68
2.4.4 Det ambivalente moderskapet	70

2.4.5	Kvinneres makt og avmakt	71
3	Mødres vold mot barn – en intervjustudie	73
3.1	Metode, materiale og forskningsetiske vurderinger	73
3.1.1	Rekruttering av informanter	74
3.1.2	Utvalget	76
3.1.3	Kvalitative intervjuer	79
3.1.4	Analyse og overordnede teoretiske perspektiver	80
3.1.5	Forskningsetiske vurderinger	83
3.2	Mødres vold mot barn – resultater fra intervjuundersøkelsen	85
3.2.1	Det komplekse voldsbildet – utøvelse og utsatthet	86
3.2.2	Hvordan <i>opplever</i> mødrene situasjonene der de selv bruker vold/fysisk makt?	96
3.2.3	Hvordan <i>fortolker/forstår</i> mødrene situasjonene og sine egne handlinger?	110
4	Diskusjon og avsluttende betraktninger	136
4.1	Mødres og fedres vold mot barn	137
4.2	Fokus på 'mindre alvorlig vold' – viktig og riktig?	138
4.3	Mødres vold mot barn – «hypersynlig» og samtidig «usynlig»?	141
4.4	Forståelse av sammenhenger og årsaker	144
4.5	Intervjuundersøkelsen	146
4.5.1	Det komplekse voldsbildet	146
4.5.2	Voldsutøvelse, voldsutsatthet og maktposisjoner	147
4.5.3	Volden satt i kontekst	149
4.5.4	Skam, skyld og ansvar	151
4.6	Anbefalinger for videre forskning	153
	Litteratur	158

Sammendrag

Vold mot barn er et tema som i dag ligger langt fremme i manges bevissthet. I Norden har lovgivning og politikkutforming beveget seg i retning av nulltoleranse når det gjelder vold mot barn. Forskning tyder på at forekomsten av fysisk avstraffelse eller vold i oppdragelsesøyemed har gått ned, både i Norge og i andre nordiske land. Likevel opplever mange barn fortsatt vold og fysisk maktbruk i løpet av oppveksten, enten fra far, mor eller begge foreldre.

Nordiske omfangsstudier viser at når barn og unge opplever såkalt ‘mindre alvorlig’ vold (for eksempel fastholding, dytting, lugging, klyping, slag med flat hånd) fra foreldre, er det minst like ofte mødre som begår denne typen av volden som det er fedre som gjør det. Selv om vi ikke kan slå fast hvor mye av den volden som barn og unge utsettes for som mødrene deres står bak, på grunn av ulike metodologiske tilnærminger og forståelser av vold i studiene, er det rimelig å anta at mødre står bak en betydelig andel av i hvert fall den mindre alvorlige volden barn og unge opplever. Imidlertid er det viktig å ta høyde for at det i mange familier, også i nordiske land, fortsatt er mødre som har hovedansvaret for oppdragelse av og omsorg for barna, og at mødre derfor bruker mer tid med barna sine enn det fedre gjør. Mødre kan derfor ha flere ‘muligheter’ til å bruke vold og fysisk makt mot barn.

Mødres vold mot barn er et lite utforsket felt i Norge. Personer som arbeider med problematikken trenger kunnskap for å kunne forstå mødrene, hjelpe barna, og jobbe for å få slutt på volden. Vi vet lite om hvordan mødre selv opplever, beskriver og fortolker de situasjonene der vold eller fysisk maktbruk forekommer, og hvorfor de oppstår. Det finnes begrenset kunnskap om de kontekster der mødres vold forekommer. Derfor er det viktig å løfte frem stemmer fra dem som utøver volden for å kunne forstå fenomenet på en mer helhetlig måte.

Formålet med dette prosjektet er derfor å utvide kunnskapen om mødres bruk av vold og illegitim fysisk makt mot barn. Prosjektet er todelt: dels gis en oversikt av eksisterende forskning på feltet, og dels vil vi gjennom en kvalitativ intervjustudie belyse mødres bruk av vold og/eller illegitim fysisk maktbruk, altså situasjoner der de opplever at de har ‘gått over streken’ i forhold til barna sine.

Forskningsoversikten (Del 2 i rapporten) gir en bred oversikt over norsk, nordisk og internasjonal forskning på foreldres vold mot barn, og inkluderer således også forskning der det ikke spesifikt er mødres vold som er i søkelyset. Det er fortsatt mange ubesvarte spørsmål i forhold til forståelsen av foreldres vold mot sine egne barn. Dette er en av årsakene til at vi har ønsket å gå forholdsvis bredt til verks i oversikten.

Forskningen på dette feltet preges av en rekke ulike teoretisk-faglige og metodologiske tilnærminger og forståelser av den volden som barn utsettes for. Mye av forskningen kommer fra den engelskspråklige del av verden, særlig USA, og kan ikke nødvendigvis alltid overføres til en nordisk og norsk kontekst. Studiene peker på at årsakene til at foreldre bruker vold mot sine barn er sammensatte og komplekse, og funnene er til dels er motstridende. Man har funnet korrelasjoner mellom ulike dimensjoner ved foreldre, familier og sosiale kontekster, og forekomst av foreldres vold mot barn. Både at foreldre selv har opplevd vold i oppveksten og at foreldre bruker vold mot hverandre er ifølge mye av forskningen risikofaktorer for at også barna i familien kan bli utsatt for vold. Mange studier peker videre på at ulike typer sosiale faktorer, for eksempel marginalisering, lav sosioøkonomisk status, rusproblemer eller å tilhøre en etnisk minoritet, kan være knyttet til økt risiko for vold. Nyere nordiske studier peker imidlertid på at sammenhengen mellom tradisjonelle sosioøkonomiske faktorer og risiko for vold kan være i ferd med å bli noe svakere – i hvert fall i forbindelse med den mindre alvorlige volden. Psykososiale forhold, som for eksempel konflikter og problemfylte relasjoner innen familien, kan på den annen side ha fått større betydning enn tidligere. Åpenbart har vi et behov for mer empirisk forskning på dette området.

Intervjustudien (Del 3 i rapporten) har fokus på mødrenes opplevelser av voldssituasjonene, deres oppfatninger om bakgrunnen for og konteksten rundt situasjonene, samt mødrenes egne forståelser av voldsbruken, blant annet i sammenheng med tidligere livserfaringer. For å fokusere nettopp på det kontekstuelle og mødrenes egne opplevelser av situasjoner der vold eller illegitim fysisk makt blir brukt, har vi valgt å bruke en kvalitativ tilnærming. Dette gir oss muligheten til å gå mer i dybden av mødrenes beskrivelser, forståelser og fortolkninger av situasjoner der vold brukes.

Studien bygger på kvalitative dybdeintervjuer med syv mødre. Disse kvinnene er rekruttert via hjelpeapparatet eller behandlingssteder for personer med volds- og aggresjonsproblemer, og de har alle erkjent en viss grad av illegitim fysisk

maktbruk/vold mot egne barn. Det er viktig å huske at utvalget ikke nødvendigvis er representativt for alle mødre som utøver vold, og at våre funn således ikke kan generaliseres til hele gruppen 'mødre som utøver vold' i Norge. Vår studie kan karakteriseres som eksplorativ – utforskende – i og med at vi studerer et fenomen som det ikke finnes så mye kunnskap om fra før. Fokus på disse syv mødrenes opplevelser kan gi et utfyllende og detaljert bilde av fenomenet mødres vold mot barn, noe som også kan brukes som utgangspunkt for videre forskning.

Hovedfokus i vår studie er mødre som har brukt såkalt mindre alvorlig vold, og deres erfaringer med, oppfatninger om og holdninger til vold mot barn. De intervjuede kvinnene representerer således ikke nødvendigvis de 'tyngste' sakene som hjelpeapparatet håndterer, eller den groveste, mest systematiske eller potensielt dødelige volden. Flesteparten av intervjupersonene lever det vi oppfatter som liv uten ekstreme eller svært uvanlige livsbetingelser. Men det er også viktig å huske at disse mødrene heller ikke er som 'mødre flest' i og med at de faktisk har søkt profesjonell hjelp for å håndtere problemene sine med sinne, aggresjon eller voldsbruk.

Studien gir et innblikk i de voldssituasjonene som ifølge forskning er de vanligste når det gjelder foreldres vold mot barn i Norge og Norden. I denne sammenfatningen er det særlig fire sentrale funn eller poenger fra studien som vi ønsker å løfte frem: *Det komplekse voldsbildet; sinne, avmakt og maktesløshet; skyld og skam og moderskap og makt.*

Det komplekse voldsbildet

Vold har preget livene til kvinnene i vårt utvalg på flere forskjellige måter. Kvinnene har både utsatt andre for, og selv vært utsatt for, ulike typer vold. Den volden mødrene har brukt mot barna spenner fra det en kan betegne som illegitim fysisk maktbruk til alvorlige voldshandlinger som slag med knyttet neve. Det meste av volden de beskriver kan imidlertid plasseres i kategorien 'mindre alvorlig vold'. Eksempler på dette er slag på hodet, i ansiktet eller andre steder på kroppen, ørefiker, klyping, å trekke barnet med seg etter ørene eller å kaste barnet fra seg i sinne eller frustrasjon. Mødrene forteller også om psykisk vold, som for eksempel trusler, ydmykelser, utskjelling, kjefting og ignorering. Også den mindre alvorlige volden kan ha større og mer alvorlige konsekvenser enn man iblant tenker seg, for eksempel når volden gjentar seg og blir et mønster. Flere av mødrene vi intervjuet beskriver gjentatte hendelser med ulike typer av vold mot barna, eller i kombinasjon med vold og høyt konfliktnivå mellom foreldrene. Dette er forhold som gjør voldsbruken mer alvorlig.

Flere av kvinnene vi intervjuet har ikke bare brukt vold mot barna sine, men også mot partnere eller eks-partnere. Det er interessant at blant dem som forteller om vold mellom de voksne i familien fremstiller flere av kvinnene seg selv som den primære voldsutøveren i forholdet, og som den som stort sett initierer volden. De fleste av intervjupersonene våre hadde også selv vært utsatt for ulike typer av vold i oppveksten og/eller i parforhold. Vår undersøkelse indikerer likevel ikke at kvinnes egen voldsutsatthet er den eneste, eller den viktigste, forklaringen til deres voldsutøvelse mot egne barn. Det er også viktig å påpeke at selv om voldsutsatthet kan forklare økt forekomst av vold i enkelte grupper, fritar utsatthet ikke for ansvar for egen voldsutøvelse. Også kvinnene selv gir i intervjuene klart uttrykk for at de ønsker å ta ansvar for sine voldshandlinger.

Sinne, avmakt og maktesløshet

De intervjuede mødrenes fortellinger om hva de opplever i vanskelige situasjoner med barna viser at volden ofte skjer i situasjoner preget av stress, opplevelser av avmakt, frustrasjon og sinne, samt opplevelser av mangel på tillit, respekt og autoritet. En del av disse opplevelsene kan tilskrives en viss tilslutning til tradisjonelle verdier for barneoppdragelse, der mødrene opplever at barna skal vise at de er verdige mødrenes tillit, og respektere dem og deres autoritet. Noen av mødrene mener altså at de har en viss 'rett' til å få sin vilje igjennom som forelder. Enkelte av dem setter også voldsituasjonene i forbindelse med at de strekker seg langt for å tilfredsstille andres behov.

Et flertall av kvinnene vi intervjuet fortalte om sterke opplevelser av sinne i forbindelse med voldsituasjonene, og flere mente også at de hadde et mer generelt problem med sinne og aggresjon. Sinnet opplevdes ofte som 'ukontrollerbart', som en følelse kvinnene ønsket å 'bli kvitt' eller 'få utløp for', og er slik sett en integrert del av deres fortolkninger av volden. Samtidig er det viktig å påpeke at det ikke er ukjent innenfor voldsforskningen at bruk av vold tilskrives nettopp sinne som en sterk og ukontrollerbar kraft, og at det å fortolke vold som utløst av sinne også kan være en måte å fraskrive seg ansvar på.

En del av problematikken som kvinnene i studien opplever kan forstås i forbindelse med slitsomme livssituasjoner, der mødrene opplever at de er maktesløse både overfor barna sine, og overfor den livssituasjonen de befinner seg i. Disse følelsene er ofte knyttet til mødrenes opplevelse av å være alene med ansvaret for barna. Flere av dem mener at de ikke får nok hjelp og støtte fra verken barnas far eller fra andre voksne i sitt nettverk.

Skyld og skam

Internasjonal forskning påpeker at volden kvinner begår mot sine egne barn ofte er forbundet med skam og oppleves som normbrudd. Alle mødrene vi intervjuet rapporterer om ulike grader av skam, skyld og dårlig samvittighet i sammenheng med voldsutøvelsen. Vold mot egne barn er tabubelagt i samfunn som de nordiske, der de fleste forholder seg til normativ nulltoleranse mot bruk av vold og fysisk avstraffelse mot barn. Kvinnene vi intervjuet hadde i all hovedsak internalisert denne normen. Mødrene mente at det å bruke vold eller illegitim fysisk makt mot barna sine er i strid med idealer og forestillinger om hva som er en 'god mor', noe som i høy grad øker mødrenes følelser av skam. De høye ambisjonene i forhold til morsrollen kan bidra til at fallet oppleves dypt når moren 'går over streken'.

Moderskap og makt

Den volden mødrene har brukt kan fortolkes som et uttrykk for en asymmetrisk fordeling av maktressurser mellom foreldre og barn. Volden mot barna blir en form for maktutøvelse, og befester samtidig denne makten gjennom barnas frykt, avhengighet av moren og tilpasning til hennes krav og ønsker. En god del av volden har instrumentelle hensikter, det vil si at formålet med volden ifølge mødrene er å få sin vilje igjennom og tvinge barna til å gjøre det moren ønsker. Samtidig er det viktig å ha med seg en kompleks forståelse av maktbegrepet i forhold til mødre og deres barn. Mødrenes fortellinger tyder på at deres bruk av fysisk vold kan tolkes som forsøk for å opprettholde kontroll over barna, men volden kan også manifestere deres opplevelser av å miste kontroll.

I kraft av alderens og foreldreautoritetens privilegium, står mødre som gruppe i en overordnet maktposisjon i forhold til sine barn. Det er imidlertid også viktig å understreke at den enkelte moren selv kan stå i en sosio-politisk kontekst der hennes makt og posisjon kan være underordnet andre hierarkier, for eksempel som resultat av manglende kjønnslikestilling. En slik nyansering betyr imidlertid ikke at voldsutøverens ansvar for volden forsvinner.

Idealer for foreldreskap i Norden har beveget seg i retning av større grad av likeverd og jevnere maktfordeling mellom foreldre og barn de siste 30-40 årene, og flere av mødrene vi intervjuet tilslutter seg eksplisitt slike idealer. Resultatene av vår intervjuundersøkelse viser at det likevel kan være stor avstand mellom ideal og praksis på dette feltet, og det tyder på at det ikke nødvendigvis er noe en-til-en-forhold mellom verdier og normer og det som faktisk skjer. Til tross for en normativ nulltoleranse mot vold mot barn i vårt samfunn, er denne normen etter alt å dømme ikke absolutt: den norske familien er ikke en institusjon som er fri for makt,

forhandlinger og interessemotsetninger. Dette gjelder også relasjoner mellom mødre og barn.

Summary

Violence against children is an issue that generates a great deal of public debate today. In the Nordic countries, legislation and policy development have moved towards zero tolerance with regard to violence against children. Research indicates that corporal punishment or violence in connection with child rearing has declined both in Norway and in the other Nordic countries. Yet many children continue to experience this type of violence either from the father, the mother or both parents.

Nordic prevalence studies show that when children and young people experience so-called 'less severe' violence (including restraining or holding, or engaging in pushing, hair pulling, pinching or slapping) from their parents, this kind of violence is at least as likely to be carried out by the mother as by the father. Although we cannot determine the extent to which mothers are committing the violence that children and young people are exposed to, due to different methodological approaches and understandings of violence in the prevalence studies, it is reasonable to expect that mothers are behind a considerable part of at least the 'less severe' violence that children and young people experience. However, it is important to consider that in many families, also in the Nordic countries, it is still the mothers who have the main responsibility for raising and caring for the children, and that mothers therefore spend more time with their children than do fathers. Thus the mothers can have more 'opportunities' to use violence and physical force against children.

Mothers' violence against children is an under-researched field in Norway. Those who work with these issues need knowledge to be able to understand the mothers, to help the children, and to work towards ending such violence. We know very little about how the mothers themselves experience, describe and interpret the situations where violence or physical abuse of power occurs, and why it occurs. It is therefore important to bring in the voices of those who resort to violence in order for us to understand this multifaceted phenomenon in a more comprehensive way.

The aim of this project is therefore to expand our knowledge concerning mothers who resort to violence and their illegitimate use of physical force against children. The project is divided into two parts. Firstly, we give an overview of existing

research in the field. Secondly, we use a qualitative interview study to shed light on mothers' use of violence and/or illegitimate use of physical force, that is, situations where they themselves feel that they have 'crossed a boundary' in relation to their children.

Part 2 in the report (the research overview) offers a broad outline of Norwegian, Nordic and international research on parental violence against children, and thus also includes research where the focus is not specifically on mothers' violence. A number of unanswered questions with regards to understanding parents' violence towards their own children still remain. This is one of the reasons why we wanted to include a relatively broad overview of research in this report.

Research in this field is characterised by a range of different theoretical and methodological approaches and understandings of the violence that children are exposed to. Much of the research comes from the English-speaking world, particularly the US, and cannot necessarily always be transferred to a Nordic and Norwegian context. The studies we refer to emphasise that the reasons for parents' use of violence against their children are complex, and the findings are partly contradictory. Correlations have been found between different circumstances linking parents, families and social contexts, and the occurrence of parents' violence towards their own children. According to much of the research, parents' experiences of violence during their own childhood, and parents' use of violence against each other, are factors that increase the risk that children in the family may also be exposed to violence. Several studies also point to different types of social factors, for example marginalisation, low socio-economic status, substance and alcohol abuse, or belonging to an ethnic minority group, that can be associated with the increased risk of exposure to violence. More recent Nordic studies indicate, however, that the strength of the relationship between traditional socio-economic factors and the risk of exposure to violence may be somewhat diminishing – at least when it comes to 'less severe' violence. Psycho-social factors, such as conflicts and problematic relations within a family, may on the other hand be more important than it was earlier assumed. Obviously there is a need for more empirical research in this field.

The interview study (Part 3 in the report) focuses on the mothers' experiences of violent situations, and how they understand and contextualise these situations. We also analyse the mothers' own explanations for and interpretations of the use of violence. A qualitative approach was chosen in order to focus explicitly on the situational context of the violence and the mothers' own experiences of the

illegitimate use of physical force. This approach allows for a more detailed exploration of the mothers' descriptions, understandings, and interpretations of situations in which violence is used.

The study is based on qualitative in-depth interviews with seven mothers. These mothers have been recruited through family and welfare services or treatment programmes for people with violence and aggression problems. All of the interviewed mothers have admitted to a certain degree of illegitimate use of physical force against their own children. It is important to remember that the sample is not necessarily representative for all mothers who are violent. Thus, our findings cannot be generalised and applied to all of the 'violent mothers' in Norway. Our study can be characterised as explorative – since we study a phenomenon where little research is published. Focusing on these seven mothers' experiences can provide us with a detailed and complementary picture of the phenomenon of mothers' violence against children, and our results may also be used as a starting point for future research in the field.

Our main focus in the study is on mothers who have used so-called 'less severe' violence and on their experiences of and attitudes towards violence against children. Thus, the interviewed women do not necessarily represent the 'most severe' cases dealt with by family and welfare services, or the most severe, most systematic or potentially lethal violence. The lives of most of our interviewees did not appear to be characterised by extreme or very unusual circumstances. However, it is important to note that these mothers cannot be categorised as 'ordinary mothers', since they have felt a need to seek out professional help to deal with anger, aggression and violence.

The study gives insight into those violent situations that – according to research – are the most common when it comes to parents' violence against children in Norway and the Nordic countries. In this summary we particularly wish to shed light on four central findings or major points from the study: The complex image of violence; anger, feelings of inadequacy and powerlessness; shame and guilt; motherhood and power.

The Complex Image of Violence

Violence has marked the lives of the women in our sample in several different ways. The women have both exposed others to different kinds of violence and they have themselves been subjected to acts of violence. The violence that the mothers have committed against their children ranges from what one could characterise as illegitimate use of physical force to severe acts of violence, such as hitting with a fist.

Most of the violence that they describe can, however, be placed in the category of 'less severe violence'. Examples include hitting the head, face or other parts of the body, slapping, pinching, pulling the child by the ears or throwing the child away from them in anger or frustration. The mothers also describe acts of psychological violence, such as threatening, humiliating, screaming at or ignoring the child. This so-called 'less severe' violence can have bigger and more serious consequences than one might think, for example when the violence is repeated and becomes more systematic. Several of the mothers we interviewed describe repeated events of different types of violence against the children, alone or in combination with violence and a high conflict level between the parents. Such circumstances make the use of violence more serious.

Several of the women we interviewed have not only used violence against their children, but have also been violent towards their partners or ex-partners. It is interesting to note that several of the women who talk about violence within their family, present themselves as the primary perpetrators and initiators of this violence. Most of our interviewees had also themselves been exposed to different kinds of violence during their own childhood and/or in intimate relationship(s). However, our study does not indicate that these women's own exposure to violence is the only, or even the most important, explanation for their violence against their own children. It is also important to point out that although exposure to violence can explain increased use of violence in certain groups, being a victim does not exempt anyone from taking responsibility for one's own use of violence. Additionally, the women themselves clearly gave the impression in the interviews that they wanted to take responsibility for their violent acts.

Anger, Feelings of Inadequacy and Powerlessness

In the interviews the mothers explained what they experienced during difficult situations with their children. According to them, the violence often takes place in situations characterised by stress, feelings of inadequacy, frustration and anger, as well as when mothers feel that they lack confidence and authority or are not shown respect. Some of these experiences can be attributed to the acceptance and incorporation of traditional child rearing values, in which the mothers believe that their children should show that they respect their mothers and their authority. Thus some of the mothers felt that they have a certain 'right' to exert their will as a parent, and their use of violence can be interpreted as expressions of this belief.

Several of the women we interviewed referred to intense experiences of anger connected to the violent episodes, which for the most part also meant that they had a general problem with anger and aggression. Anger was often experienced as something ‘un-controllable’, a feeling the women wanted to ‘get rid of’ or ‘have an outlet for’, and is consequently an integrated part of how they interpret the violence. However, it is important to note that the tendency to ascribe acts of violence to feelings of un-controllable anger is not unknown in research on violent behaviour. Interpreting violence as something that is triggered by anger can also be a way of denying responsibility.

The violence committed by the mothers we interviewed can partly be understood in the context of stressful life situations, where the mothers feel powerless both in respect to their children and the life situation they are in. These emotions are often associated with the mothers’ experiences of feeling solely responsible for their children. Several of them claim that they do not get enough help and support, either from the father of their child(ren) or from other adults in their social network.

Shame and Guilt

International research points out that the violence that women direct towards their own children is often associated with shame and is experienced as breaking certain norms of mother- or parenthood. All the mothers we interviewed report various degrees of shame and a guilty conscience in the context of their violence. In societies such as the Nordic ones, most people are aware of a normative zero tolerance to violence and corporal punishment towards children, and thus violence against one’s own children is a taboo. The women we interviewed had in general internalised this norm. The mothers acknowledged that the use of violence or illegitimate physical force against children is in conflict with their ideals and images of ‘being a good mother’, which highly increased the mothers’ feelings of shame.

Motherhood and Power

The violence used by the mothers can be interpreted as expressions of asymmetrical power relations between parents and children. Violence against children becomes an exercise of power, and simultaneously this power consolidates through the children’s fear, their dependency on the mother, and their adaptation to her demands and wishes. Part of the violence can be perceived as instrumental, that is, the purpose of the mother’s violence is to exert her authority and to force the children to do what she wants. At the same time, it is important to maintain a complex understanding of the concept of power with regards to the mothers and their children. The mothers’ narratives indicate that their use of physical violence can be interpreted as efforts to

maintain control over the children, but violence can also be a manifestation of their experience of losing control.

Given the privilege that their age and parental authority affords them, mothers as a group possess superior positions of power in relation to their children. It is, however, also important to emphasise that the individual mother herself can stand in a socio-political context where her power and position is inferior in other hierarchies, for example as a result of a lack of gender equality. Such emphasis does not, however, mean that the responsibility of the one who commits violence vanishes.

Ideals for parenthood in the Nordic countries have moved towards a greater degree of equality and more equal power relations between parents and children during the last 30-40 years, and several of the mothers we interviewed explicitly support such ideals. The findings of our interview study show, however, that there may be a great distance between ideals and practices in this field, which indicates that there is not necessarily any one-to-one relation between values and norms, and what de facto is happening. Despite a normative zero tolerance to violence against children in society, this norm does not appear to be absolute. The Norwegian family is not an institution that is free from power hierarchies, negotiations and conflicting interests. This also holds true for the relations between mothers and their children.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet, problemstillinger og rapportens oppbygning

I Norge er barns rett til en oppvekst fri fra vold, overgrep, utnyttelse og omsorgssvikt nedfelt i en rekke lover, stortingsmeldinger, utredninger og andre styringsdokumenter. De siste tiårenes samfunnsutvikling i Norden har beveget seg i retning av nulltoleranse når det gjelder vold mot barn. Etter alt å dømme har denne utviklingen også påvirket mange foreldres måte å forholde seg til sine barn på, slik at for eksempel forekomsten av vold i oppdragelsesøyemed har gått ned.

Når saker om vold mot barn når offentligheten, fører det til stor oppmerksomhet. Det siste tiåret har oppmerksomheten også blitt vendt mot den plikt og rett ulike samfunnsaktører – fra naboer og familiemedlemmer til ansatte i skole og barnehage, helsepersonell og alle andre som møter barn – har til å melde fra dersom man er bekymret for om et barn lever under forhold som kan sette dem eller deres utvikling i fare. Vi vet en del om hvor stort problem vold mot barn er i Norge, og både nordisk og internasjonal forskning har tematisert hva som gjør at noen barn blir utsatt for vold. Internasjonalt har foreldres bruk av vold og fysisk avstraffelse mot barn vært et forskningsfelt i vekst siden 1970-tallet, og etter hvert har det også blitt gjenstand for undersøkelser i Norge og Norden.

Vold mot barn er et tema som i dag ligger langt fremme i manges bevissthet. Det gjelder særlig for mennesker som på ulike måter arbeider med og for barn; i barnehager, på skoler, i barnevernet, på krisesenter, i helsevesenet og på familievernkontor. Samtidig er det en del aspekter ved den volden foreldre bruker mot barn som er uutforsket. I dagens lovverk settes grensen lavt for hva som skal regnes som vold (Ot. prp. nr. 104 (2008-2009)). Vi vet imidlertid lite om hvordan foreldre selv definerer og praktiserer slike grenser i den daglige samhandlingen med

sine egne barn, og hvordan de fortolker situasjoner der de selv opplever at de har 'gått over streken'.

Omfangsstudier viser at mødre står bak en betydelig andel av den volden som barn opplever (jfr. nedenfor, del 2). Samtidig har den volden som kvinner utøver blitt viet mindre oppmerksomhet i voldsforskningen, både nasjonalt og internasjonalt, enn den volden menn står bak. Det gjelder også mødres vold mot barn, om enn i noe mindre grad enn for eksempel kvinners vold mot mannlige samlivspartnere. Studier av voldsforekomst er viktige, og viser at mange barn og unge opplever ulike former for maktbruk eller vold en eller flere ganger i løpet av oppveksten. Men slike studier kan sjelden besvare spørsmål om *hvordan* det som rapporteres skjedde, hva *konteksten* var og hvordan situasjonen *opplevdes* av de involverte aktørene. Man har i liten grad undersøkt hvilke kontekster kvinners vold forekommer i. Vi vet altså lite om hvordan mødre som selv har brukt vold beskriver, opplever og fortolker disse situasjonene – og hvorfor de oppstår. Så vidt vi kan se finnes det ingen norske, vitenskapelige publikasjoner som benytter kvalitative metoder for spesifikt å undersøke mødres vold og fysiske maktbruk mot barn. Også i nordisk kontekst ser det ut til at mødres egne erfaringer med, holdninger til og oppfatninger om vold mot barn er et felt som ikke i noen særlig grad er utforsket vitenskapelig.

I en studie av Carolina Øverlien, Siri Thoresen og Grete Dyb (2013) får mødre svare på hvorfor det i spørreundersøkelser kan oppleves som vanskelig å besvare spørsmål om vold og overgrep mot deres egne barn. Studien viser at mødrene legger stor vekt på det kontekstuelle for å beskrive og fortolke hva som skjedde. De ønsker at forskere skal spørre om situasjonen rundt voldsepisoden, for bedre å forstå det som skjedde i sin kontekstuelle sammenheng.

Kvalitative, fenomenologiske studier, med fokus nettopp på det kontekstuelle og mødrenes egne opplevelser av situasjoner der vold/makt blir brukt, kan gi et rikere og mer helhetlig bilde av dette fenomenet enn tilfellet er i kvantitative studier.

Formålet med dette prosjektet er å utvide kunnskapen om mødres vold mot barn. Prosjektet er todelt. For det første ønsker vi å gi en oversikt over forskning på feltet, og tegne opp den samfunnsmessige og rettslige konteksten for mødres vold mot barn. Vi er her primært opptatt av å redegjøre for forskning på såkalt 'mindre alvorlige' former for vold mot barn – som er de voldsformene som er vanligst forekommende og slik sett rammer flest barn. Vi drøfter også forskning på mer alvorlige former for

vold mot barn, men hovedtemaet i dette prosjektet er de mindre alvorlige voldshendelsene.¹

For det andre vil vi, gjennom en mindre intervjustudie, analysere mødres bruk av vold og/eller illegitim fysisk makt, der de selv opplever at de har ‘gått over streken’.² Problemstillingene i denne delen av prosjektet er: *Hvordan beskriver og opplever mødre som har brukt illegitim fysisk makt og/eller vold mot barn situasjonene der maktbruken skjedde? Hvordan fortolker de situasjonene og bakgrunnen for at de oppsto i ettertid?*

Resten av dette kapitlet vil inkludere en diskusjon av voldsbegrepet, fulgt av en drøfting og avklaring av begrepene vi bruker for å diskutere mødres vold mot barn i rapporten. I det neste kapitlet, kapittel 2, utdyper vi kunnskapsstatus på feltet foreldres vold mot barn, med særlig fokus på den volden mødre begår. Her vil vi redegjøre for samfunnsutvikling og rettsutvikling på feltet, med hovedvekt på Norge og resten av Norden, og gi en oppsummering av nyere, nordiske omfangsundersøkelser om foreldres vold mot barn. Videre går vi nærmere gjennom hva forskningen på feltet har undersøkt og kommet fram til når det gjelder mulige årsaker til slik vold, og hvilke bakgrunnsfaktorer som er relevante for å forstå volden. Denne delen vil ha størst fokus på mødre som utøvere. Kapitlet inneholder også en drøfting av den mer sosiologisk orienterte forskningen på kvinners vold, som utgangspunkt for den analytiske og teoretiske rammen for funnene i vår intervjuundersøkelse.

Kapittel 3 inneholder en redegjørelse for metodene vi har brukt i den kvalitative intervjuundersøkelsen, samt en grundig presentasjon av materiale, analyser og

¹ I dette prosjektet har vi altså valgt å avgrense mot seksuell vold/seksuelle overgrep mot barn, samt mot de aller alvorligste formene for barnemishandling; de tilfellene som ender med drap. Drap på barn er et av temaene innenfor feltet der det allerede er igangsatt forskningsprosjekter i Norge, blant annet av forsker Vibeke K. Ottesen ved CEES/UiO.

² Med begrepene ‘illegitim fysisk makt’ og å ‘gå over streken’ tar vi utgangspunkt i mødres egne opplevelser av å krysse en grense for hva de selv mener og oppfatter er akseptabel og legitim atferd og maktbruk overfor sine barn. Det er ikke lagt hovedvekt på å forstå handlinger ut fra om de krysser juridiske grenser. Begrepene gjenspeiler altså i større grad overtredelser av sosiale normer for maktbruk enn overtredelser av juridiske normer, selv om disse to formene for maktbruk også kan være overlappende. Maktbruken mødrene forteller om er tilfeller der de i ettertid mener at de har overtrådt grensen for akseptabel fysisk maktbruk mot barna. Det er viktig å være klar over at dette kan være en oppfatning om egne handlinger som de nettopp har tilegnet seg i ettertid. Selv om de i dag mener at den fysiske maktbruken var illegitim og uønsket, er det ikke gitt at de var av samme oppfatning den gangen hendelsen de forteller om fant sted. Felles for handlingene som beskrives og drøftes, er at de fortolkes som *uønskede* av mødrene selv, det er i stor grad handlinger de *skammer seg over* og i mange tilfeller dreier det seg om handlinger som de opplever at *barna deres påvirkes negativt av*.

Se avsnitt 1.2.1 lenger ut i dette kapitlet for videre diskusjon av begrepet ‘illegitim fysisk makt’.

resultater fra denne undersøkelsen. Kapittel 4 runder av rapporten med en oppsummering og diskusjon av dette prosjektets viktigste funn og resultater. I og med at dette prosjektet også har vært et pilotprosjekt med formål om å generere nye forskningsspørsmål og -temaer, vil vi avslutningsvis også komme med noen anbefalinger for videre forskning på feltet.

1.2 Definisjoner og begrepsavklaringer

1.2.1 Hva er vold?

Når et barn³ blir utsatt for vold, betyr det at barnet har opplevd ett eller flere tilfeller av illegitim og/eller skadelig maktbruk. Voldsbegrepet er et begrep i endring, som opp gjennom historien har betegnet sosiale fenomener og hendelser av ulik art. Hvilke handlinger som betegnes som vold varierer altså både i tid og rom. Voldsbegrepet er altså ikke statisk og ‘endelig’, men er dynamisk og reflekterer den maktbruk som vi som samfunn til enhver tid definerer som illegitim, skadelig og uønsket. Ulike individuelle oppfatninger innenfor samme kulturelle og historiske kontekst vil også kunne plassere ulike hendelser innenfor eller utenfor den voldsdefinisjonen som enkeltmennesker forholder seg til.

Der man tidligere var opptatt av den konkrete fysiske voldshandling, har fokus i senere tid dreid mot hvilke skadevirkninger vold kan føre til, og da særlig de psykologiske konsekvensene av å bli utsatt for vold (Hjemdal, 2014). En forfatter som på 1990-tallet skrev under pseudonymet Mogens Møller opplevde en oppvekst preget av en svært voldelig far. I boka *I fars vold* beskriver han hvordan det oppleves å vokse opp i det han kaller en totalitær familie, sett med barnets øyne. Han definerer vold slik: «Vold er for meg en særegen fysisk, psykisk og/eller sosial virksomhet med en destruktiv kraft og metoder (for eksempel makt- eller hersketeknikker) der målet med handlingen kan være å skade, krenke, passivisere eller uskadeliggjøre en annen» (Møller, 2000, s. 34).

³ Begrepet *barn* viser i vår intervjustudie til personer under 18 år og/eller som har biologiske bånd til eller er adoptert av mødrene vi har intervjuet. Når vi diskuterer mødres vold vil begrepet ‘mødre’ altså oftest vise til biologiske mødre, men det kan også vise til mødre til adopterte barn. Når vi refererer til forskning på foreldres vold mot barn viser begrepet ‘foreldre’ vanligvis til biologiske mødre og fedre, steforeldre, mødre og fedre til adopterte barn, men det kan i noen sammenhenger også vise til biologisk mors/fars kjæreste eller samlivspartner.

Verdens helseorganisasjons (WHOs) definisjon

Når det gjelder foreldres vold mot barn brukes ofte definisjonen til Verdens helseorganisasjon (WHO) som utgangspunkt. Denne definisjonen av vold lyder: «The intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against a group or community, that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation» (WHO, 2002, s. 5). Foreldres vold mot barn betegnes som en form for *interpersonal violence*, og WHOs definisjon slår fast at slik vold kan være av fysisk, seksuell og psykologisk art, i tillegg til omsorgssvikt (ibid, s. 6).

Fysisk, psykisk, seksuell, materiell og latent vold – Isdals definisjon

I norsk sammenheng brukes ofte psykolog Per Isdals definisjon av vold, som i stor grad vektlegger effekten av voldsbruk for den som utsettes: «Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får den andre personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe vedkommende vil» (Isdal, 2000, s. 36).

Isdal deler vold opp i fem kategorier; fysisk, psykisk, seksuell, materiell og latent vold. *Fysisk vold* betegner enhver fysisk handling som skader eller kontrollerer et annet menneske. Eksempler på slik vold kan være slag med flat hånd eller knyttet neve, lugging, klyping, dytting, risting, spark, bruk av våpen, brenning/skålding, kvelertak, forgiftning eller angrep med ulike gjenstander. *Psykisk vold* kan for eksempel betegne trusler om å bruke fysisk vold, utskjelling, degradering, ydmykelser, isolering ved ute- eller innestengelse eller gjentatt, sårende kritikk. *Seksuell vold* inkluderer uønsket seksuell berøring, å tvinge noen til seksuell aktivitet eller seksuelle handlinger, med andre personer eller med seg selv, voldtekt eller incest. *Materiell vold* dreier seg om vold mot ting eller gjenstander, der voldsutøveren slår, sparker, kaster, ødelegger eller knuser for eksempel inventar, klær eller gjenstander, ofte ting som den voldsutsatte er spesielt glad i. Denne voldsformen kan virke særlig skremmende dersom den som bruker materiell vold også tidligere har brukt fysisk vold. *Latent vold* betegner den særegne trusseltilstanden som personer som har opplevd vold ofte lever i, der frykten for vold og bevisstheten om voldsutøverens mulighet til å utøve vold gjør at den utsatte tilpasser sin egen atferd for å unngå å oppleve vold på nytt. Denne siste voldstypen betegnes ofte som 'vold som virker i kraft av sin mulighet'.

Barn som opplever vold i hjemmet

I tillegg til den volden som foreldre kan utsette sine barn direkte for, kommer en type voldserfaringer som har fått økt oppmerksomhet de siste ti-tjue årene – barn som

opplever vold i hjemmet. Dette begrepet kan defineres som «alle de barna som ser, hører om og opplever konsekvensene av den fysiske, seksuelle, materielle og økonomiske volden som en av deres foreldre/omsorgspersoner utsetter den andre for» (Øverlien, 2012, s. 23-24). Begrepet betegner det som tidligere ble kalt barn som er *vitne* til vold. I senere tid har man imidlertid gått bort fra å betegne barn som lever i slike familier på denne måten, som vitner til vold. Årsaken til dette er at barna ikke bevitner volden som noe som skjer på avstand, men tvert imot at de «lever midt i den» (Aakvaag, Thoresen & Øverlien, in prep.). I norsk sammenheng har dette temaet blitt spesielt løftet fram av forskeren Carolina Øverlien. Hun påpeker at barn som lever med vold i hjemmet opplever volden med alle sansene sine. De hører den og ser resultatene av den, for eksempel i form av blåmerker eller skader hos foreldereren som utsettes, materielle skader eller ved at det er en urolig og spent stemning i huset (Øverlien, 2012, s. 26). Ut fra dette perspektivet kan barns opplevelser av voksnes vold mot hverandre i hjemmet betegnes som en egen form for psykologisk vold mot barn.

Alvorlig/mindre alvorlig vold

Flere steder i denne rapporten vil vi benytte begrepsparet ‘alvorlig/mindre alvorlig vold’. Alvorlig vold viser til vold med stort potensial for fysisk skade, som for eksempel slag med knyttneve, spark eller å bli banket opp. Mindre alvorlig vold viser til handlinger med mindre potensial for fysisk skade, som for eksempel slag med flat hånd, dytting eller å gripe hardt tak i barnet. Det er viktig å påpeke at betegnelsen ‘mindre alvorlig’ ikke er noen normativ definisjon av voldens alvorlighet, men et begrep som viser til potensialet for fysisk skade. Denne definisjonen er i tråd med Thoresen og Hjemdal (2014), som også påpeker at det psykologiske skadepotensialet i en voldshandling er avhengig av flere faktorer enn potensialet for fysisk skade. Voldshandlinger som defineres som ‘mindre alvorlige’ kan like fullt oppleves som svært skremmende, krenkende eller truende for den som utsettes. Andre forskere har i norsk kontekst benyttet et liknende skille, og kalt det ‘mild’ og ‘grov’ vold (Mossige & Stefansen, 2007). I tråd med Øverliens resonnement (2012) brukes ikke disse betegnelsene her, fordi opplevelsen av at en voldshandling er ‘mild’ eller ‘grov’ er fortolkningsbasert og subjektiv, varierer fra person til person, og er avhengig av forhold som for eksempel tidligere utsatthet for vold, alder, relasjon til utøveren og hvor volden skjer.

Fysisk avstraffelse, mishandling og vold

I forskningslitteraturen brukes litt ulike begreper om det vi i norsk kontekst vil kalle vold mot barn. I nordamerikansk kontekst har man tradisjonelt forsøkt å skille

mellom fysisk avstraffelse (*physical* eller *corporal punishment*) og mishandling av barn (*child physical abuse*) (Gershoff, 2002). I den første kategorien faller som oftest flere handlinger som vi i norsk kontekst ville kalle ‘mindre alvorlig vold’ eller ‘oppdragervold’, som slag med flat hånd i ansikt eller andre steder på kroppen, å gripe hardt tak i barnet, dytte og riste det (ibid.). Denne volden antas å være relativt ‘kontrollert’ og å ha lite potensial for betydelig fysisk skade. Mishandling viser i denne sammenhengen til mer fysisk inngripende handlinger, som har stort potensial for fysisk skade, som for eksempel å slå med knyttneve eller sparke barnet (ibid.). Imidlertid er vurderinger av om vold har potensial for betydelig fysisk skade avhengig av flere faktorer, for eksempel barnets alder. Å riste et lite barn blir betegnet som svært alvorlig mishandling, på grunn av faren for at barnet påføres såkalt Shaken Baby Syndrome (Janson, Jernbro & Långberg, 2011). Risikoen for skade er størst ved risting av de aller minste barna, men hjerneskader etter risting har blitt funnet helt opp til fire års alder (Janson, Långberg & Svensson, 2007).

Flere forskere i USA har tatt til orde for at skillet mellom fysisk avstraffelse og mishandling er kunstig og bør oppheves. Dette gjelder for eksempel Murray Straus (2000, 2005), som viser til at det å bruke fysisk avstraffelse er en risikofaktor for å bruke andre typer vold mot barn i tillegg, og at ikke bare mishandling, men også fysisk avstraffelse har skadelige konsekvenser for barna som utsettes for det. Zolotor, Theodore, Chang, Berkoff & Runyan (2008) fant i en studie at foreldre som bruker ulike former for fysisk avstraffelse i større grad enn andre foreldre også rapporterer å ha fysisk mishandlet barna. Denne sammenhengen var særlig sterk der foreldre hadde slått barnet med en gjenstand (f. eks. hårbørste eller belte) eller der forelderen ofte hadde slått barnet med flat hånd (*spanking*). Det kan med andre ord være problematisk å anta at fysisk avstraffelse som fenomen skiller seg klart fra mishandling. Flere forskere behandler derfor fenomenet som et kontinuum, der mishandling kan begås i forbindelse med situasjoner som startet som fysisk avstraffelse. Dette gjelder for eksempel Gershoff (2002), som påpeker at studier av foreldrevold viser at så mange som to tredjedeler av situasjonene som endte med alvorlig fysisk mishandling startet med et forsøk fra foreldrenes side på å korrigere uønsket atferd fra barnet og å ‘lære det en lekse’.

I litteraturen om fysisk avstraffelse er ofte et mer eller mindre uttalt premiss at denne formen for foreldrevold utøves i fravær av sterke følelser og med et bevisst formål om å oppdra barnet, eller straffe det for å ha overtrådt grenser som foreldre har satt. Denne volden anses å være hovedsakelig instrumentell, altså et middel (vold) for å oppnå et mål (endret atferd hos barnet). Instrumentell vold skilles ofte fra impulsiv vold, som antas å være mer spontan, ukontrollert og styrt av sterke følelsestilstander

som sinne, frustrasjon og aggresjon, og som dermed er mindre målrettet og ‘formålsrasjonell’ (van der Weele, Ansar & Castro, 2011). Men også dette skillet kan være problematisk, blant annet fordi det er vanskelig å anta at den instrumentelle volden skjer helt i fravær av negative følelser hos forelderen. Det som i amerikansk kontekst kalles fysisk avstraffelse, vil i Norge ofte betegnes som ‘oppdragervold’. Van der Weele et al. (2011) stiller også spørsmålsteget ved bruken av dette ordet, og mener at det kan tilsløre nettopp det problematiske skillet mellom slik vold og andre typer vold mot barn, og i siste instans føre til en bagatellisering av alvoret. Dessuten påpeker de at fysisk og psykisk avstraffelse ofte forekommer sammen og glir over i hverandre, og at å skille ut den fysiske avstraffelsen som en egen kategori ikke yter rettferdighet til barnas opplevelser av det samlede voldsbildet i familien (ibid.). Andre forskere som arbeider med vold mot barn mener at feltet har vært for mye preget av studier av en type vold, og ikke sett ulike voldstyper i sammenheng (Øverlien, 2012). Dette kan føre til en fragmentering av barnets opplevelser av vold i familien eller i hjemmet, og til at man går glipp av viktige sammenhenger mellom ulike typer vold. Det er et viktig argument for å studere flere typer vold sammen, dersom formålet er å bidra med et helhetlig bilde av voldssituasjonen i en familie.

Illegitim fysisk makt og vold

Som vi kommer tilbake til, er all bruk av fysisk makt ovenfor barn i utgangspunktet forbudt i Norge, med unntak av maktbruk for å avverge at barnet skader seg selv eller andre. Årsakene som legges til grunn for denne vide definisjonen av vold i lovverket er at all bruk av fysisk makt mot barn er handlinger med både fysisk og psykisk skadepotensiale, og at den vektlegger *barnets perspektiv* på foreldrenes handlinger.

Når vi har valgt å benytte begrepet *illegitim fysisk makt* i tillegg til *vold*, er det gjort av to grunner. For det første for å sørge for at prosjektet favner bredt nok i forhold til fenomenet som skal beskrives. Denne studien søker å gå ‘bakenfor’ kvantitative fremstillinger av vold mot barn og undersøke hvilke situasjoner mødre selv beskriver og forteller om når vold og illegitim fysisk maktbruk er tema. For å kunne favne et fenomen vi antar har relativt stor variasjonsbredde i disse situasjonene, valgte vi i møte med intervjupersoner å bruke begrepene *fysisk makt* og å ‘gå over streken’ i vanskelige situasjoner med barn. Med det ønsket vi en dialog med mødre om bruk av fysisk makt som de selv oppfatter som illegitim.

Å ta hensyn til variasjonsbredden i kvinners erfaringer med å bruke vold tematiseres også av andre forskere som har jobbet med temaet. Sosiologene Coline Cardi og

Geneviève Pruvost skriver i innledningen til et temanummer (2011) av tidsskriftet *Champ Pénal* om kvinners vold:

[W]hen thinking about female violence, we must not only be interested in the sole participation of women in listed forms of violence, but also focus on more subtle forms, more microscopic forms of violence (...) – needing here to highlight the variety of forms of violence adopted by women (s. 7).

For det andre har vi brukt begrepet *fysisk makt* ut fra en antakelse om at dette ligger nærmere opptil mødrenes egen beskrivelse av handlingene sine enn om vi hadde brukt begrepet vold. Vold defineres på ulike måter i faglitteraturen, og gir ulike assosiasjoner for mennesker med forskjellig bakgrunn. Vår antakelse var at det ‘sitter lenger inne’ for disse mødrene å kalle sine egne handlinger for vold enn det gjør for både de profesjonelle som skulle rekruttere dem til vår studie og for oss som forskere. Formålet med å benytte begrepet *fysisk makt* var altså å åpne opp for dialog om de situasjonene mødrene selv opplever som vanskelige, der de beskriver at de har ‘gått over streken’ overfor barna, framfor å bruke begrepet *fysisk vold*, som vi antok ville lukke den åpne dialogen og vanskeliggjøre rekruttering av mødrene, på grunn av fenomenets tabu- og skambelagte karakter. Lignende metodiske vurderinger om fordelene ved bruk av mindre ladete begreper enn for eksempel ‘vold’ er for øvrig gjort av forskere i studier av vold i andre kontekster enn vår (se f. eks. Jewkes, Watts, Abrahams, Penn-Kekana & García-Moreno, 2000).

Samtidig ville handlingene vi ønsket å studere enten være i grenselandet mellom *fysisk makt* og *fysisk vold*, eller klart kunne defineres som vold både ut fra juridiske, psykologiske og samfunnsvitenskapelige forståelser. Det er viktig å presisere at bruken av begrepet *fysisk makt* ikke har til hensikt å relativisere eller bagatellisere mødrenes handlinger, men heller er brukt som virkemiddel for å møte kvinnene på en åpen måte, med utgangspunkt i deres egen oppfatning og begrepsmessige forståelse av situasjonene vi studerer. Dette skal imidlertid ikke være til hinder for å betegne denne maktbruken som vold i tilfeller der handlingene klart møter gjeldende definisjoner av vold. Som Isdal (2000) understreker, kan voldsutøverens egne oppfatninger aldri utgjøre et tilstrekkelig godt definisjonsgrunnlag når vold skal defineres, fordi hun/han kan ha sterke egeninteresser i å rettferdiggjøre eller bagatellisere sine egne handlinger.

1.2.2 Konsekvenser av volden

Når et barn blir utsatt for vold fra foreldre eller andre omsorgspersoner, kan det ha alvorlige konsekvenser på flere måter. Vold skaper utrygghet, og kan oppleves som

svært skremmende, truende og krenkende for barnet (Heltne & Steinsvåg, 2011). Vold fra foreldre kan også være spesielt skadelig, fordi det kan forstyrre barnets tilknytning til sine omsorgspersoner (Bowlby, 1979). I tillegg kommer risikoen for å bli påført fysiske skader, særlig ved utsatthet for alvorlig, fysisk vold.

Voldsutsatthet i oppveksten er assosiert med høyere risiko for en rekke skadelige konsekvenser senere i livet: dårligere fysisk og psykisk helse, ulike typer risikoatferd, rusmisbruk, vanskeligheter med å forme trygge relasjoner, sosial isolasjon, depresjon, posttraumatisk stresslidelse (PTSD), spiseforstyrrelser og selvmord (Annerbäck, 2011). Dessuten fører utsatthet for vold i oppveksten til økt risiko for å bli utsatt for vold senere i livet – såkalt reviktimisering (Thoresen & Hjemdal, 2014).

Voldens hyppighet og varighet, påført skade og skadepotensial, relasjonen mellom barnet og voldsutøveren, barnets alder og utviklingsnivå, barnets tidligere erfaringer med vold og forekomst av flere voldstyper samtidig er alle dimensjoner som må tas i betraktning når voldens alvorlighetsgrad skal vurderes (Thoresen & Hjemdal, 2014; Aakvaag et al., in prep.). Hvor alvorlig volden er, har også betydning for hvor alvorlige konsekvensene av volden kan bli. I en studie (Afifi, Brownridge, Cox & Sareen, 2006) der man sammenlignet personer utsatt for vold av ulik alvorlighetsgrad i oppveksten, delte man respondentene i tre grupper; de som hadde opplevd alvorlig vold i oppveksten, de som hadde opplevd mindre alvorlig vold i oppveksten, og de som ikke hadde noen voldserfaringer i oppveksten. Forskerne fant at utsatte for alvorlig fysisk vold hadde størst risiko for å utvikle depresjon, rusproblemer, eksternaliserende atferdsproblemer (f. eks. antisosial atferd, narkotikamisbruk) og psykiatriske lidelser. Men også de som 'bare' hadde vært utsatt for mindre alvorlig vold, hadde signifikant høyere risiko for å utvikle disse problemene, sammenlignet med de som ikke hadde noen voldserfaringer. Straus (2005) argumenterer på basis av flere studier for at også mindre alvorlige former for vold mot barn (fysisk avstraffelse) har skadelige konsekvenser, som langsommere kognitiv utvikling, dårligere skoleprestasjoner og økt sannsynlighet for å begå kriminalitet som voksen.

Barn som opplever vold i hjemmet kan ta skade av voldsbruken, også selv om den ikke rammer dem fysisk og direkte. Utover at volden fører til utrygghet, redsel, uro og frykt hos barnet både i voldssituasjonene og i periodene mellom voldshendelsene, viser flere studier at barn som opplever vold i hjemmet i mye større grad enn andre barn risikerer å selv bli utsatt for fysisk vold fra omsorgspersoner (Janson et al., 2011; Appel & Holden, 1998; Annerbäck, Wingren, Svedin & Gustafsson, 2010).

Barna risikerer også i større grad enn barn som ikke opplever vold i hjemmet å utvikle PTSD og alvorlige psykiske/atferdsmessige problemer, som for eksempel angst, depresjon og aggressiv atferd, i tillegg til at de står i større fare for både å bli utsatt for og selv utøve mobbing (Øverlien, 2012).

1.2.3 Forståelse av foreldrevold i rapporten

På grunn av vanskelighetene demonstrert ovenfor, vil vi i denne rapporten ikke sette noe klart skille mellom fysisk avstraffelse/ 'oppdragervold', og andre typer vold mot barn. Vi vil også bruke begrepet 'vold mot barn' framfor 'mishandling', fordi mishandling i flere definisjoner inkluderer omsorgssvikt, som vi ikke har fokusert spesielt på i prosjektet.

Sammenfattet vil de formene for foreldrevold som behandles i denne rapporten, og særlig i den empiriske undersøkelsen om mødres vold mot barn, hovedsakelig avgrenses til fysisk, psykisk/psykologisk og materiell vold, etter Isdals definisjon (2000). I tillegg vil det å oppleve vold i hjemmet bli omtalt og diskutert. Latent vold har det vært vanskelig å undersøke konkret, i og med at vi ikke har snakket med barna som har opplevd volden. Mødrene forteller likevel i flere tilfeller om at barna kan ha erfart en slik trusseltilstand som latent vold viser til. Vi har ikke hatt fokus på seksuell vold. Vi behandler heller ikke omsorgssvikt spesifikt, som kan defineres som at omsorgspersoner på ulike måter *unnlater* å dekke barns fysiske, psykiske eller emosjonelle behov eller på andre måter fratar eller lar være å oppfylle barnets rettigheter (Øverlien, 2012). Disse avgrensningene er foretatt av hensyn til prosjektets praktiske og metodologiske rammer, og ikke fordi seksuell vold og omsorgssvikt ikke utgjør viktige former for vold som foreldre kan utøve mot sine barn.

1.3 Samfunns- og rettsutvikling i Norge og Norden

Den danske jusprofessoren og retts sosiologen Flemming Balvig (2000) mener at de siste hundre årenes samfunnsutvikling i Norden har gått i retning av en større mellommenneskelig respekt for *fysisk integritet* – i nyere tid forstått som fravær av fysiske krenkelser. Dette er kanskje særlig tydelig når det gjelder vold mot barn. For

bare noen tiår siden var det sosialt akseptabelt, og i en del henseender ansett som nødvendig, å bruke fysisk makt og straff som en del av barneoppdragelsen. I dag råder en sterk normativ oppfatning om at barn aldri skal utsettes for vold, verken av foreldre eller andre voksne autoritetspersoner (Janson et al., 2011). Det som tidligere ble ansett som oppdragelse med fast hånd, for eksempel å gi barn ris eller en ørefik som straff for overtrådte grenser, har altså fått markant mindre sosial støtte i befolkningen i Norge og de andre nordiske landene de siste tiårene.

Samfunnet har, i alle fall på holdningsplanet, beveget seg i retning av nulltoleranse for vold mot barn. Dette gjenspeiles også i lovgivningen. Et viktig utgangspunkt for denne utviklingen har vært FNs konvensjon om barnets rettigheter, eller Barnekonvensjonen. Denne ble vedtatt av FN i november 1989, ratifisert av Norge i januar 1991 og inkorporert i den norske menneskerettsloven i 2003. Ved motstrid mellom Barnekonvensjonen og annen nasjonal lovgivning, skal konvensjonen ha forrang. Dermed er barns rett til ikke å bli utsatt for vold ansett som ikke bare et behov hos barn, men er også en av barns grunnleggende og ukrenkelige rettigheter.

Artikkel 19 i Barnekonvensjonen slår fast at statene som har ratifisert konvensjonen plikter å «treffe alle (...) egnede tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnyttning». Videre heter det også i artikkel 19 at slike tiltak bør omfatte både sosiale programmer for å hjelpe barnet og dets omsorgspersoner, i tillegg til forebygging, rapportering, undersøkelse, behandling og oppfølging av tilfeller av barnemishandling. FNs barnekomité tolker Barnekonvensjonen og følger opp og overvåker konvensjonspartenes forpliktelser. I mai 2006 kom komitéen med generelle kommentarer om fysisk avstraffelse, for å avklare om ordlyden i artikkel 19 dekker alle former for vold mot barn, også den som brukes i oppdragelsesøyemed.⁴ I 2011 kom barnekomitéen på nytt med en generell kommentar⁵ til artikkel 19, for ytterligere å klargjøre hvilke handlinger som dekkes av komitéens forståelse av voldsbegrepet, blant annet fysisk avstraffelse. Artikkel 19 i Barnekonvensjonen er for øvrig den eneste av konvensjonens artikler som har fått to generelle kommentarer knyttet til seg.

⁴ UN Committee on the Rights of the Child (CRC) (2006): General comment No. 8. The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia). CRC/C/GC/8.

⁵ UN Committee on the Rights of the Child (CRC) (2011): General comment No. 13. The right of the child to freedom from all forms of violence. CRC/C/GC/13.

Komiteén definerer fysisk avstraffelse som «enhver fysisk maktanvendelse som har til straffehensikt å forårsake smerte eller ubehag, selv lett» (Ot. prp. nr. 104 (2008-2009)⁶, s. 26). Dette inkluderer blant annet ulike typer slag, med flat hånd, knyttet neve eller gjenstand; spark, dytting, risting og kasting; lugging, klyping og kloring; i tillegg til avstraffelsesmetoder som å vaske barnets munn med såpe, tvinge det til å spise sterke krydder, eller å tvinge det til å sitte stille i ubehagelige posisjoner over lengre tid. I tillegg rammes ifølge Barnekomiteén ulike former for psykisk vold, for eksempel ydmykelser, trusler, latterliggjøring eller å skremme barnet som straff.

Norge

I Norge hadde foreldre rett til å fysisk refse sine barn inntil denne såkalte refselsesretten ble avskaffet i 1972. Retten til å refse barn var i lovteksten begrenset til å benytte «maadeholden legemlig Revselse», og det var understreket at refselsen måtte være «Til Fremme af Opdragelsens Øiemed» (Ot. prp. nr. 104, s. 24). Da refselsesretten ble opphevet i 1972, ble dette ikke fulgt opp med et uttrykkelig forbud mot fysisk avstraffelse, og det skapte en uklar rettstilstand på området (Knutson, 2011). For å gjøre det klart at ingen vold må brukes i oppdragelsen av barn i Norge, innførte man i 1987 et nytt ledd i Barneloven § 30, som lød slik:

Barnet må ikke bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare.

En dom i Høyesterett i 2005⁷ vakte debatt om grensene for lovlig og ulovlig bruk av fysisk makt mot barn. Saken handlet om en far som med oppdragelseshensikt hadde slått sine to barn over buksebaken med flat hånd. Mannen var tiltalt for overtredelse av Straffeloven § 228 om legemsfornærmelser, og Høyesterett kom til at mannens handlinger var straffbare etter denne bestemmelsen. Høyesterett mente at mannens handlinger ikke kunne karakteriseres som lettere klaps i oppdragelsesøyemed. Dette kom de til fordi slagene var kraftige og ydmykende for mannens to sønner, og fordi de falt flere timer etter guttenes grenseoverskridelse. Derfor mente Høyesterett at slagene bar klart preg av fysisk avstraffelse, som under alle omstendigheter ikke var tillatt. En formulering i Høyesteretts dom vakte likevel debatt, fordi den kunne forstås som at såkalt «lettere klaps» likevel ville kunne tillates som ledd i oppdragelse av barn. I sammenheng med debatten om Høyesterettsdommen oppfordret flere instanser, blant annet Barneombudet, til å presisere relevante lovbestemmelser, for uttrykkelig å slå fast at ingen form for vold mot barn er

⁶ Heretter kalt Ot. prp. nr. 104.

⁷ Rt. 2005, s. 1567 (HR-2005-01865-A)

akseptabelt – selv ikke «lettere klaps», og selv ikke i oppdragelsesøyemed (Ot. prp. nr. 104).

I kjølvannet av denne debatten kom den siste presiseringen av Barneloven § 30 i 2010. Etter denne presiseringen lyder paragrafen som følger (den seneste tilføyelsen er her markert i kursiv):

Barnet må ikke bli utsett for vald eller på annen vis bli utsatt for slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld og når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annen omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode.

Bakgrunnen for denne presiseringen var at man ønsket å sikre barn et like godt vern mot vold og annen skadelig framferd som for voksne, og gjøre det helt klart at vold heller ikke er tillatt som ledd i barneoppdragelse. I tillegg ønsket man å presisere at når vold mot barn begås av voksne omsorgspersoner, inntreffer en skjerpene omstendighet i og med at barnet inngår i et tillits- og avhengighetsforhold med den som utøver volden, og dermed både er mer sårbar for og har vanskeligere for å beskytte seg mot slik vold (Knutsen, 2011). I debatten i forkant av presiseringen ble det påpekt at dersom man vektlegger barnets perspektiv, vil ingen former for fysisk maktbruk kunne legitimeres. Dette er fordi også slik maktbruk kan oppleves som skremmende, krenkende og ydmykende av barnet, og det kan føre til skade, uavhengig av hva som var den voksnes intensjon med maktbruken (ibid.).

Det finnes likevel unntak fra forbudet. I forarbeidene til presiseringen i 2010 understrekes det at ikke enhver form for fysisk maktbruk mot barn er å regne som vold (Ot. prp. nr. 104). Foreldre skal ha mulighet til å sette fysiske grenser for sine barn, dersom dette gjøres for å avverge at barnet selv eller andre kommer til skade, og dersom maktbruken står i rimelig forhold til faren som skal avverges (Knutsen, 2011). Det understrekes videre at slik grensesetting er en del av foreldres rett og plikt til å vise omsorg for sitt barn. Imidlertid påpekes også barns særlige sårbare og avhengige posisjon i forhold til sine omsorgspersoner. Det gjøres klart at terskelen for hva som skal rammes av forbudet skal settes lavt, at det på grunn av barnets særlig sårbare situasjon må stilles strenge krav til slik kvalifisert maktbruk, og at det derfor skal lite til før omsorgspersoners maktbruk skal regnes som illegitim og ulovlig (Ot. prp. nr. 104).

Psykisk vold rammes også av bestemmelsen i Barneloven § 30, og skal rommes i formuleringen «skremmande eller plagsam framferd eller annen omsynslaus åtferd». Det betyr for eksempel at det etter denne paragrafen er forbudt å true barnet eller barnets nærstående med vold, true med å forlate barnet, inne- eller utestengelse,

påføre frykt, mindreverdigheitsfølelser eller ydmykelser, ødelegge ting som barnet er glad i, utskjelling og nedvurdering, eller å gi barnet en grunnleggende følelse av å ikke være ønsket eller elsket (Ot. prp. nr. 104).⁸

I 2010 falt en ny dom i Høyesterett⁹ som har betydning for rettslige operasjonaliseringer av vold mot barn i Norge. Saken dreide seg om en mann, dømt for mishandling av sin kone, som også sto under tiltale for å ha utsatt sin stedatter for mishandling, gjennom at hun hadde vært vitne til mannens vold mot hennes mor. Mannen hadde i to rettsinstanser også blitt idømt å betale stedatteren oppreisningserstatning for flere tilfeller av vold mot moren hennes, som hun hadde vært vitne til eller fått vite om i ettertid. Han hadde dessuten utsatt datteren direkte for psykisk vold, men ikke for fysisk mishandling.

Anken til Høyesterett over lagmannsrettens dom handlet om hvorvidt det å utsette barn for slike vitneerfaringer var omfattet av Straffeloven § 219 om mishandling i familieforhold, og dermed ga grunnlag for krav om egen erstatning til barnet som vitne til vold. Høyesterett forkastet anken og lot dommen fra lagmannsretten stå. For første gang etter innføringen av § 219 i 2006 ble voldsutøveren i denne saken også dømt for krenkende atferd mot den voldsutsattes barn, ved å ha forårsaket alvorlige psykiske senvirkninger hos barnet som var vitne til eller overvar volden mot mor. Retten la avgjørende vekt på situasjonen til barn som over lenger tid lever med vold mot en forelder, som kjennetegnes av frykt, redsel, utrygghet, krenkelse, og som kan føre til alvorlige skadevirkninger som inkluderer depresjon, angst og posttraumatisk stresslidelse (PTSD). Retten slo fast at i tillegg til den direkte psykiske volden mot stedatteren og kontrollregimet familien levde under, er utsatthet for vold mot mor å regne som en forbrytelse etter § 219, og tilkjente tiltaltes stedatter 90.000 kr. i oppreisning.

Kort om utviklingen i andre nordiske land

Også i våre nordiske naboland har foreldres og andres rett til å bruke visse former for fysisk vold mot barn blitt kraftig begrenset de siste tiårene. Sverige var det første landet i verden til å forby alle former for fysisk voldsbruk mot barn. Det skjedde i 1979, og medførte følgende tillegg i loven Föräldrabalken, 6. kapittel, § 1: «Barn

⁸ Det er viktig å påpeke at Bameloven § 30 ikke selv setter straff for overtredelse (Ot. prp. nr. 104 (2008-2009)). Overtredelse vil imidlertid ofte være straffbart etter straffeloven, og da gjerne etter bestemmelsen § 228 (legemsfornærmelse) og i alvorlige tilfeller § 229 (legemsbeskadigelse) eller § 219 (mishandling i familieforhold).

⁹ HR-2010-01426-A, sak nr. 2010/575.

skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.»

Håkan Stattin, professor i psykologi ved Örebro universitet, har gjort en longitudinell studie av svenske foreldres barneoppdragelse fra 1950-tallet til i dag. Han mener at foreldreskap i Sverige har gjennomgått betydelige endringer de siste femti årene, at en av de mest tydelige endringene er at den autoritære foreldrestilen i stor grad har forsvunnet, og at de fleste svenske foreldre i dag ikke straffer sine barn fysisk (Janson et al., 2011). Svenske undersøkelser viser at befolkningens holdninger til bruk av fysisk avstraffelse i oppdragelsen av barn har endret seg drastisk. Mens over halvparten av svenske foreldre i 1965 mente at fysisk avstraffelse inngikk som en naturlig del av barneoppdragelse, gjaldt det samme under ti prosent av svenske foreldre 45 år senere (ibid.).

I Danmark ble retten til fysisk avstraffelse av skoleelever avskaffet i 1967, mens foreldres rett til å refse sine barn ikke ble avskaffet før tretti år senere – i 1997 (Balvig, 2000). Finland forbød kroppslig avstraffelse av barn i 1984, og forekomsten av slik vold har minket betraktelig i årene mellom 1988 og 2014 (Fagerlund, Peltola, Kääriäinen, Ellonen & Sariola, 2014). Mens halvparten av finske foreldre på 1980-tallet mente at kroppslig avstraffelse kunne aksepteres i enkelte tilfeller, mente 15 prosent dette i 2014 (Sariola, 2014). Se for øvrig også Sommerfeldt, Hauge og Øverlien (2014) for en oversikt over forskning på vold mot barn i de nordiske landene.

Internasjonalt er de nordiske landene ansett å være foregangsland når det gjelder lovgivning mot fysisk voldsbruk mot barn. Situasjonen er likevel i endring også i andre land. I perioden fra 1979 til 2000 hadde kun åtte av verdens land innført forbud mot fysisk avstraffelse av barn. I årene fra 2000 til 2014 har imidlertid dette antallet økt betraktelig, slik at det i dag er 37 land som har innført forbud mot fysisk avstraffelse av barn i alle sammenhenger – både i hjemmet, i barnehager, på skolen og i andre institusjoner der barn er under voksnes omsorg. Av disse ligger 25 land i Europa.¹⁰ Selv om mange land ennå ikke har lovforbud mot fysisk avstraffelse og vold mot barn, har alle FNs medlemsland utenom Somalia, Sør-Sudan og USA ratifisert Barnekonvensjonen.

¹⁰ Alle opplysninger om internasjonale forbud mot vold mot barn er hentet fra nettsiden www.endcorporalpunishment.org. Lesedato: 14. april 2014.

2 Forskning om foreldrevold, særlig mødres vold mot barn

I dette kapitlet vil vi gi en oversikt over tidligere forskning om foreldrevold i Norden og internasjonalt. Vårt hovedfokus i rapporten er mødres vold, men forskningsoversikten inkluderer også noe generell forskning på foreldres vold mot barn, inkludert studier som ikke gjør rede for eventuelle likheter eller forskjeller mellom mødre og fedre som utøver vold mot sine egne barn. Foreldrevold er et lite utforsket fenomen, der mange spørsmål fortsatt står ubesvart. Derfor syns vi det er av betydning å gå forholdsvis bredt til verks i litteraturgjennomgangen. Blant annet på bakgrunn av funnene i intervjuundersøkelsen har vi i forskningsoversikten vært spesielt opptatt av å redegjøre for forskning på såkalt ‘mindre alvorlige’ former for vold mot barn. Som vi skal se er dette også de voldsformene som er vanligst forekommende, og slik sett rammer flest barn. Vi drøfter også forskning på mer alvorlige former for vold mot barn, men har stort sett ikke fokusert på forskning på de aller alvorligste formene for barnemishandling, de tilfellene som ender med drap. Vi har heller ikke inkludert litteratur om seksuell vold mot barn (jfr. avgrensning i del 1).

Vi redegjør først (kap. 2.1 og 2.2) for sentrale funn i nordiske omfangs- og holdningsundersøkelser om vold mot barn. Vårt hovedfokus er på norske og svenske spørreundersøkelser fra 2000-tallet, men vi gir også noen eksempler på nyere forskning på feltet fra Danmark og Finland. Gjennomgangen av internasjonal forskningslitteratur (kap. 2.3 og 2.4) tar utgangspunkt i litteratursøk¹¹ som dekker de siste fem årene (2008-2013), supplert med flere sentrale bidrag fra tidligere år.

¹¹ Det ble foretatt søk i litteraturbasene PsychInfo, MedLine, Web of Science, Sociological Abstracts, SveMed, BibSys og Idunn, samt vanlige søk på Google og Google Scholar. Søkeordene som ble brukt var *physical* og/eller *corporal punishment*, *physical abuse* og/eller *violence* og/eller *child abuse*, *mother** og/eller *maternal*, *child** og/eller *parent-child relations*. Alle søk i internasjonale databaser ble begrenset til årene 2008-2013.

2.1 Norske omfangsundersøkelser – karakteristika ved volden og utøverne

I det følgende vil vi redegjøre for situasjonen når det gjelder foreldres vold mot barn, ut fra resultatene i to ulike norske spørreundersøkelser. I Norge innbefatter begrepet vold mot barn mange ulike handlinger av ulik alvorlighetsgrad. Norske forskere (f. eks. Mossige & Stefansen, 2007) som har undersøkt barn og unges erfaringer med voldsbruk fra foreldre har delt opp volden i to kategorier; en med alvorlige voldsformer og en med mindre alvorlige voldsformer.

I den første kategorien kommer voldsbruk som har høy sannsynlighet for å resultere i fysisk skade, slik som slag med knyttneve, slag med gjenstand, å få bank eller juling eller å ha opplevd at en forelder har «gjort noe annet voldelig mot deg». I andre studier er flere konkrete voldsformer inkludert i den grove kategorien, som for eksempel spark, trusler med kniv eller andre våpen, å brenne eller skålde barnet med vilje eller ta kvelertak på barnet (Black, Heyman & Slep, 2001).

I den andre kategorien plasserer Mossige & Stefansen (2007) vold som slag med flat hånd, lugging, klyping, dytting eller voldsom risting. I tilfeller der små barn utsettes for risting, regnes dette som nevnt som svært alvorlig vold, på grunn av risikoen for å påføre barnet såkalt Shaken Baby Syndrome / Abusive Head Injury. I andre undersøkelser er også det å ta hardt tak i barnet definert som mindre alvorlig vold (Janson et al., 2011).

2.1.1 Mossige og Stefansens studie

Svein Mossige og Kari Stefansens undersøkelse (2007) er den mest omfattende kartleggingen av norske ungdommers erfaringer med voldsbruk fra foreldre i oppveksten.¹² Studien viste at majoriteten av norske barn og ungdommer ikke opplever vold fra sine nærmeste omsorgspersoner. Over 80 prosent av ungdommene hadde aldri opplevd at en voksen i familien hadde slått dem med vilje. Blant dem som hadde opplevd slik vold, hadde flesteparten opplevd det en eller noen få ganger.

¹² 7000 ungdommer i alderen 18-20 år deltok i studien, som var en skolebasert spørreskjemaundersøkelse i hele landet med et representativt utvalg elever. Alle tall i denne gjengivelsen er rundet opp/ned til nærmeste hele tall.

To prosent av ungdommene hadde blitt utsatt for høyfrekvent vold, dvs. slått mer enn ti ganger.

Til sammen 26 prosent av ungdommene hadde opplevd noen form for fysisk vold eller fysiske krenkelser (inkludert for eksempel dytting, risting, lugging og klyping) fra én av foreldrene, mens syv prosent hadde opplevd slik vold fra begge foreldre. Tjue prosent av de spurte ungdommene hadde opplevd å bli utsatt for minst én type fysisk vold fra mor, og 14 prosent hadde opplevd det samme fra far.

Forekomst av mindre alvorlig og alvorlig vold

Av de spurte jentene i undersøkelsen oppga 21 prosent at de hadde vært utsatt for mindre alvorlig vold fra mor, og 13 prosent oppga det samme fra far. Guttene rapporterte lignende forekomst – 17 prosent hadde opplevd mindre alvorlig vold fra mor og like mange som hos jentene (13 prosent) hadde opplevd slik vold fra far. Funnene viser at jenter i litt større grad er utsatt for mindre alvorlig vold fra foreldre enn gutter. Forskerne understreker at flere funn i deres undersøkelse tyder på at det særlig er i relasjonen mellom mor og datter at den mindre alvorlige volden forekommer, og at jenter er mer sårbare for å oppleve slik vold fra mor enn gutter (Mossige & Stefansen, 2007; 2011).

Det er færre av ungdommene som har opplevd grov vold. Åtte prosent hadde vært utsatt for grov vold av minst én forelder. Om lag seks prosent av ungdommene hadde vært utsatt for grov vold av enten mor eller far, mens to prosent hadde opplevd grov vold fra begge foreldrene. Når det gjelder de grove voldsformene blir mor og far oppgitt som utøver i omtrent like mange tilfeller, og det er også omtrent like mange gutter som jenter som har vært utsatt for grov vold fra henholdsvis mor eller far. Rundt fire prosent av de spurte ungdommene i undersøkelsen har opplevd at enten far eller mor har utøvd så grov vold at de har fått skader, merker og/eller smerter, eller som medførte behov for legehjelp. Rundt én prosent har opplevd slik vold fra begge foreldre. Jenter var litt mer utsatt for denne typen alvorlig vold enn gutter, og noen flere av ungdommene samlet sett har opplevd slik vold fra far enn fra mor. Forskjellene mellom gruppene er imidlertid små og ikke alltid statistisk signifikante når det gjelder utsatthet fra far eller mor og gutters/jenters utsatthet for denne typen vold.

Barn som har opplevd vold i hjemmet

Blant ungdommene i Mossige og Stefansens undersøkelse (2007) har om lag syv prosent opplevd at mor har blitt utsatt for vold minst en gang fra far/stefar, mens to prosent av ungdommene har opplevd at far har blitt utsatt for vold minst en gang fra

mor/stemor. Forskerne gjorde også en beregning av hvor stor andel av ungdommene som over noe tid har levd med fars eller stefars vold mot mor, og kommer til at dette gjelder minst to prosent av utvalget.

Fem prosent av ungdommene rapporterte å kun ha opplevd mindre alvorlige voldshandlinger mot mor noen gang i løpet av oppveksten, mens fire prosent hadde opplevd at mor ble utsatt for alvorlig vold. Når det gjelder opplevelser av fars utsatthet for vold, oppga to prosent av ungdommene at de hadde opplevd at far ble utsatt for mindre alvorlig vold, og samme andel rapporterte at far hadde vært utsatt for alvorlig vold. Det var altså minst dobbelt så mange i begge voldskategorier som hadde opplevd vold mot mor enn vold mot far. Disse tallene gjelder alle former for voldsutsatthet – også vold som finner sted utenfor hjemmet, og med andre utøvere enn mor/far/stemor/stefar. Imidlertid var det også slik at mens en del av den volden ungdommene hadde opplevd mot far fant sted utenfor hjemmet med andre utøvere enn mor/stemor, var mesteparten av volden mot mor begått i hjemmet og med far/stefar som utøver.

Som vi kommer tilbake til lenger ut i dette kapitlet, viste denne undersøkelsen at det å ha opplevd vold i hjemmet mellom foreldrene var en betydelig risikofaktor for selv å bli utsatt for vold fra foreldre. For ungdommene som hadde opplevd fars partnervold mot mor, var risikoen for selv å ha vært utsatt for alvorlig vold fra mor mer enn femdoblet. Men det å oppleve fars vold mot mor økte sannsynligheten enda mer for å bli utsatt for grov vold fra far – risikoen for direkte utsatthet for grov vold fra far var nesten åttedoblet når ungdommen samtidig hadde opplevd fars vold mot mor. Den sterke risikoøkningen gjensto selv etter å ha kontrollert for levekårsvariabler som familieøkonomi, rus og foreldres fødeland.

Levekår

Det er tydelige sammenhenger mellom dårlige levekår, sosial marginalisering og svak familieøkonomi og risiko for å bli utsatt for grov vold fra foreldre (Mossige & Stefansen, 2007). Forskerne spurte ungdommene om deres opplevelse av familiens økonomi, og fant ut at blant ungdommer fra familier med dårlig råd hadde fire ganger så mange blitt utsatt for grov vold av far og/eller mor enn blant ungdommer fra familier med god råd. Mønsteret var lignende for ungdommer fra familier der den ene eller begge foreldrene hadde rusproblemer. Risikoen for utsatthet for grov vold var klart større blant ungdommer som hadde opplevd høyfrekvent beruselse hos foreldrene enn blant dem som aldri hadde opplevd rusproblemer hjemme. Alkohol-

og rusproblemer hos mor økte i betydelig større grad risikoen for voldsbruk mot barna enn om det var far som hadde slike problemer (ibid.)

Foreldres voldsbruk og landbakgrunn

Mossige og Stefansen (2007) har også undersøkt variasjoner i utsatthet for vold ut fra hvilket land ungdommenes foreldre er født i. Når det gjelder ungdommer med mødre født i Norge eller Norden oppga 15 prosent at de hadde vært utsatt for mindre alvorlig vold fra mor. Andelen som hadde vært utsatt for slik vold fra mor var noe større dersom hun var født i et annet vestlig land¹³ (17 prosent) eller i et ikke-vestlig land¹⁴ (også 17 prosent). Det var altså omtrent like mange ungdommer med mødre født i de tre ulike landgruppene som hadde opplevd mindre alvorlig vold fra mor.

Når det gjelder den alvorlige volden, var forskjellene tydeligere. Fire prosent av ungdommer med mor født i Norge/Norden hadde opplevd alvorlig vold fra mor, mens tre ganger så mange (tolv prosent) hadde opplevd slik vold når mor var født i et annet vestlig land. 17 prosent av ungdommer med mødre født i ikke-vestlige land hadde opplevd slik alvorlig vold.¹⁵ Utsatthet for vold fra far følger et lignende mønster når det gjelder hans fødeland, med noen unntak. Blant ungdommer med fedre født i Norge/Norden hadde ni prosent opplevd mindre alvorlig vold fra far. Andelen utsatte økte til 13 prosent blant de som hadde fedre født i andre vestlige land, mens andelen sank igjen til ni prosent blant dem med fedre født i ikke-vestlige land. Fem prosent av ungdommene med fedre født i Norge/Norden hadde vært utsatt for grov vold fra far. Blant de med fedre født i andre vestlige land var andelen her elleve prosent, mens 17 prosent av de med fedre født i ikke-vestlige land hadde opplevd å bli utsatt for grov vold fra far.¹⁶

Av denne gjennomgangen ser vi at andelene utsatt for grov vold fra henholdsvis mor og far er relativt lik i alle de tre gruppene, definert ut fra foreldres fødeland. Mødre og fedre født i Norge/Norden ble rapportert å ha brukt grov vold av henholdsvis fire og fem prosent av ungdommene. Mødre og fedre født i andre vestlige land ble rapportert å ha begått slik vold av henholdsvis tolv og elleve prosent av

¹³ Betegnelsen viser til alle land i Europa (utenom Norden) i tillegg til Nord-Amerika og Oseania.

¹⁴ Betegnelsen viser til alle land i Asia, Afrika og Sør-Amerika.

¹⁵ Det kan også føyes til at mens 82 prosent at ungdommene med mødre født i Norge/Norden oppga aldri å ha vært utsatt for vold fra mor, gjaldt det samme 76 prosent av de med mødre født i andre vestlige land, og 66 prosent av de med mødre født i ikke-vestlige land.

¹⁶ 87 prosent av ungdommer med norsk- eller nordiskfødte fedre hadde aldri blitt utsatt for vold fra far. Blant ungdommene med fedre født i vestlige land gjaldt dette 76 prosent, mens 74 prosent av de med fedre født i ikke-vestlige land rapporterte det samme.

ungdommene. Ungdommene med foreldre født i ikke-vestlige land rapporterte at mor og far like ofte hadde brukt grov vold – 17 prosent av ungdommene oppga dette. Det ser altså ut til at når det gjelder den alvorlige volden er mødre og fedre omtrent like ofte utøvere, men som vi skal se har flere andre studier, hovedsakelig angloamerikanske, funnet at fedre noe oftere enn mødre er utøvere av den alvorlige volden mot barn. Forskjellen mellom de ulike gruppene av foreldre (delt opp etter fødeland) er til dels ganske store. For ytterligere diskusjon om ulikheter i forekomst av vold fra foreldre med minoritets-/majoritetsstatus, se under punkt 2.3.1 om minoritetsstatus.

2.1.2 Thoresen og Hjemdals studie

I en annen, nyere norsk omfangsstudie av Siri Thoresen og Ole Kristian Hjemdal (2014) ble et utvalg av voksne (alder: 18-75 år) fra den generelle befolkningen spurt om utsatthet for vold fra foreldre i oppveksten, definert som før de fylte 18 år.¹⁷ Respondentene ble bedt om å fortelle om voldserfaringer til dels langt tilbake i tid, og dette kan ha påvirket hvor stor andel som rapporterte å ha opplevd slik vold. Vold brukt som oppdragelsesmetode har blitt mindre vanlig i Norge de siste tretti årene, derfor vil antakelig andelen utsatte være større i et eldre utvalg enn i Mossige og Stefansens undersøkelse, som ble gjennomført med ungdommer på 2000-tallet. Alvorlig og mindre alvorlig vold ble definert på tilnærmet samme måte i denne undersøkelsen som i Mossige og Stefansens studie, med unntak av at *sparking* i Thoresen og Hjemdals undersøkelse også var inkludert i kategorien alvorlig vold.

Forekomst av mindre alvorlig vold

Litt mer enn en av fire kvinner (28 prosent) hadde opplevd mindre alvorlig fysisk vold i oppveksten fra foreldre eller foresatte, mens det samme gjaldt en av tre menn (33 prosent). Her er altså tendensen omvendt av Mossige og Stefansens undersøkelse (2007), der jentene var litt mer utsatt for mindre alvorlig vold enn guttene. Tre fjerdedeler av de som hadde vært utsatt for slik vold i Thoresen og Hjemdals studie rapporterte å ha vært utsatt mer enn én gang. Her skiller også de to norske studiene seg noe fra hverandre. Mossige og Stefansen konkluderte med at majoriteten av ungdommene som rapporterte voldsutsatthet antakelig kun hadde vært utsatt én eller noen få ganger.

¹⁷ Alle tall i denne gjengivelsen er rundet opp/ned til nærmeste hele tall.

Den mindre alvorlige volden blant Thoresen og Hjemdals informanter ble i 35 prosent av tilfellene begått av mor¹⁸, i 47 prosent av tilfellene begått av far¹⁹, og i 17 prosent av tilfellene begått av begge foreldre (Thoresen & Hjemdal, 2014).

Forekomst av alvorlig vold

En av tjue (fem prosent) i Thoresen og Hjemdals studie hadde vært utsatt for alvorlig vold fra foreldre i løpet av oppveksten, og når det gjaldt denne volden var menn og kvinner utsatt i like stor grad. Når det gjelder den alvorlige volden er kjønnsforskjellen blant utøvere enda mer markant enn i tilfellet med den mindre alvorlige volden. 26 prosent av de utsatte oppga at mor var utøver, 53 prosent oppga at far var utøver, mens 22 prosent oppga at begge foreldre hadde utøvd alvorlig vold. Blant de som hadde opplevd alvorlig vold fra foreldre, oppga omtrent halvparten av de utsatte at de fikk fysiske skader av mishandlingen. Dette tilsvarer andelen som hadde fått fysiske skader/smerter i Mossige og Stefansens undersøkelse (2007), der åtte prosent av respondentene hadde vært utsatt for grov vold fra en eller begge foreldre, og omtrent fire prosent av respondentene hadde opplevd å få skader, merker eller smerter og/eller behov for legehjelp som følge av mishandlingen. Litt mer enn en tredjedel av de utsatte for alvorlig vold fra foreldre i Thoresen og Hjemdals undersøkelse (2014) hadde vært redd for å bli skadet eller drept som følge av volden. Noen flere kvinner enn menn fikk fysiske skader av volden, mens noen flere menn enn kvinner opplevde redsel for å bli skadet eller drept.

Av denne gjennomgangen ser vi at når det gjelder hvem som utøvde volden skiller resultatene i denne studien seg noe fra Mossige og Stefansens studie, slik at fedre her står for en større andel av både alvorlige og mindre alvorlige voldsformer.

Psykologisk vold

Til forskjell fra Mossige og Stefansens studie (2007) rapporterer Thoresen og Hjemdal (2014) om hvor mange av deres respondenter som har opplevd psykologisk vold fra foreldre. Litt over 13 prosent av utvalget hadde opplevd slik vold, definert som å gjentatte ganger bli «gjort narr av, ydmyket, ignorert eller fortalt at man ikke fikk til noen ting» (s. 59). Det var noen flere kvinner (litt over 15 prosent) enn menn (litt over elleve prosent) som hadde opplevd dette før de fylte 18 år. Denne andelen er høyere enn det som er rapportert i internasjonale studier (Finkelhor, 2008; Gilbert, Widom, Browne, Fergusson, Webb & Janson, 2009) og noe høyere enn i tidligere norske undersøkelser (Myhre, Dyb, Wentzel-Larsen, Grøgaard & Thoresen, 2013).

¹⁸ Eller annen kvinnelig omsorgsperson.

¹⁹ Eller annen mannlig omsorgsperson.

Det var også stor grad av overlapp mellom utsatthet for fysisk og psykologisk vold. Mer enn 70 prosent av kvinnene og over 50 prosent av mennene som hadde vært utsatt for alvorlig vold fra foreldre hadde også opplevd psykologisk vold.

Barn som har opplevd vold i hjemmet

Thoresen og Hjemdal (2014) fant at om lag ti prosent av respondentene hadde opplevd vold mellom foreldrene i oppveksten. Det var ingen markant forskjell mellom kvinners og menns rapportering av slike opplevelser, men det var vanligere i de eldre alderskohortene enn i de yngste å rapportere om foreldres vold mot hverandre. Forskerne fortolker dette funnet som at forekomsten av vold mellom foreldre har gått ned de siste tiårene. Mindre alvorlige voldshendelser, som for eksempel slag med flat hånd, var vanligst, men en del hadde også opplevd at foreldre ble utsatt for alvorlige voldsformer som slag med knyttneve, spark og kvelertak. Også denne undersøkelsen viser betydelig overlapp mellom gruppene av de som er direkte utsatt for vold fra foreldre og de som har opplevd foreldres vold mot hverandre. Over 40 prosent av kvinnene og 50 prosent av mennene som hadde vært utsatt for alvorlig vold fra foreldre, hadde også opplevd vold mellom foreldrene. Forskerne understreker at dette funnet viser at vold mellom de voksne i en familie må sees som en risikofaktor for at også barna kan bli utsatt for vold.

Utvikling over tid

Thoresen og Hjemdal (2014) fant at det hadde vært en markant nedgang i forekomst av mindre alvorlig vold fra foreldre fra de eldre til de yngre respondentene i undersøkelsen. Dette kan tyde på at det har blitt mindre sosialt akseptert å benytte mindre alvorlige former for vold som oppdragelsesmetode i løpet av de siste 30-40 årene. At denne studiens respondenter var voksne i alderen 18-75 år kan også være noe av årsaken til at andelen utsatte for vold fra foreldre var relativt mye høyere enn i Mossige og Stefansens studie, der respondentene var elever i 3. klasse i videregående skole midt på 2000-tallet.

Thoresen og Hjemdal (2014) fant imidlertid ikke en like markant nedgang i forekomst av alvorlig vold fra foreldre, målt i andelen av yngre og eldre respondenter som har opplevd slik vold. Det understrekes i rapporten at denne manglende nedgangen ikke kan forklares med økt innslag av innvandrere fra samfunn der fysisk avstraffelse mot barn fortsatt er en akseptert del av oppdragelsen, fordi antallet respondenter i undersøkelsen med slik bakgrunn var lavt. Forskerne lanserer som mulig forklaring på manglende nedgang i alvorlig vold at slik vold mot barn aldri har vært ansett som en legitim oppdragelsesmetode, og at slik vold i større grad enn den

mindre alvorlige volden er styrt av affekt og manglende impulskontroll. Derfor kan det også være vanskeligere å forebygge denne volden gjennom holdningsendring og informasjon om konsekvenser av vold mot barn. En studie fra Sverige (Janson et al., 2007) viser forøvrig lignende tendenser i Sverige, der andelen barn utsatt for alvorlig vold fra foreldre har vært relativt stabil siden 1980-tallet, mens forekomst av mindre alvorlige voldsformer mot barn har sunket i samme periode.

2.2 Andre nordiske omfangs- og holdningsundersøkelser

2.2.1 Svenske studier

Stiftelsen Allmänna Barnhuset i Sverige har fått gjennomført to undersøkelser om forekomst av og holdninger til fysisk avstraffelse blant svenske barn og foreldre (Janson, Jernbro, & Långberg, 2011; Janson, Långberg, & Svensson, 2007).²⁰ I det følgende gjør vi en grundig gjennomgang av undersøkelsene for å utfylle bildet som tegner seg gjennom de norske undersøkelsene, og med utgangspunkt i en antakelse om at funn fra Sverige i stor grad vil være overførbare til Norge. I tillegg til forekomst av ulike former for vold mot barn har man her også undersøkt holdninger til vold mot barn, og vi gjengir disse funnene fordi man ikke har gjennomført tilsvarende undersøkelser i Norge. Der ikke annet presiseres, viser gjengivelsen av funnene til den siste av disse to undersøkelsene.

Å ha blitt slått av en voksen i hjemmet

I den seneste av disse undersøkelsene (Janson et al., 2011) svarte litt mer enn 3200 elever (15-16 år) i et landsrepresentativt utvalg av skoler på spørreskjemaet om erfaringer med, og holdninger til, fysisk avstraffelse. Av disse ungdommene oppga omtrent en tiendedel at de hadde blitt slått av foreldrene eller en annen voksen i hjemmet en eller noen få ganger i løpet av oppveksten. Tre prosent av utvalget oppga å ha blitt slått mange ganger, en andel som ikke er så ulik den tilsvarende andelen i Mossige og Stefansens undersøkelse (2007).

²⁰ Undersøkelsenes utvalg er delt, med et utvalg skoleelever på 9. trinn (2011) / 4., 6. og 9. trinn (2007) og et utvalg foreldre med barn i alderen 0-12 år (2011) / 0-17 år (2007). Begge utvalgene besvare på spørreskjema om utsatthet for (barna) eller utøvelse av (foreldrene) vold, samt spørsmål om egne holdninger til barneoppdragelse og ulike konfliktløsningsstrategier. Alle tall i denne gjengivelsen er rundet opp/ned til nærmeste hele tall.

Blant jenter som var født i Sverige hadde elleve prosent opplevd å bli slått en eller noen få ganger, og tre prosent opplevd å bli slått mange ganger. Ti prosent av svenskfødte gutter hadde opplevd å bli slått én eller noen få ganger, mens to prosent hadde opplevd dette mange ganger. Utenlandsfødte ungdommer, både gutter og jenter, hadde i betydelig større grad opplevd å bli slått, både én gang og mange ganger. Blant utenlandsfødte gutter og jenter var andelen som hadde opplevd dette én eller noen få ganger tilnærmet lik, rundt 19 prosent. Flere utenlandsfødte gutter enn jenter oppga å ha blitt slått mange ganger – her var andelen henholdsvis elleve prosent og syv prosent. Dessuten oppga relativt mange ungdommer at de hadde blitt truet med vold av foreldrene sine. Dette gjaldt i særlig grad de utenlandsfødte guttene, hvorav 16 prosent hadde opplevd slike trusler. Tolv prosent av de utenlandsfødte jentene, syv prosent av svenskfødte jenter og fire prosent av svenskfødte gutter hadde opplevd det samme.

Et viktig funn i denne studien er at hver tredje av ungdommene som noen gang hadde opplevd å bli slått, også oppga å ha blitt utsatt for alvorligere mishandling. Dette dreier seg om å bli kraftig slått med hånden eller med en gjenstand, eller å bli sparket, skåldet eller tatt kvelertak på. Til sammen utgjør ungdommene som har vært utsatt for alvorlig vold fra foreldre fem prosent av utvalget, som er relativt lik andelen utsatt for alvorlig vold i de tidligere refererte undersøkelsene fra Norge (Mossige & Stefansen, 2007; Thoresen & Hjemdal, 2014).

Forskerne undersøkte også om andre bakgrunnsfaktorer økte risikoen for at barn skulle ha opplevd å bli slått hjemme. De rapporterer sterk sammenheng mellom å bli slått og de følgende fire faktorene: å være født i utlandet; å ikke bo med begge sine foreldre; å oppleve at familien har dårlig økonomi og å leve i familier med vold mellom foreldrene. Vold mellom foreldrene er den faktoren som øker risikoen mest – her øker risikoen med ti ganger. Justerer man forekomst av vold mellom foreldrene for familieøkonomi synker risikoen noe, til ni ganger økt risiko. Dårlig familieøkonomi i seg selv øker risikoen for å bli slått med over tre ganger, mens det å være utenlandsfødt eller å ikke bo med begge foreldre øker risikoen med mellom to og tre ganger. Selv om det å tilhøre en etnisk minoritetsgruppe øker risikoen for å ha blitt slått, medfører andre bakgrunnsfaktorer altså betydelig større risikoøkning (Janson et al., 2011).

Foreldres selvrapporterte vold mot barn

Resultatene fra de svenske studiene når det gjelder den volden foreldre selv oppgir å bruke mot barn er spesielt viktige i sammenheng med denne rapporten, fordi det ikke

er gjennomført tilsvarende spørreundersøkelser i Norge. I studien, der nesten 1400 foreldre besvarte et spørreskjema om konflikter og barneoppdragelse, oppga nesten hver tredje forelder (30 prosent) at de hadde dyttet, ristet eller tatt hardt tak i barnet sitt i en konfliktsituasjon i løpet av det siste året. Det var vanligere å oppgi dette blant foreldre som selv er født i Sverige – 34 prosent av svenskfødte mødre og 42 prosent av svenskfødte fedre hadde dyttet, ristet eller tatt hardt tak i barnet sitt. Blant utenlandsfødte foreldre oppga 24 prosent av mødrene og 17 prosent av fedrene å ha gjort dette.

Nesten tre prosent av de spurte foreldrene oppga at de hadde slått barnet i løpet av det siste året. Dette var vanligere blant utenlandsfødte foreldre enn blant svenskfødte. Fem prosent av utenlandsfødte mødre og elleve prosent av utenlandsfødte fedre oppga å ha slått, mot to prosent av svenskfødte mødre og tre prosent av svenskfødte fedre (Janson et al. 2011).

Foreldres holdninger til fysisk avstraffelse

Blant foreldrene som var respondenter i undersøkelsen til Janson et al. (2011) mente 75 prosent at det aldri er riktig å ta tak i og riste sitt eget barn. Svenskfødte kvinner var mest negative til dette (79 prosent), etterfulgt av utenlandsfødte kvinner (74 prosent), svenskfødte menn (70 prosent). Blant utenlandsfødte menn var det en markant lavere andel som mente at slik atferd mot barn aldri er riktig (56 prosent).

Forskerne målte også foreldrenes holdninger til å gi barnet en ørefik eller slå barnet om barnet gjør forelderen sint. 92 prosent av hele utvalget mente at slik atferd ikke kunne forsvares. Utenlandsfødte foreldre hadde en betydelig mer positiv innstilling til å slå eller gi barnet en ørefik (13 prosent) enn svenskfødte foreldre (1,5 prosent). Svenskfødte kvinner og menn var like negative til slik foreldreatferd, mens utenlandsfødte kvinner var mindre positive til dette enn utenlandsfødte menn.

For begge disse holdningsmålene gjaldt at personer med høyere utdanning (universitetsutdannelse) var mer negative til fysisk avstraffelse enn personer med lavere utdanning. Blant arbeidsløse foreldre var holdningene også markant mer positive til å gi barn ørefik eller slag enn hos både heltids- og deltidsarbeidende foreldre. Prosentandelen positive til slik atferd mot barn var henholdsvis 14 prosent (arbeidsløse), tre prosent (heltidsarbeidende) og to prosent (deltidsarbeidende).

Foreldre som selv hadde blitt utsatt for vold som barn var også betydelig mer positive til ørefiker/slag enn de som ikke hadde opplevd slik vold. Fem prosent av den førstnevnte gruppen mente ørefiker/slag er greit, mens to prosent av den sistnevnte gruppen mente det samme. Foreldre som oppga at de selv hadde blitt slått i

oppveksten hadde også i betydelig større grad enn ikke-utsatte foreldre slått, tatt hardt tak i eller ristet sitt eget barn. Også her viser det seg altså at andre faktorer enn det å være født i et annet land enn Sverige har stor betydning for hvor positive holdninger foreldrene har til å bruke vold mot barn.

Endring over tid i Sverige – forekomst av og holdninger til vold

De svenske studiene (Janson et al. 2007; Janson et al. 2011) viser at det har vært en klar nedgang i bruk av fysisk vold i barneoppdragelsen i Sverige. Forskerne sammenligner resultatene fra de to studiene med resultater fra tidligere tilsvarende undersøkelser. Mens to av tre ungdommer oppga at de *aldri* hadde opplevd å bli slått av mor eller far i 1994/1995, var tilsvarende andel 87 prosent i 2011. I 1994/1995 oppga en av fire ungdommer at mor/far hadde slått dem en eller noen få ganger, mens tilsvarende andel hadde sunket til fire-fem prosent i 2011. Fem prosent av ungdommene opplevde i 1994/1995 at mor/far slo dem ofte, denne andelen var redusert til to prosent i 2011. Imidlertid har denne nedgangen vært betydelig større fra 1994 til 2000 enn i årene etter 2000. De siste årene har utviklingen stått omtrent på stedet hvil (Janson et al., 2011, s. 112).

Det samme gjelder nedgangen i foreldres selvrapporterte fysisk avstraffelse, som var stor mellom 1980 og 2000, men i årene fra 2000 til 2011 har andelen som har brukt slik avstraffelse vært tilnærmet lik, og i noen tilfeller vært økende. Eksempelvis var andelen foreldre som rapporterte å ha slått eller «klappet til» barnet sitt i løpet av det siste året ca. en prosent i 2000, mens den i 2011 hadde økt til nesten tre prosent. En enda mer bekymringsfull utvikling er en relativt stor økning mellom 2000 og 2011 i andelen foreldre som rapporterer at de har dyttet, tatt hardt tak i eller ristet barnet sitt i løpet av det siste året. I 2000 var denne andelen tolv prosent av de spurte foreldrene, mens den hadde økt til litt over 30 prosent elleve år senere.²¹ Dette er for øvrig en form for fysisk avstraffelse som er vanligere hos svenskfødte foreldre enn hos utenlandsfødte foreldre, og undersøkelsen fra 2007 fant at økningen i denne typen fysisk avstraffelse også var størst blant svenskfødte foreldre.

Det har skjedd en markant endring i Sverige når det gjelder foreldres holdninger til det å bruke vold i oppdragelsen de siste 50 årene (Janson et al., 2011, s. 90). I 1965 var over halvparten (53 prosent) av foreldre positive til å bruke fysisk avstraffelse i oppdragelsen. Denne andelen synker deretter suksessivt, før den lander på elleve

²¹ Forskerne påpeker imidlertid at undersøkelsene har blitt gjennomført på delvis ulike måter, i 2000 gjennom intervjuer, og i 2006 og 2011 gjennom spørreskjema, noe som kan ha innvirket på resultatene (Janson et al. 2011, s. 95).

prosent i 1994 og deretter ti prosent i 2000. I løpet av 2000-tallet har andelen svenske foreldre som er positive til å bruke fysisk avstraffelse i oppdragelsen ligget på mellom syv og ti prosent.

2.2.2 Danske og finske studier

Vi vil nå gi et kort innblikk i situasjonen i to andre naboland, Finland og Danmark. Her har vi fokus på noen eksempler på nyere omfangsstudier om vold mot barn og unge, og for Finlands del relaterer vi også kort til holdningsstudier.

I Finland har man fulgt utviklingen i befolkningens holdninger til oppdragervold siden 1980-tallet. Mens nesten halvparten av finnene godtok bruk av oppdragervold i 1981 («åtminstone i undantagsfall»), har andelen minsket kontinuerlig og særlig på 2000-tallet har utviklingen vært rask. Fra 2004 til 2014 gikk andelen i den generelle befolkningen som kan godta oppdragervold i spesielle situasjoner ned fra 34 til 15 prosent. Blant foreldre er utviklingstrenden enda mer positiv. I den siste holdningsundersøkelsen svarte åtte prosent av foreldre som levde i husholdninger med barn at oppdragervold kunne aksepteres i spesielle situasjoner, mens andelen i denne gruppen var 27 prosent i 2004. Forskerne mener det dreier seg om en dramatisk endring i holdningene over tid (Sariola 2012; 2014).²²

Samme trend finner vi i selvrapporterings- og spørreundersøkelser blant foreldre, og i de såkalte barneofferundersøkelsene blant skoleelever. Bildet er entydig: finske foreldres bruk av vold mot sine barn er blitt tydelig redusert siden slutten av 1980-tallet, og trenden har fortsatt gjennom 2000-tallet (Ellonen, Kääriäinen, Salmi & Sariola, 2008; Sariola, 2012; Sariola, 2014; Fagerlund et al., 2014). Syv prosent av dagens 15-åringer oppgir at de har blitt utsatt for mindre alvorlig vold fra foreldre i løpet av de siste tolv månedene (Fagerlund et al., 2014). Den hyppigste formen for mindre alvorlig vold er lugging. Her har andelen barn som noen gang i livet har blitt lugget av en forelder sunket fra 65 prosent (1988) til 16 prosent (2013). Men fortsatt rapporterer ca. 20 prosent av finske 15-åringer at de har opplevd noen form for mindre alvorlig fysisk vold fra en eller begge foreldre noen gang i sitt liv (Fagerlund et al., 2014).

²² Samtidig er det interessant å notere at det kan finnes forskjeller i holdningene innen Norden. En sammenligning av holdninger til oppdragervold i Finland og Sverige viser at svenske foreldre er mer kritiske til bruk av denne formen for vold enn foreldre i Finland (Ellonen, 2012).

I 2008 oppga finske 15-åringer at de i løpet av sitt liv hadde blitt noe mer utsatt for mindre alvorlig vold fra mødre enn fra fedre, mens kjønnsforskjellen ifølge den siste omfangsstudien har minsket. Da man spurte ungdommene om voldsutsatthet de siste tolv månedene, fant man ikke noen forskjell mellom utsatthet for vold fra henholdsvis mor eller far. Tre prosent av dagens 15-åringer oppgir at de noen gang i livet har blitt utsatt for alvorlig vold fra foreldre. Heller ikke her finnes noen forskjell mellom vold fra henholdsvis mor eller far, mens ungdommene i 2008 rapporterte om noe mer vold fra mor (Ellonen et al., 2008; Fagerlund et al., 2014). Ifølge Fagerlund et al. (2014) har jenter i noe større grad enn gutter opplevd vold fra foreldre (24 resp. 16 prosent), og finskspråklige ungdommer i noe større grad enn svenskspråklige (21 resp. 14 prosent).

I Danmark har det vært gjennomført en rekke omfangsundersøkelser om vold mot barn, men ikke systematiske oppfølgingsstudier med identisk metodisk tilnærming, og heller ikke holdningsstudier. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI) har på det danske Socialministeriets oppdrag gjennomført et større prosjekt om vold mot barn og unge i Danmark, blant annet en omfangsstudie om fysisk mishandling av barn, og en spørreundersøkelse blant unge i 8. klasse (Christoffersen, 2010; Korzen, Fisker & Oldrup, 2010; Oldrup, Korzen, Lindstrøm & Christoffersen, 2011).

Undersøkelsen gir et sammenhengende bilde av vold mot barn i dagens Danmark. Totalt rapporterte en femtedel eller om lag 20 prosent av unge i 8. klasse at de hadde vært utsatt for noen form for fysisk vold fra foreldre i løpet av de siste tolv månedene, og knapt tolv prosent av utvalget hadde blitt utsatt for vold mer enn én gang (Oldrup et al., 2011). I den delstudien som fokuserte på alvorlig vold eller fysisk mishandling (det vil si vold som resulterte i fysisk skade eller risiko for fysisk skade), oppga litt mer enn fem prosent av en fødselsårgang (de som var 25-åringer da studien ble gjennomført) at de hadde opplevd fysisk mishandling fra en eller begge foreldre i oppveksten (Christoffersen 2010). Disse tallene viser at ungdommer i Danmark utsettes for vold i ganske mye større grad enn i andre nordiske land. En annen dansk landsomfattende studie (Helweg-Larsen et al., 2008) kommer imidlertid til andre resultater: Ifølge denne undersøkelsen har seks prosent av danske ungdommer i 15-16 års alder opplevd mindre alvorlig vold fra foreldre i løpet av det seneste året, mens to prosent har blitt utsatt for alvorlig vold. De forskjellige resultatene kan bero på at studiene ikke er direkte sammenlignbare, og at de bruker ulike forskningsdesign og ulike forståelser og definisjoner av volden.

Funnene fra den siste danske undersøkelsen viser ikke noen markant forskjell i andelen barn og unge som er utsatt for vold fra henholdsvis mor eller far, om man ser på alle former for vold under ett. Jenter blir i litt større grad – men ikke signifikant – utsatt for vold i hjemmet enn gutter, men kjønnsforskjellen utjevnes noe om man tar i betraktning voldens hyppighet (Korzen et al., 2010).

I resten av dette kapitlet vil vi redegjøre for viktige funn fra forskningen på vold mot barn, med særlig vekt på mødres vold. Først kommer en gjennomgang av hovedsakelig kvantitativ forskning med ulike faglige perspektiver, der man har undersøkt og forsøkt å identifisere hvilke faktorer som øker risikoen for at foreldre/mødre skal bruke vold mot sine barn. Deretter vil vi forsøke å sammenfatte den mer kvalitative, sosiologiske og/eller kjønnssteoretisk orienterte forskningen på mødres vold mot barn, for å tegne opp en analytisk fortolkningsramme for presentasjonen av den empiriske studien vi har gjort (som presenteres i kap. 4).

2.3 Risikofaktorer

Denne rapportens utgangspunkt for forståelse av mødres vold mot barn er et økologisk perspektiv (Dubowitz, Black, Starr & Zuraven, 1993; Belsky, 1980; 1993). Et slikt perspektiv innebærer ifølge Aakvaag et al. (in prep.) «en forståelse av vold som et komplekst fenomen med røtter i mange ulike faktorerers interaksjon med hverandre» (s. 6). Individuelle og interpersonlige forhold hos moren, barnet og i relasjonen dem imellom anses også å være påvirket av og virke sammen med faktorer i resten av familien, nærmiljøet og i samfunnet for øvrig (ibid.).

Det er god grunn til å anta at det er særlig skadelig for barn å bli utsatt for vold fra sine nære omsorgspersoner, og særlig fra mor eller far (Thoresen & Hjemdal, 2014). I den nære relasjonen til sine foreldre henter barn trygghet og trøst, lærer sin egen personlighet å kjenne og lærer å regulere og håndtere sine egne følelser (Bowlby 1979). Barns tilknytning til sine primære omsorgspersoner (oftest foreldre) er av fundamental betydning for deres utvikling, og i omsorgsrelasjoner preget av vold, maktmisbruk eller omsorgssvikt trues denne tilknytningen. Sett i et slikt lys vil den volden barn utsettes for i nære relasjoner kunne være mer skadelig enn når barn blir utsatt for vold fra fremmede. Dette henger også sammen med at vold mot barn ofte skjer i *hjemmet*, som er det stedet der det kanskje er aller viktigst at barn føler seg trygge. Hjemmet er et sted der barnet skal kunne slappe av, «være seg selv» og vernes fra omverdenen, og for barn kan hjemmet ha større betydning på denne måten

enn for voksne, som oftest har flere arenaer der de kan hente seg inn og kjenne seg trygge (Øverlien, 2012).

I en oversiktsartikkel om primært amerikanske studier, påpeker Black et al. (2001) at teorier om årsaker til barnemishandling tidligere var dominert av psykiatriens forklaringsmodeller, der mishandlingen ble ansett som et resultat av forelderens emosjonelle tilstand eller psykiske lidelse. Mot slutten av 1990-tallet hadde feltet imidlertid beveget seg i retning av økologiske forklaringsmodeller, som betrakter mishandling som utfallet av kjennetegn ved voldsutøveren innenfor en bredere kontekst og i familier med problemer og utfordringer på flere områder. I tillegg ble det i økende grad vektlagt at familier er enheter som opererer innenfor et større sosialt system, med karakteristika som både kan bidra til økt risiko eller kompensere for risikofaktorer hos foreldrene eller familien. Under alle omstendigheter kan foreldres vold mot barn ikke forklares med henvisning til en enkelt bakgrunnsfaktor. Dette fenomenet kan bare forstås på bakgrunn av modeller som integrerer både sosiale, psykologiske og sosiologiske forklaringer (Annerbäck, Wingren, Svedin & Gustafsson, 2010).

Ifølge en meta-analyse av primært amerikansk forskning på mishandling av barn (Brown, Cohen, Johnson & Salzinger, 1998) er det fire brede kategorier av faktorer som er assosiert med forhøyet risiko for voldsutsatthet: demografiske faktorer, familieforhold, kjennetegn ved foreldrene og kjennetegn ved barnet. I gjennomgangen som følger vil vi ta utgangspunkt i denne inndelingen. Det er viktig å påpeke at selv om tilstedeværelsen av risikofaktorer statistisk sett øker risikoen for å begå barnemishandling, betyr ikke dette at vi kan anta et enkelt årsaksforhold mellom risikofaktorer og utfall. For mye av forskningen på feltet gjelder at man har funnet klare *korrelasjons*-data, altså statistiske sammenhenger mellom faktorer og utfall, men man har hatt vanskeligere for å slå fast klare *årsaks*-sammenhenger. Som Annerbäck (2011) også understreker, kan kunnskapen om hvilke faktorer som kan øke risikoen for å begå barnemishandling ikke brukes direkte til å predikere eller forutsi individuell risiko for å bruke slik vold. Den følgende gjennomgangen tar utgangspunkt i oversiktsartikkelen til Black et al. (2001), som skisserer en etiologisk²³ modell for fysisk barnemishandling. Mange av studiene inkludert i artikkelen er gjort på utvalg av kun mødre, noen på utvalg av både mødre og fedre i

²³ Etiologi (eng.: *etiology/aetiology*) er et uttrykk for læren om kausalitet og årsakssammenhenger, ofte i forbindelse med utvikling av en sykdom, lidelse eller et fenomen. Ofte benyttet innenfor medisin, men brukes også som filosofisk og historisk begrep. Se <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/aetiology>.

USA. Funnene fra denne artikkelen vil suppleres og jamføres med andre funn fra forskningslitteraturen, særlig den nordiske.

Det er viktig å påpeke at mange av studiene den internasjonale forskningslitteraturen omtaler og henviser til er gjennomført i USA, Storbritannia og andre engelskspråklige land – og dermed først og fremst relaterer til en anglo-amerikansk kontekst. Det betyr at resultatenes overførbarhet til norske og nordiske forhold ikke alltid er gitt. Vår fremstilling av forskningen på feltet vil i noen grad være preget av dette, i og med at vi har gjort løpende vurderinger om overførbarheten i forskningen vi omtaler.

2.3.1 Demografiske faktorer (foreldre)

Alder

Man har funnet at foreldres alder er en faktor som kan påvirke risikoen for å begå barnemishandling, i betydningen at yngre foreldre rapporterer mer vold mot egne barn enn eldre (Black et al., 2001). Dette ser ut til særlig å gjelde risiko for mindre alvorlig mishandling. En studie (Connelly & Straus, 1992) fant at jo yngre en mor var da hun fikk barn, jo større er risikoen for at hun ville begå alvorlig mishandling, men effektstørrelsen var liten. Når det gjelder bruk av fysisk avstraffelse, som i Norge ville karakteriseres som vold mot barn, har man funnet at yngre foreldre i større grad enn eldre bruker slik avstraffelse (Gershoff, 2002).

Kjønn

Ifølge Gershoff (2002) finner flere studier i USA at mødre oftere enn fedre bruker fysisk avstraffelse mot barna sine, mens andre studier finner små eller ingen kjønnsforskjeller. Som vi så i oppsummeringen av nordiske studier over er et gjennomgående funn at mødre står for en betydelig andel av foreldres vold mot barn i Norden. Særlig når det gjelder den mindre alvorlige volden blir mødre like ofte eller oftere enn fedre oppgitt som utøverne av volden (Annerbäck, 2011). Amerikanske studier har imidlertid funnet at fedre og andre mannlige omsorgspersoner (f. eks. stefedre) står for en større andel av utøverne enn mødre ved de mest alvorlige tilfellene av barnemishandling (Guterman & Lee, 2005; Guterman, Lee, Lee, Waldfogel & Rathouz, 2009). Black et al. (2001) finner i sin oversiktsartikkel ingen signifikant sammenheng mellom forelderens kjønn og risiko for fysisk mishandling av barn, men flere studier har funnet at når man kontrollerer for den tiden mødre og

fedre bruker på samvær med barn, står fedre i større risiko enn mødre for å bruke vold mot barn (Featherstone, 1996; Guterman & Lee, 2005).

Utdanningsnivå

Black et al. (2001) finner ingen klar sammenheng mellom lavt utdanningsnivå og risiko for barnemishandling, mens Annerbäck (2011) i en litteraturgjennomgang av internasjonal forskning skriver at lavt utdanningsnivå hos foreldre utgjør en risikofaktor for barnemishandling, i likhet med Gilbert et al. (2009) og Berger (2005). I en oversiktsartikkel om risikofaktorer for fysisk avstraffelse finner Gershoff (2002) sammenheng mellom lav sosioøkonomisk status og risiko for bruk av slik avstraffelse, men ingen klar sammenheng mellom risiko og foreldres utdanningsnivå isolert sett.

Arbeidslivstilknytning

En studie referert i Black et al. (2001) fant at mødre som ikke arbeidet utenfor hjemmet eller som arbeidet deltid i større grad enn fulltidsarbeidende mødre rapporterte å ha mishandlet barna sine. Forskerne understreker at det ikke er klart om sammenhengen her handler om at deltids- eller hjemmearbeidende kvinner tilbringer mer tid med barna sine, og slik sett har flere 'muligheter' til å mishandle dem, eller om arbeidslivstilknytningen per se øker eller minsker risikoen for mishandling. En skotsk studie basert på registerdata over blant annet arbeidsledighet og registrerte saker om barnemishandling fant en sammenheng mellom arbeidsledighet (særlig fedres) og forekomst av fysisk barnemishandling i det samme boområdet (Gillham, Tanner, Cheyne, Freeman, Rooney & Lambie, 1998). I norsk kontekst undersøkte Mossige og Stefansen (2007) sammenhengen mellom foreldres arbeidslivstilknytning og utsatthet for fysisk vold hos barna deres. Andelen ungdommer som oppga at de hadde vært utsatt for grov vold fra foreldrene var omtrent dobbelt så høy når foreldrene var arbeidsledige eller mottok andre trygdeytelser, som sosialhjelp eller uføretrygd. Sammenhengene er tydelige både for mors og fars arbeidslivstilknytning – risikoen for vold øker uavhengig av hvilken av foreldrene det er som er arbeidsledig eller mottar trygdeytelser (s. 63-64).

Sosioøkonomisk status

I Gershoffs oversiktsartikkel (2002) om fysisk avstraffelse påpekes det at det finnes god støtte i forskningen for at lavere sosioøkonomisk status øker risikoen for slik vold mot barn. Sosioøkonomisk status betegner her et samlemål på inntekt, utdanningsnivå og/eller arbeidslivstilknytning. Det finnes to hypoteser om sammenhengen mellom sosioøkonomisk status og bruk av fysisk avstraffelse; stress-

eller *spillover*-hypotesen og sosialiseringshypotesen. Det er funnet empirisk støtte for begge hypoteser (ibid.).

Ut fra stress- eller *spillover*-hypotesen fører økonomiske vanskeligheter til flere psykiske vansker hos foreldrene, som fører til større risiko for depresjon og konflikter mellom foreldrene, som i sin tur er funnet å ha en sammenheng med særlig strenge og straffeorienterte oppdragelsesmetoder overfor barna. Av sosialiseringshypotesen følger at foreldres bruk av fysisk avstraffelse har å gjøre med hvilke verdier foreldre ønsker å overføre til sine barn, ut fra en klassemessig analyse av hvilke ferdigheter foreldrene mener at barna deres vil trenge i voksenlivet. Foreldre som jobber i lavstatusyrker eller -stillinger som krever at ansatte føyer seg umiddelbart og følger 'ordre' fra ledersjiktene høyere opp, vil ut fra denne hypotesen ønske å lære barna sine føyelighet og respekt for autoriteter, fordi de antar at barna som voksne vil måtte forholde seg til en arbeidshverdag med liten grad av selvbestemmelse.

Black et al. (2001) finner varierende sammenhenger mellom foreldres sosioøkonomiske status og risiko for fysisk barnemishandling, og de rapporterer at nabolag med høyere andel fattige familier også har høyere rater av fysisk barnemishandling. Nordiske studier (Janson et al. 2007; Janson et al. 2011; Mossige og Stefansen 2007) rapporterer om sterk sammenheng mellom dårlig familieøkonomi og risiko for foreldres vold mot barn. Berger (2005) fant at lav inntekt var assosiert med høyere risiko for barnemishandling i familier med én forsørger, men fant ikke den samme risikøkningen i familier med to forsørgere. Det ser for øvrig ut til å være en særlig sterk sammenheng mellom sosioøkonomisk status og de alvorligste tilfellene av barnemishandling; de tilfellene som ender med at barnet dør som resultat av mishandlingen (Gilbert et al., 2009). I en dansk-finsk sammenlignende studie av ungdommers erfaringer med foreldrevold påpeker forskerne at 'tradisjonelle' sosioøkonomiske faktorer ikke lenger, i hvert fall i en nordisk velferdsstatskontekst, synes å ha like sterk sammenheng med voldsutsatthet som tidligere studier har vist. Foreldres vold mot barn ser ikke lenger ut til å være et problem hovedsakelig i lavinntektsfamilier. Samtidig ser det ut til at forekomst av vold i større grad enn tidligere har sammenheng med psykososiale faktorer innenfor familiene (Ellonen, Kääriäinen, Sariola, Helweg-Larsen & Larsen, 2011).

Etnisk minoritetsstatus

I amerikansk kontekst har betydningen av etnisk minoritetsstatus for risiko for barnemishandling eller fysisk avstraffelse vært gjenstand for en del kontroverser (Gershoff, 2002; Gilbert et al., 2009). Noen studier har funnet at foreldre av

afroamerikansk og latinamerikansk opprinnelse i større grad enn amerikanere av europeisk herkomst bruker fysisk avstraffelse, mens andre studier har omvendte resultater eller har ikke funnet slike forskjeller mellom etniske grupper. Ifølge Black et al. (2001) har funnene på dette området vært til dels motstridende..

Både Gershoff (2002) og Gilbert et al. (2009) hevder at forskjellene mellom minoritets- og majoritetsetniske grupper i det store og det hele kan forklares med andre sosiodemografiske/sosioøkonomiske forskjeller mellom gruppene, så som ulikheter i inntektsnivå, utdanningsnivå, arbeidslivstilknytning og manglende eller dårlig fungerende sosialt nettverk. I svensk kontekst fant Janson et al. (2007) for eksempel at bosituasjonen til en familie og inntektsnivået i barnas skolekrets hadde større betydning for risiko for foreldrevold enn foreldrenes opprinnelsesland. Dette skulle tyde på at en stor del av ulikheten i voldsutøvelse mellom minoritets- og majoritetsforeldre kan tilskrives sosial marginalisering, som rammer minoritetsbefolkningen i større grad enn majoritetsbefolkningen. Omvendt tyder disse funnene også på at sosial integrering og hjelp til å etablere seg i samfunnet kan virke forebyggende på foreldres vold mot barn, uavhengig av hvilket opprinnelsesland foreldrene har (Janson et al., 2007). I norsk kontekst fant imidlertid Mossige og Stefansen (2007) at effekten av etnisk minoritetsstatus på bruk av vold mot barn ikke fullt ut kunne forklares med henvisning til sosioøkonomiske faktorer. Noe av forskjellen mellom ulike etniske grupper kan antakelig også forklares av kulturelle ulikheter i holdninger til bruk av fysisk avstraffelse/vold mot barn (Annerbäck, 2011).

Sommerfeldt, Hauge og Øverlien (2014) konkluderer i sin rapport med at minoritetsetniske foreldres relative overrepresentasjon som utøvere av ulike former for vold mot barn delvis kan forklares med henvisning til sosioøkonomiske forhold og grad av integrering, men at noe av overrepresentasjonen antakelig også handler om ulike holdninger til å bruke vold i oppdragelsen. For videre diskusjon om sammenhengen mellom etnisk minoritetsstatus, sosioøkonomiske forhold og vold mot barn i norsk/nordisk kontekst, se kapittel 2 i denne rapporten.

2.3.2 Familieforhold

Aleneforeldre

At én voksen har ansvaret for familie og barn alene blir i forskningslitteraturen ansett å være en faktor som øker risikoen for fysisk vold mot barn (Annerbäck, 2011). I sin

gjennomgang av resultater fra nasjonale, representative undersøkelser på dette området i USA fant Black et al. (2001) imidlertid ingen signifikante sammenhenger når det gjaldt foreldres sivilstatus og alvorlig, fysisk barnemishandling. Andre studier har funnet at enslige, skilte og separerte foreldre i større grad enn gifte foreldre bruker fysisk avstraffelse mot barna sine (Gershoff, 2002). Denne sammenhengen er antakelig relatert til stress i livssituasjonen som enslig forsørger, for eksempel assosiert med å være alene om omsorgen for flere barn. Janson et al. (2011) fant at barn av aleneboende foreldre i Sverige i større grad enn barn av samboende foreldre oppga å ha blitt slått, både én eller noen få ganger, og flere ganger. Black et al. (2001) fant i amerikansk kontekst at boområder med høyere andel familier med én forsørger (*single-parent households*) også hadde høyere rater av fysisk barnemishandling.

Antall barn i familien

Connelly & Straus (1992) fant at risikoen for både mindre alvorlig og alvorlig fysisk mishandling økte med antall barn i familien. I sin oversiktsartikkel om risikofaktorer for bruk av fysisk avstraffelse fant Gershoff (2002) at både foreldres positive holdninger til og risikoen for slik vold øker med størrelse på familien. På den annen side fant Sedlak (1997, i Black et al., 2001) i en stor undersøkelse av amerikanske familier ingen sammenheng mellom antall barn i en familie og risiko for fysisk mishandling i familien. I denne undersøkelsen var det tvert imot slik at risikoen for barnemishandling var større i familier med kun ett barn sammenlignet med familier med mer enn ett barn. Dette funnet holdt seg også etter å ha kontrollert for en rekke andre faktorer, som barnets alder og kjønn, etnisk bakgrunn og antall voksne i familien.

Stress

En rekke studier har funnet sammenhenger mellom stressnivået hos foreldre og i familier, og risikoen for fysisk avstraffelse og barnemishandling (Whipple & Webster-Stratton, 1991; Black et al., 2001; Gershoff, 2002). Stress defineres her som interaksjonen mellom de subjektivt definerte kravene en situasjon stiller, og den individuelle kapasiteten til å håndtere og møte disse kravene (Whipple & Webster-Stratton, 1991). Altså oppstår stress når de subjektivt opplevde kravene til en situasjon overstiger det man oppfatter at man har kapasitet til å håndtere. Økonomiske vanskeligheter, lavt utdanningsnivå, arbeidsledighet, å være aleneforelder, fattigdom eller rusmisbruk er noen av de psykososiale stressorene som kan skape stress hos foreldre og i familier (Whipple & Webster-Stratton, 1991; Annerbäck, 2011). Det samme gjelder depresjon og angst hos foreldrene, og ulike former for atferdsproblemer hos barna.

I en studie der man sammenlignet mødre som hadde mishandlet barna sine med mødre som ikke hadde gjort det, fant man ganske riktig at risikoen for mishandling var høyere i familier med høyt stressnivå enn i andre familier (Whipple & Webster-Stratton, 1991). Men man fant også at mødre, uavhengig av om de hadde brukt vold mot barna sine eller ikke, gjennomgående rapporterte om høyere grad av stress, depresjon, angst, atferdsproblemer hos barna og bruk av fysisk avstraffelse enn det fedrene gjorde. I svensk kontekst fant Janson et al. (2007) at mødre betydelig oftere enn fedre oppga at de hadde følt seg stresset ved den siste konfliktsituasjonen med barnet sitt. De høyt utdannede kvinnene var den gruppen blant respondentene som opplevde at de var mest stressede, og de oppga også oftest at de var trøtte eller slitne i forbindelse med den siste konfliktsituasjonen med barnet. Samme undersøkelse viste dessuten sterke sammenhenger mellom forelderens stress eller slitenhet og barnas utsatthet for vold og fysisk avstraffelse i konfliktsituasjoner. Disse sammenhengene var tydeligst for svenskfødte barn og svenskfødte foreldre.

Sosial støtte

Opplevelser av mangel på sosial støtte hos foreldre og familier har i flere studier vist seg å utgjøre en risikofaktor for fysisk vold mot barn (Annerbäck, 2011). Sosial støtte operasjonaliseres på flere måter, bl.a. i form av emosjonell støtte, tilfredshet med kvaliteten på parforholdet og praktisk støtte (tilgang til f. eks. hjelp med barnepass eller husarbeid, økonomisk/materiell støtte), og gjelder foreldres tilgang til og opplevelse av støtte både innad i den nærmeste familien, den utvidede familien og i det større sosiale nettverket (Whipple & Webster-Stratton, 1991; Black et al., 2001). Mangel på sosial støtte kan føre til at foreldre og familier får mindre generell foreldreveiledning fra sitt sosiale nettverk, har færre muligheter til å få hjelp i vanskelige livssituasjoner, og det kan også føre til mindre grad av sosial og uformell kontroll av u hensiktsmessige eller skadelige foreldrepraksiser (Annerbäck, 2011). Dette kan være faktorer som bidrar til at manglende sosial støtte utgjør økt risiko for fysisk vold mot barn.

Vold mellom foreldre

Når barn i Sverige ble spurt om utsatthet for vold fra foreldre (Janson et al. 2011) var sammenhengen særlig sterk mellom å *oppleve* vold mellom foreldrene og selv å være *utsatt* for foreldrevold. Vold mellom foreldrene økte risikoen for selv å være utsatt for vold med ti ganger, sammenlignet med familier der vold mellom foreldre ikke forekom. En slik sammenheng mellom partnervold og vold mot barn i samme familie er funnet i mange andre studier, og regnes som en risikofaktor med god støtte i forskningslitteraturen (Annerbäck, 2011; Stith et al., 2009). For eksempel fant Ross

(1996) at partnervold er en signifikant risikofaktor for vold mot barna i familien, begått av den samme forelderen som begår vold mot partneren sin. Risikoen for vold mot barn øker med antall voldelige episoder mot partner, uavhengig av voldsutøverens kjønn. Denne sammenhengen er imidlertid sterkere for mannlige voldsutøvere/fedre enn for kvinnelige/mødre.

Det er interessant å merke seg at denne formen for videreføring av vold fra en generasjon til den neste, også kalt 'voldsarven' (*cycle of abuse*), er et mønster som i nordisk kontekst ser ut til å være delvis brutt (Annerbäck, 2011). At forekomsten av vold mot barn har gått markant ned de siste tiårene bærer bud om at flere av de foreldrene som selv har opplevd vold fra egne foreldre i oppveksten, ikke bruker slik vold mot egne barn.

2.3.3 Kjennetegn ved foreldrene

En lang rekke faktorer knyttet til foreldrenes egen personlige, psykologiske og atferdsmessige bakgrunnshistorie er blitt testet for sammenhenger med å bruke fysisk avstraffelse eller andre typer vold mot barn.

Personlige, historiske bakgrunnsfaktorer

Black et al. (2001) fant i sin litteraturgjennomgang at følgende personlige bakgrunnsfaktorer hos foreldre hadde moderat til sterk sammenheng med økt risiko for fysisk vold mot egne barn: å selv ha vært utsatt for vold eller fysisk avstraffelse fra foreldre i oppveksten; å ha opplevd vold mellom egne foreldre; å ha opplevd liten grad av emosjonell og annen støtte i egen familie som barn. Det siste gjaldt særlig mødres opplevelse av manglende støtte fra mor i sin egen oppvekst. I meta-analysen til Stith et al. (2009) fant man også moderate sammenhenger mellom foreldres egen utsatthet for vold i oppveksten, dårlige relasjoner til egne foreldre og det å bruke vold mot egne barn som voksen.

Også i nordiske studier er flere av disse risikofaktorene funnet å ha betydning. Janson et al. (2011) fant en klar sammenheng mellom foreldres egen utsatthet for fysisk avstraffelse i barndom/oppvekst, og bruk av vold mot egne barn. Dette understøttes av funnene i Gershoffs (2002) internasjonale studie om faktorer som øker risiko for fysisk avstraffelse.

Personlighetsfaktorer og psykologisk funksjonsnivå

I oversiktsartikkelen til Black et al. (2001) fant man moderate til sterke sammenhenger mellom fysisk barnemishandling og opplevelser av ensomhet og sosial isolasjon hos mødre. Man fant tilsvarende sammenhenger for sterke tendenser til å bli opprørt og sint, frykt for å bli kontrollert samt impulsivitet. Forskerne fant også en sammenheng mellom fysisk mishandling av barn og tendenser til noen spesifikke metoder for problemløsning: Flere mødre som hadde mishandlet barna sine rapporterte *emosjonelle reaksjoner* på problemer framfor *konkrete forsøk på problemløsning*, og flere mødre som hadde mishandlet barna forsøkte å *unngå problemet* i stedet for å *gjøre noe for å løse det*, sammenlignet med mødre som ikke hadde brukt vold.

Når det gjelder faktorer knyttet til psykologisk funksjonsnivå er det funnet sammenhenger mellom økt risiko for vold mot barn og flere faktorer knyttet til foreldres psykiske helse. Depresjon, angst, ensomhet, generell emosjonell labilitet og tristhet er variabler som er assosiert med forhøyet risiko for vold mot barn (Black et al., 2001; Whipple & Webster-Stratton, 1991). Mødre som har brukt vold rapporterer i større grad enn kontrollgrupper om at de føler seg inkompetente som foreldre, og de har også dårligere selvfølelse enn mødre som ikke har brukt vold (Black et al., 2001).

Rusmisbruk

Flere studier har funnet at ulike former for rusmisbruk kan øke risikoen for foreldres vold mot barn (Annerbäck, 2011). Ifølge Black et al. (2001) er sammenhengen særlig sterk når det gjelder fedres bruk av alkohol, men noen studier har også funnet sammenhenger for både alkohol- og narkotikamisbruk hos begge foreldre (se f. eks. Whipple & Webster-Stratton, 1991). I norsk kontekst fant Mossige og Stefansen (2007) tydelige sammenhenger mellom mors og fars rusproblemer og risiko for å bli utsatt for grov vold. Blant ungdommene som selv oppga at mor hadde et alkohol- eller rusproblem, var andelen som hadde vært utsatt for grov vold fra mor tre ganger større, sammenlignet med andelen utsatte i totalutvalget. Risikoen økte ytterligere dersom ungdommen oppga at mor drikker alkohol daglig. Lignende sammenhenger ble funnet for fars alkohol- eller rusproblemer og utsatthet for grov vold fra far, men her økte andelen utsatte enda mer markant om ungdommen oppga at far drikker alkohol daglig.

Kognitive, affektive og atferdsmessige risikofaktorer

Kognitive faktorer dreier seg her om hvordan foreldre tenker om barna sine – holdninger og forventninger til barna, hvordan foreldre forklarer og forholder seg til

barnas atferd og oppførsel (attribusjon), og hvordan foreldre oppfatter barna og deres atferd.

Et av de viktigste funnene i den kognitivt orienterte forskningen er at positive holdninger til vold/fysisk avstraffelse øker risikoen for å faktisk begå slik vold (Annerbäck, 2011; Gershoff, 2002; Durrant, Broberg, & Rose-Krasnor, 1999). Mødre som har mishandlet barna sine hadde i en studie en tendens til å oppfatte barnas *negative* atferd som resultat av barnets (negative) egenskaper og personlighet (internaliserende attribusjon) og barnas *positive* atferd som resultat av den sosiale situasjonen eller barnets sosiale miljø (eksternaliserende attribusjon) (Black et al., 2001). Forventninger om at barn umiddelbart skal føye seg etter foreldrene, vektlegging av sterk foreldrekontroll i oppdragelsen og holdninger som devaluerer barn øker risikoen for å bruke fysisk avstraffelse (Gershoff, 2002). Flere studier har undersøkt mødres forventninger til egne barn, og man har funnet at mødre som har brukt vold har både *høyere* forventninger til barnas atferd enn andre mødre, og i større grad enn andre mødre forventer at barna vil utvise *negativ* atferd i ulike situasjoner. I tillegg viser studiene at mødre som har brukt vold i mindre grad enn andre mødre har forståelse for de ulike trinnene i barns naturlige utvikling (Black et al., 2001).

Affektive faktorer betegner i denne sammenhengen følelsestilstander som er assosiert med foreldres vold mot barn. Man har funnet moderate til sterke sammenhenger mellom det å oppleve negative affektive tilstander (f. eks. irritasjon, anspenthet og sinne) i forbindelse med konfliktsituasjoner med barn, og det å ha brukt vold mot egne barn (Black et al., 2001; Stith et al., 2009). Durrant, Broberg & Rose-Krasnor (1999) fant at få kanadiske foreldre støtter bruk av fysisk avstraffelse når forelderen er sint, selv om de kan støtte foreldres bruk av fysisk avstraffelse i mer kontrollerte situasjoner. Likevel ser det ut til at også når det gjelder denne typen presumptivt kontrollert og ikke-impulsiv voldsbruk, er sinne hos forelderen en vanlig forløper (Athea & Durrant, 2005).

Studier av atferdsmessige faktorer som kan øke risikoen for vold mot barn hos foreldre har vist at det er en sammenheng mellom bruk av strenge disiplinære strategier i oppdragelsen, som for eksempel fysisk avstraffelse eller isolasjon av barnet, og å begå mer alvorlig fysisk mishandling (Black et al., 2001). Man har også funnet at foreldre som har brukt vold mot barn i større grad enn andre foreldre bruker straffeorienterte oppdragelsesmetoder, og i mindre grad enn andre foreldre bruker positive oppdragelsesmetoder som forhandling/diskusjon, gi enkle instruksjoner, resonnering eller sosial interaksjon med barna (ibid.). Selv om mesteparten av

forskningen også her er gjort på grupper av mødre, viser de studiene som er gjort på fedre liknende resultater.

Et interessant og viktig funn når det gjelder atferdsmessige risikofaktorer er at forekomsten av psykologisk vold eller verbal aggresjon (kjefting, roping, skriking, forulemping av barnet, hån/ydmykelser, trusler) ser ut til å øke risikoen for å også begå fysisk vold mot barnet. Black et al. (2001) finner slike sammenhenger i flere gjennomgåtte studier i sin oversiktsartikkel, både for mindre alvorlig og alvorlig fysisk vold mot barn. I nordisk kontekst fant Janson et al. (2011) en sterk sammenheng mellom foreldres selvrappporterte verbale forulemping av barnet og selvrappportert fysisk voldsatferd (slag). Blant foreldre som oppga at de hadde forulempet barnet rapporterte nesten tolv prosent at de også hadde slått barnet, mens det tilsvarende kun gjaldt mindre enn to prosent av de som ikke hadde forulempet barnet. Mossige og Stefansen (2007) undersøkte sammenhenger mellom verbale og fysiske krenkelser fra mor. De fant en klar sammenheng mellom disse to typene av krenkelser. Blant jenter som hadde opplevd minst tre typer verbale krenkelser fra mor hadde nesten to tredjedeler også opplevd fysisk vold fra mor. Det samme gjaldt nesten 60 prosent av guttene. Omfangsstudien til Thoresen og Hjemdal (2014) viser som nevnt også tydelig overlapp mellom fysisk og psykologisk vold fra foreldre. Over 70 prosent av kvinnene og 50 prosent av mennene som var utsatt for alvorlig fysisk vold fra foreldre hadde også opplevd psykologisk vold.

2.3.4 Kjennetegn ved barna

Det er av stor betydning å påpeke, som Black et al. (2001) også gjør, at det å inkludere risikofaktorer knyttet til barna i en litteraturgjennomgang ikke er det samme som å legge skylden eller ansvaret for at barn blir utsatt for vold fra foreldrene over på barna. Karakteristika ved barnet er markører for assosiasjon med forhøyet risiko, men dette innebærer ikke at det er noen årsakssammenheng mellom slike karakteristika og utfallet (barnemishandling). At barn uansett bakgrunn eller andre kjennetegn har en ukrenkelig rett til en oppvekst fri for vold, overgrep og avstraffelse er et viktig normativt utgangspunkt for den nordiske forskningen på vold mot barn (Sommerfeldt, Hauge, & Øverlien, 2014).

Alder

I både nordisk og internasjonal kontekst ser særlig yngre barn (opp til seks-syv år) ut til å være spesielt utsatt for vold fra foreldre (Annerbäck, 2011). Janson et al. (2011)

fant at foreldre til barn mellom fire og åtte år i størst grad oppga at de hadde slått barnet sitt, mens mindre alvorlige voldsformer (dytting, tatt hardt tak i, ristet) var vanligst hos foreldre med barn mellom to og ti år. I en tilsvarende undersøkelse fant Janson et al. (2007) at barn under seks år er mest utsatt for vold fra foreldrene. Også i den norske studien til Thoresen og Hjemdal (2014) var barn under ti år mest utsatt for foreldrevold. Tretti prosent av utsatte for vold fra foreldre var under seks år første gang det skjedde, mens 40 prosent var mellom seks og ni år første gang. Wolfner og Gelles (1993, i Black et al., 2001) fant at fysisk mishandling var mest vanlig mot barn mellom tre og tolv år.

Også når det gjelder fysisk avstraffelse ser man at barn i førskolealder er mest utsatt, og andelen foreldre som fysisk straffer sine barn minker kraftig når barnet når tenårene (Gershoff, 2002). Graden av alvorlighet varierer også med barnets alder. Mer alvorlige former for fysisk avstraffelse (slag med gjenstand, slag i ansiktet med flat hånd, klyping) brukes oftere på barn mellom fem og åtte år enn på både yngre og eldre barn (Straus & Stewart, 1999).

Kjønn

Når det gjelder barnets kjønn er resultatene blandede både i nordiske og internasjonale undersøkelser. Enkelte studier viser at gutter er noe mer utsatt for både fysisk mishandling generelt og fysisk avstraffelse spesielt, mens andre studier finner ingen signifikante kjønnsforskjeller (Black et al., 2001). Flere forskere har antatt at tendensen til at gutter i større grad enn jenter blir utsatt for fysisk avstraffelse har å gjøre med forskjeller i foreldres forventninger til guttebarns og jentebarns sosiale atferd, eller oppfatninger om at guttebarn i større grad enn jentebarn både 'trenger' og forventes å tåle bedre å bli straffet fysisk (Gershoff, 2002).

Den svenske studien til Janson et al. (2011) viste at jenter i noe større grad enn gutter hadde opplevd å bli slått av foreldrene, mens utenlandsfødte gutter mer enn andre grupper av ungdommer i betydelig større grad rapporterte å ha blitt slått flere ganger. Mossige og Stefansens studie (2007) fant at i Norge var jenter mer utsatt enn gutter for vold fra foreldre, og at dette særlig gjaldt jenters utsatthet for mindre alvorlig vold fra mor. Et lignende mønster er funnet i en nyere, finsk studie, der jenter i større grad enn gutter rapporterer om utsatthet for mindre alvorlig foreldrevold (Fagerlund et al., 2014). I denne undersøkelsen hadde 24 prosent av 15-årige jenter og 16 prosent av 15-årige gutter blitt utsatt for mindre alvorlig vold fra foreldrene noen gang i løpet av livet. For den alvorlige voldens del fantes det ikke noen slik kjønnsforskjell i denne undersøkelsen. En dansk undersøkelse fant ingen

kjønnsforskjeller mellom gutter og jenter i utsatthet for mindre alvorlig vold fra foreldre (Korzen et al., 2010)

Atferd

Flere studier har undersøkt sammenhenger mellom fysisk mishandling og foreldres rapportering av egne barns atferdsproblemer. Her må det understrekes at dette dreier seg om foreldre som selv har brukt vold mot barna sine, og det er deres oppfatninger om barnas atferdsproblemer som måles. Det er uklart om foreldrenes oppfatninger dreier seg om faktiske atferdsproblemer hos barna, eller om problemene som måles er resultat av at foreldre som har brukt vold ser mer atferdsproblemer hos egne barn enn foreldre som ikke har brukt vold (Black et al., 2001). Det kan også være slik at eventuelle atferdsproblemer er et resultat av at barnet har vært utsatt for vold fra foreldrene.

Man har funnet at barn som har vært utsatt for fysisk mishandling i større grad enn andre barn utviser aggressiv atferd, har konsentrasjonsvansker (*attention deficits*) og viser mer internaliserende (f. eks. tilbaketrekking, depresjon og tristhet) og ekstermaliserende (f. eks. aggresjon, opposisjonell/regelbrytende) atferd (Black et al., 2001). Det er imidlertid kun funnet moderate til sterke sammenhenger på disse atferdsmålene når foreldre har blitt bedt om å vurdere egne barn. Når barnas lærere har blitt bedt om det samme, har sammenhengene ikke vært like sterke (ibid.).

Fysisk/psykisk helse

Barn med kroniske sykdommer eller andre funksjonshindringer ser ut til å ha økt risiko for å bli utsatt for vold fra foreldrene (Janson et al., 2011; Annerbäck, 2011). Janson et al. (2011) fant i sin svenske studie at en lang rekke psykiske og fysiske funksjonshindringer hos barnet hadde signifikant sammenheng med barnets risiko for å bli slått av foreldrene. For eksempel hadde 44 prosent av elever med ADHD opplevd å bli slått hjemme, mens tilsvarende andel for elever uten funksjonshindringer var ti prosent. 37 prosent av elever som oppga at de hadde psykiske utfordringer (ikke nærmere spesifisert) hadde opplevd å bli slått, sammenlignet med ti prosent i gruppen uten slike utfordringer. Også barn som anga at de har særskilt støtte på skolen (spesialpedagog, assistent o.l.) hadde i betydelig større grad enn andre barn opplevd å bli slått av foreldrene.

I studien til Janson et al. (2011) gjensto den økte risikoen selv når man kontrollerte for andre faktorer, som å ikke bo med begge foreldre, å være født utenlands eller ha dårlig familieøkonomi. For eksempel oppga 29 prosent av elever med diabetes og 41 prosent av elever med epilepsi å ha blitt slått hjemme, til sammenlikning med ti

prosent i kontrollgruppen som ikke hadde oppgitt noen sykdom eller funksjonshindring. Den eneste formen for sykdom/funksjonshindring som *ikke* hadde signifikant sammenheng med økt risiko i denne studien var bevegelseshemming.

2.4 Sosiologiske og kjønnteoretiske perspektiver på mødres vold

I det foregående har vi gjennomgått hovedsakelig kvantitativ forskning på en rekke faktorer som kan bidra til å øke risikoen for foreldres/mødres vold mot barn. I tråd med et økologisk perspektiv på vold har vi drøftet bakgrunnsfaktorer på flere forskjellige nivåer – individuelle, familiære og demografiske/sosioøkonomiske faktorer. I det følgende vil vi skissere et teoretisk og analytisk rammeverk som vil snevre fokuset inn mot de temaene som diskuteres i neste kapittel, der resultatene fra den kvalitative intervjuundersøkelsen vil presenteres. Forskingen vi redegjør for i de neste avsnittene kan også høre hjemme i et økologisk perspektiv på vold mot barn, men de bærer preg av mer kvalitativ metodebruk, større fokus på utvikling av teorier om vold som sosialt, snarere enn psykologisk, fenomen og har et kritisk, sosiologisk og/eller kjønnteoretisk blikk på fenomenet.

2.4.1 Kvinners vold og menns vold

Som vi allerede har påpekt, er vold mot barn et fenomen som vekker sterke reaksjoner og sinne hos de aller fleste som kommer i befatning med det. Den sterke fordømmelsen av og moralske indignasjonen mot vold mot barn blir kanskje enda kraftigere når det er en mor som står for volden. Når en mor bruker vold mot barnet sitt, stilles det spørsmålsteget ved ikke bare hennes egnethet og evner som mor, men voldsutøvelsen blir også i vår kulturelle kontekst bakgrunnen for en nedvurdering av hennes verdi som kvinne. Voldsutøvelse blir i denne forståelsen uforenlig med tradisjonelle 'kvinnelige' verdier, som bærer i seg en forventning om at kvinner fra naturens side er og skal være kjærlige, omsorgsfulle og hensynsfulle og beskytte sine barn fra alt som er vondt (FitzRoy, 2003).

Voldsutøvelse er for mange sterkt forbundet med menn og maskulinitet – når det gjelder menns vold mot andre menn, men kanskje særlig når det gjelder menns vold mot kvinner. De siste tiårenes sterke fokus i Vesten på menns voldsutøvelse har blant

annet vært resultat av kvinnebevegelsens og den feministiske voldsforskningens innsats for å synliggjøre de offeropplevelser som har ligget i kvinners erfaringer med menns vold, og som har blitt ansett som 'tause', tabubelagte og uproblematisk erfaringer. Vektleggingen av menns vold og vold som et maskulint fenomen har vært begrunnet i at menn statistisk sett står for mesteparten av den samlede registrerte voldsutøvelsen. Dermed har voldsutøvelse blitt sett på som en sosial praksis med (mannlig) kjønnnet fortegn, nært forbundet med forventninger til og forestillinger om det å være mann. Menns vold mot kvinner og barn har blitt forklart med menns relative overmaktposisjon i samfunnet og i familien, og den mulighet slike posisjoner gir for å påtvinge andre sin vilje og opprettholde maktposisjonen gjennom undertrykkelse, frykt og vold (Hanmer, 1996; FitzRoy, 2005).

I kjølvannet av synliggjøringen av menns vold mener flere forskere at voldsforskningen har neglisjert den volden som kvinner står for, og at den sterke koblingen mellom menn og vold har ført til at kvinners vold har blitt redusert til en anomali, noe unormalt og patologisk (FitzRoy, 2005; se også Sogn, Lorentzen & Holter, 2006). Eksempler på slik 'patologisering' kan finnes i mediedekning av grov vold eller drap begått av kvinner, der årsakene til kvinnens handlinger blir individualiserte, demoniserer henne og stiller henne opp som en diametral og 'ond' motsetning til andre, implisitt 'gode', kvinner og/eller mødre (se f. eks. Ballinger, 1996; Berrington & Honkatukia, 2002). Voldsutøvelse reduserer ikke bare kvinnen til en dårlig mor, men også til en dårlig kvinne. Dermed isoleres årsakene til voldshandlingene til det kvinnelige individet, og mulighetene til å lete etter forklaringer andre steder enn i henne og hennes personlige historie blir mindre.

Når kvinner bruker vold, utsetter de i motsetning til menn oftere medlemmer av sin egen familie for vold, inkludert barn, mens menn oftere enn kvinner utsetter personer i den generelle befolkningen (Mutz, 2008; FitzRoy 2005). Familien er en institusjon der relasjonene mellom aktørene preges av ulikhet i posisjoner og maktressurser, som i sin tur er påvirket av den bredere sosiale sammenhengen familien og dens medlemmer inngår i. Foreldre har per definisjon større makt enn sine barn, og denne maktulikheten påvirker både formen på og retningen av foreldres vold mot barn. Samtidig har altså kvinners vold i langt mindre grad enn menns vold blitt studert med utgangspunkt i kvinners posisjoner i familien og som samfunnsmessige aktører – som inngår i ulike relasjoner med tilhørende ulike maktposisjoner (Featherstone, 1996). Dette har ført til en situasjon der menns vold de siste tiårene i økende grad har blitt analysert som et sosialt, relasjonelt fenomen med store ringvirkninger utover den individuelle voldsrelasjonen, mens kvinners vold har blitt spaltet ut og vekk fra den

sosiale konteksten den skjer i, og i mindre grad vært gjenstand for kritisk, sosiologisk analyse.

Featherstone (1996) argumenterer for at den rollen mødre spiller når barn utsettes for vold blir gjort på en og samme tid «hypersynlig» og «usynlig», for å låne et begrepspar fra Bredal (2013). Featherstone mener at det uproblematiskerte premisset om at mødre er den primære omsorgspersonen for barn, og dermed også barnas viktigste beskytter, fører til at en god del av ansvaret for menns vold mot barn legges over på mødre, som ikke klarte å beskytte barna sine fra fedres eller stefedres vold. Disse kvinnes unnlater og manglende beskyttelse av barna blir «hypersynlige» i kraft av det klare avviket fra det normative moderskapet, og i en del tilfeller ender slike saker i domfellelse for medvirkning til barnemishandling. Hypersynligheten kommer også til uttrykk på andre måter. Mange av studiene om foreldres mishandling av barn baserer seg på utvalg av kun mødre, mens kun en liten andel studier har hatt utvalg bestående utelukkende av fedre (Martin, 1983; i Featherstone, 1996). Den samme tendensen viser seg for øvrig i en nyere, omfattende oversiktsartikkel primært om forskning fra USA om foreldres mishandling av barn (Black et al., 2001). I forskningslitteraturen som denne artikkelen baserer seg på når det gjelder risikofaktorer knyttet til voldsutøveren, har over halvparten av studiene utvalg kun bestående av mødre. De resterende studiene har utvalg bestående av 'foreldre' eller 'familier'. Så vidt vi kan se, har *ingen* av studiene utvalg kun bestående av fedre, eller har fokusert spesielt på fedre. Det tyder på at når vold mot barn skal studeres, oppleves det – i hvert fall i den internasjonale forskningen som det her vises til – som nærliggende å studere mødres vold, mens det ser ut til at menns vold mot barn antakelig oftere studeres i forbindelse med deres vold mot sine kvinnelige partnere. Flere forskere mener at fedres rolle i barnemishandling tradisjonelt har kommet i bakgrunnen i den internasjonale forskningen på feltet, på bekostning av sterkt fokus på mødre og mødres rolle (Guterman & Lee, 2005; se også Stith et al., 2009). Guterman og Lee (2005) mener imidlertid at denne tendensen er i ferd med å endres, i takt med at amerikanske mødre i stadig større grad deltar i arbeidslivet, og at relasjonene mellom kjønnene og organisering av omsorgsarbeid og familieliv endres.

«Usynligheten» Featherstone (1996) viser til dreier seg på den andre siden om fremstillinger av kvinner/mødre som utelukkende maktesløse ofre for den volden menn/fedre utsetter dem for. Slike fremstillinger kan gjøre det vanskeligere å se at kvinnen som er et offer for partnerens vold samtidig kan være den som utøver vold i andre sammenhenger. Hun påpeker at slike universalistiske framstillinger utelukker muligheten for at kvinner i en underordnet sosial posisjon i forhold til en mannlig

partner, samtidig kan være i en overordnet sosial posisjon i forhold til sine barn – som også gir muligheter til maktmisbruk og vold.

Dersom vold som fenomen først og fremst knyttes til menn og maskulinitet, fører dette også til en annen form for usynlighet, som får konsekvenser for studier av kvinners vold. FitzRoy (2003) påpeker at når den mannlige volden fremstilles som 'normal', blir kvinners vold 'unormal' og ofte sykeliggjort, fordi den bryter med forestillinger og idealer om kvinnelighet. Individuelle kvinner som bruker vold reduseres ofte til kategorier som 'onde' eller 'gale', og deres handlinger spaltes vekk fra den sosiale verden de begås innenfor. En konsekvens av dette blir også at kvinners vold i større grad enn mannlig vold belegges med tabu og taushet, og mulighetene for at kvinner som faktisk bruker vold kan snakke om og forstå sine erfaringer blir mindre. Dette har vært et viktig utgangspunkt for vår studie, i likhet med flere andre som har studert kvinners vold.

2.4.2 Mødre som ofre og utøvere

En av de mest anvendte forståelsesmodeller for voldsutøvelse er teorien om 'voldsarven' eller 'cycle of violence', altså at personer som utsetter andre for vold gjør det i alle fall delvis fordi de selv har vært utsatt for vold. Denne innflytelsesrike teorien har blitt kritisert fra flere hold. Den kanskje viktigste kritikken handler om at selv om mange av de som *utøver vold* også er tidligere voldsutsatte, er det langt fra slik at alle som har vært *utsatt for vold* selv utøver vold på et senere tidspunkt (FitzRoy, 2003). Teoriens forklaringskraft når det gjelder voldsutsatthet som *kausal årsak* for voldsutøvelse er derfor begrenset. Denne modellen har likevel vært viktig i forskning på kvinners vold, i og med at den store majoriteten av kvinner som begår voldskriminalitet også selv har vært utsatt for alvorlige voldsformer (FitzRoy, 2005).

Når 'voldsarven' har vært brukt som forklaringsmodell for menns vold har imidlertid flere feministiske voldsforskere vært kritiske til dette, og påpekt at slike forklaringer kan bidra til ansvarsfraskrivelse og for lite vektlegging av at det å begå vold faktisk er et valg, forklarer FitzRoy (2005). Hun påpeker at det ligger et paradoks i den feministiske voldsforskningens avvisning av 'voldsarven' som forklaringsmodell når det gjelder menns vold, samtidig som man på den andre siden fremstiller kvinners vold som resultat av den volden og undertrykkelsen de selv har vært utsatt for. Slike fremstillinger ignorerer at kvinners voldsutøvelse kan være resultatet av beslutninger og valg kvinnen har tatt, og at hun derfor må ta ansvar for volden og dens

konsekvenser. Både kvinners og menns vold må forstås i lys av så vel deres individuelle sårbarhet for å bruke vold som den sosiale og kulturelle konteksten volden utøves innenfor, mener FitzRoy (2005).

‘Voldsarven’ som forklaringsmodell har blant annet blitt brukt for å beskrive voldsutøvelse som resultat av sosial læring. Barn som blir utsatt for vold i oppveksten lærer at vold og aggresjon er en effektiv måte å løse konflikter på, og tar med seg den aggressive atferden inn i voksenlivet. Men også den volden kvinner utsettes for som voksen kan bidra til å øke risikoen for at hun utøver vold mot barn. Forekomsten av vold mellom voksne i en familie er, som vi har sett, en faktor som øker risikoen dramatisk for at barna i familien også utsettes direkte for vold. Selv om menn som bruker vold mot både partner og barna står for mye av denne volden, kan også kvinner som lever i ulike typer mishandlingsforhold bruke vold mot barn. Den amerikanske forskeren Susan M. Ross fant i en studie (1996) at partnervold i familien er en statistisk signifikant risikofaktor for vold mot barn, uavhengig av voldsutøverens kjønn. Imidlertid er sammenhengen mellom *voldens frekvens og økt sannsynlighet* for vold mot barn sterkere for mannlige voldsutøvere enn for kvinnelige. Sannsynligheten for at en mann som har brukt partnervold én gang også bruker vold mot barna er fem prosent, mens den øker til nesten 100 prosent dersom han har brukt partnervold 50 ganger eller flere. For kvinner som har brukt partnervold én gang var sannsynligheten for vold mot barna også fem prosent, mens den ‘bare’ økte til 30 prosent ved 50 eller flere tilfeller av partnervold. Ross’ resultater viser at når menn bruker mye vold mot sin partner, er mønsteret gjerne at barna utsettes for vold samtidig. For kvinner som bruker mye partnervold ser det ut til at partneren oftere er den primære voldsutsatte, mens barna i større grad slipper å bli direkte utsatt for fysisk vold (ibid.).

I det følgende vil vi redegjøre for ulike kontekster der mor utsettes for vold fra far *samtidig som* barna utsettes for vold fra mor og/eller far. Forskningen på voldsutsatte kvinner har funnet flere ulike mønstre for kvinners vold mot barn innenfor rammene av slike mishandlingsforhold. For det første kan det være slik at kvinnens partner bruker angrep på forholdet mellom mødre og deres barn som en del av voldsutøvelsen mot henne. Dette kan bety at han bruker vold mot mor foran barna eller omvendt, eller at han tvinger moren til å være vitne til eller selv delta i vold mot barna (Kelly, 1994; i Damant et al., 2010). Barnet kan også utsettes for vold ved at det forsøker å gå imellom når far utøver vold mot mor, og far bruker vold mot barnet for å forhindre at det griper inn (Janson et al., 2011). For det andre kan en mulig mekanisme være at kvinner som lever i mishandlingsforhold kan bruke vold mot barna for å straffe eller ‘oppdra’ dem, i frykt for og som forsøk på å unngå at

partneren hennes skal bruke enda verre vold mot dem hvis ikke hun 'når dem først' (Holden & Ritchie, 1991). For det fjerde kan voldsutsatte mødre til barn som har vært utsatt for gjentatt 'oppdragervold' fra sine fedre oppleve at de selv 'må' ta i bruk voldelige oppdragelsesmetoder når de har forlatt sine voldelige partnere. Dette kan være begrunnet i at barna har vent seg til å forholde seg til vold som oppdragelsesmetode, og ikke lenger responderer på ikke-voldelige metoder (FitzRoy, 2005). For det femte skisserer Appel og Holden (1998) kontekster der voldsutsatte mødre responderer på volden fra partneren med å utsette barna for vold, på grunn av negative emosjonelle reaksjoner på volden, fordi hun har 'lært' at vold er en effektiv måte å kontrollere andre på, eller fordi stresset ved å leve under konstante trusler om vold gjør henne mer sårbar for selv å bruke vold. Til slutt kan mødre bruke vold mot barna sine i kontekster der samhandlingen i familien totalt sett er preget av dysfunksjonelle handlingsmønstre, og der volden går i flere retninger – for eksempel ved at mor og far bruker gjensidig vold mot hverandre og mot barna, eller der alle familiemedlemmene, inkludert barna, bruker vold mot hverandre (ibid.).

Det er ikke slik at alle mødre som bruker vold mot barna sine samtidig er utsatt for partnervold. På bakgrunn av den foregående gjennomgangen er det likevel klart at i de tilfellene hvor en voldsutøvende mor også er eller nylig har vært utsatt for partnervold selv, må påvirkningen dette har på relasjonene innad i familien og mellom mor og barn tas i betraktning for å forstå voldsutøvelsen – selv om kvinnen alltid vil ha et selvstendig ansvar for å ikke bruke vold. Som Kelly (1996, i FitzRoy, 2003) formulerer det; «...being victimised does not remove all responsibility, but it places actions and choices in a particular, constrained context» (s. 5). Det er imidlertid heller ikke gitt at sammenhengen mellom utsatthet for partnervold og det å utsette sine egne barn for vold har den viktigste eller sterkeste forklaringskraften. I en studie fant Coohey (2004, i FitzRoy, 2005) at den sterkeste predikatorene for kvinners vold mot barn var mødres utsatthet for mishandling begått av deres egne mødre i oppveksten – ikke deres utsatthet for partnervold i den nåværende situasjonen.

2.4.3 Kvinners vold, valg og ansvar

«To deny female violence is to deny female agency», skriver den britiske psykologen Anna Motz i sin bok om kvinners vold (2008, s. 71). Hun mener at det pågår en fornektelse av at kvinner er i stand til å bruke vold, fordi det strider mot fundamentale forestillinger vi har om kvinners omsorgsfulle 'natur', og i forlengelsen av denne fornektelsen demoniseres og patologiseres de kvinner som

faktisk bruker vold. Konsekvensen blir at mulighetene til å forstå hvorfor kvinner bruker vold, og dermed identifisere mulighetene for endring, blir mindre, skriver Motz (2008).

Flere av forskerne som har undersøkt mødres og/eller kvinners vold fra et feministisk orientert perspektiv vender tilbake til dette temaet – hvordan også kvinners vold kan forstås som resultat av et valg, og at dette valget om å bruke vold fører til at kvinner også må ta ansvar for den volden de utøver. FitzRoy (2005) påpeker at mye av forskningen på menns vold behandler *voldsutøvelsen* og *voldsutøveren* som to ulike enheter. I realiteten fører det til at handlingen blir avskåret fra personen som begår den, og ignorerer eller overser det individuelle valget om å bruke vold, mener FitzRoy. Hun hevder at den grunnleggende kapasiteten til å bruke vold er menneskelig og universell, ikke uløselig knyttet til kjønn. Dette fokuset på valget og individet som treffer det betyr ikke at en kvinnes voldshandlinger skal analyseres løsrevet fra den sosiale, historiske og kulturelle konteksten de begås i – men det betyr heller ikke at de sosiale kreftene som former hennes handlingsbetingelser skal få forrang som forklaringskraft.

Flere av studiene om kvinners/mødres vold plasserer seg i forlengelsen av dette mellom to tradisjonelle subjektposisjoner (Featherstone, 1996; FitzRoy, 2003; 2005; Motz, 2008). På den ene siden stiller de seg kritiske til en liberalfeministisk subjektposisjon, der kvinnen fremstilles som et rasjonelt, enhetlig og autonomt subjekt som foretar fullstendig frie valg. Men de er også kritiske til subjektposisjonen som fremstiller kvinnen som passivt offer for de sosiale omstendighetene hun lever under, der ingen valg er frie og alle valg er definert av hennes sosiale rolle som kvinne. Mellom disse to noe karikerte posisjonene finnes altså en tredje. Der anerkjennes sosiale, historiske og strukturelle forhold som viktige delforklaringer på kvinners vold, sammen med en erkjennelse av både individuelt ansvar for voldshandlinger og at voldshandlinger påvirkes av individuelle forhold som for eksempel egen voldsutsatthet.

Hovedanliggendet til disse forskerne er, slik vi ser det, en avstandstagen fra 'enkle løsninger' på problemet med kvinners vold. Poenget deres er at fremstillinger av kvinner som ofre for menns vold og dermed fritatt fra ansvar for egen vold er like utilstrekkelige som fremstillinger av individuelle voldsutøvende kvinner totalt fristilt fra sin sosiale kontekst.

2.4.4 Det ambivalente moderskapet

I det foregående har vi sett flere forskere insistere på et dobbelt blikk på kvinners vold – en anerkjennelse av både individuelt ansvar for volden og den sosiale konteksten som mødre utøver sitt foreldreskap innenfor. Men hva kjennetegner egentlig denne sosiale konteksten?

Forskere innen sosialt arbeid har funnet at institusjoner og systemer som undersøker og kontrollerer familier og foreldre, inkludert forskningen i seg selv, har vært mye mer opptatt av mødres foreldrepraksiser enn av fedres (FitzRoy, 2005). Det tyder på at når barns omsorgssituasjoner skal vurderes, for eksempel av barnevernet eller andre sosiale kontrollinstanser, anses fortsatt mødres rolle i barnas liv som viktigere enn fedres. Det finnes en forventning og et ideal om at kvinner som er mødre skal leve sine liv med utgangspunkt i barnas behov, og når kvinner feiler i å oppfylle dette kravet, nedvurderes hun både som mor og som kvinne (Parker, 1995; 1997). Moren som mytisk figur og korresponderende idealer knyttet til moderskap kjennetegnes av tradisjonelle ‘kvinnelige’ egenskaper som omsorgsfullhet, selvoppofrelse, beskyttelse og betingelsesløs kjærlighet. Når individuelle kvinner internaliserer disse idealene, kan de oppleve en sterk ambivalens når deres egne behov står i motstrid til barnas behov, og de skal forsøke å ivareta begge sett med behov samtidig. Parker (1995; 1997) anerkjenner at alle kvinner som er mødre kan oppleve ambivalens i relasjonene til sine barn, men skiller mellom ‘håndterbar’ og ‘uhåndterbar’ ambivalens. Et eksempel på at ambivalensen blir uhåndterbar kan være når en mor opplever at barnets atferd legger press på hennes opplevelse av og forsøk på å være en ‘god mor’ i tråd med idealene. Moren legger ansvaret for følelsen av å feile som mor over på barnet via projisering, og barnet kan så bli straffet for det – også med vold (FitzRoy, 2005).

Dessuten åpner det idealiserte moderskapet i liten grad for de motstridende og paradoksale emosjonelle reaksjonene som ofte preger individuelle mødres relasjoner til sine barn, der sterke følelser av lykke og kjærlighet kan eksistere sammen med følelser av hjelpeløshet, sinne, avmakt og motstand mot barnets avhengighet av moren (FitzRoy, 2003; 2005). På det individuelle plan vil den enkelte kvinne også ha svært ulike muligheter til å realisere det ideelle moderskapet, og disse mulighetene kan begrenses av for eksempel fattigdom, arbeidsledighet, hjemløshet og sosial isolasjon. Som Kelly (2003) påpeker, påvirkes mulighetene til å være en kompetent mor av både tilgangen til økonomiske ressurser, positive rollemodeller, sunne og støttende familierelasjoner og støtte fra samfunnet rundt. Som gjennomgangen av

risikofaktorer tidligere i dette kapitlet også viste, vil både den sosiale, kulturelle og individuelle konteksten en kvinne utøver sitt foreldreskap innenfor påvirke risikoen for at hun bruker vold mot barna sine.

2.4.5 Kvinners makt og avmakt

Enkelt sagt er voldsutøvelse et spørsmål om å iverksette maktressurser som i utgangspunktet er ulikt fordelt mellom utsatt og utøver. Den man utsetter for vold er allerede definert som mindreverdig, og som man dermed mener å ha en slags 'rett' til å begå vold mot. Den feministiske – og særlig radikalfeministiske – forskningen på menns vold mot kvinner hadde lenge et slikt utgangspunkt, og man fortolket for en stor del slik vold som et sømløst uttrykk for patriarkalske maktrelasjoner som skapte, og gjenskapte, menns makt over kvinner. Dette ble etter hvert, fra og med 1990-tallet, utfordret og nyansert av poststrukturalistiske og postmodernistiske kjønnsforskere, som kritiserte det endimensjonale maktbegrepet hos mange feministiske voldsforskere (Keskinen, 2005, s. 27). Lignende kritikk kom fra mannsforskere, som påpekte at for individuelle menn som brukte vold mot kvinner var den subjektive erfaringen oftere preget av forsøk på å håndtere følelser av tvil, forvirring, usikkerhet, maktesløshet og avmakt, snarere enn uttrykk for en opplevelse av å være mektig og ta i bruk maktressurser de allerede var i besittelse av (FitzRoy, 2005; Sogn, Lorentzen & Holter 2006). En mann som utøver vold mot sin partner kan altså på en og samme tid tilhøre en relativt sett mektig og privilegert gruppe – menn – samtidig som han selv kan oppleve at han i liten grad har makt i sitt eget liv, også på tross av at han objektivt sett besitter flere individuelle maktressurser enn kvinnen han begår vold mot.

Som gruppe står kvinner og mødre over barn i sosiale makthierarkier, men også for kvinner kan denne posisjonen som mektig og privilegert være vanskelig å forene med hverdagens opplevelser av maktrelasjoner innad i familien (Rose, 1983). Kvinners vold mot barn kan være en måte å stadfeste makt og kontroll på, men det kan også manifestere et tap av kontroll (Featherstone, 1996). Begge disse nyanseringene av henholdsvis menns vold mot kvinner og kvinners vold mot barn viser til et behov for en analyse av makt som noe annet enn en statisk, entydig og absolutt størrelse. I forskning inspirert av den post-strukturalistiske filosofen Michel Foucault forstås makt som flytende, kontekstuell og relasjonell, og det understrekes at individer besitter ulike posisjoner i ulike relasjoner, der hver posisjon fører med seg ulike muligheter for maktutøvelse. Med andre ord kan en enkelt kvinne være ulikt

posisjonert i forhold til en partner, sine barn og til andre kvinner. Denne analysen synliggjør potensialet for kvinners makt over barn, selv om hun kan besitte underordnede maktposisjoner i andre sammenhenger. Den nyanserer også forståelsen av makt som en ressurs som iverksettes (og forsterkes) gjennom bruk av vold, og åpner for at en person som utøver vold kan gjøre det fra en posisjon som på en og samme tid er preget av makt, og samtidig oppleve sterke følelser av avmakt (ibid.).

3 Mødres vold mot barn – en intervjustudie

3.1 Metode, materiale og forskningsetiske vurderinger

Utgangspunktet for denne studien var et behov for å skaffe ny kunnskap om fenomenet mødres vold mot barn. Som vi har sett i forrige kapittel, finnes det i Norge og våre naboland en del kunnskap om utbredelse og omfang av foreldres vold mot barn. Fra internasjonal forskning vet vi mye om hvilke bakgrunnsfaktorer som kan medføre økt risiko for voldsutøvelse, selv om vi ikke vet i hvilken grad denne forskningen er fullt ut overførbart på norske forhold. Som det imidlertid påpekes av flere forskere, er det mangel på kvalitative undersøkelser av foreldres vold mot barn, hvor man får muligheten til å gå inn på beskrivelser, forståelser og fortolkninger av situasjoner der vold brukes. Kvalitative metoder er velegnet for studier av fenomener det er forsket lite på, og ivaretar sosiale fenomeners kompleksitet på en annen måte enn man har mulighet til ved bruk av kvantitative metoder (Johannessen, Tufte & Kristoffersen, 2005; Flick, 2002). Når interaksjoner mellom mennesker, situasjoner og sosiale hendelser skal studeres, bør kunnskap om fenomenets utbredelse og ytre kjennetegn utfylles med mer dyptgående kunnskap om fenomenets uttrykk mellom individuelle mennesker i det sosiale livet. Kvalitative intervjuundersøkelser kan utforske fenomener fra et aktørperspektiv, og slik sett beskrive og drøfte 'virkeligheten' slik aktørene selv ser den.

Mødres vold mot barn er et underutforsket felt i Norge. Personer som jobber med problematikken i helsevesenet, barneverntjenesten og andre sosiale institusjoner trenger kunnskap for å kunne forstå mødrene, hjelpe barna og jobbe for at volden skal ta slutt. Vi tror at slik kunnskap også bør inkludere perspektiver fra dem som begår volden, for å kunne forstå hvordan de tenker og resonnerer omkring hvordan og hvorfor voldssituasjoner oppstår. Samtidig er det avgjørende at perspektivene til den som *utøver* vold alltid må utfylles av andre perspektiver, hvorav det kanskje viktigste er det som tilhører dem som blir *utsatt* for vold. Som Isdal (2000) påpeker

skal den som utøver volden ikke få definisjonsmakt over verken hva som er vold eller hvordan voldssituasjoner oppleves. Vi tror likevel at deres stemmer må høres for å kunne forstå vold som fenomen på en helhetlig måte.

3.1.1 Rekruttering av informanter

I denne studien ville vi derfor intervjuere mødre som har brukt vold mot sine barn. Som nevnt i forrige kapittel, ønsket vi å definere 'vold' på en vid måte, ut fra en antakelse om at kvinnene vi ville ha tak i ikke nødvendigvis ville anse sine egne handlinger som vold. Derfor søkte vi etter kvinner som hadde brukt *fysisk makt* mot barn, på en måte som de opplevde som illegitim og 'over streken'. Vi hadde ingen andre kriterier enn dette for utvalg av informanter – utover at kvinnene på forhånd måtte ha kommet til en viss erkjennelse av at handlingene deres var illegitime og/eller kunne omtales som vold. Handlingene og situasjonene vi ønsket å studere skulle likevel enten kunne defineres som vold ut fra gitte definisjonskriterier, eller være i grenselandet mellom fysisk makt og vold. For videre diskusjon av voldsdefinisjoner og forholdet mellom makt og vold, henviser vi til forrige kapittel.

Alle våre informanter er rekruttert via tredjeperson. Det betyr at de er rekruttert av en person som de allerede står i et profesjonelt forhold til. Vi kontaktet en lang rekke hjelpe- og behandlingstilbud for personer som har brukt vold eller personer som trenger hjelp til håndtering av alvorlige konflikter i familierelasjoner, og ba dem om hjelp til å rekruttere informanter.. Institusjonene vi kontaktet var Barnehus i flere byer, ulike barneverntjenester og familievernkontor, samt ulike behandlingssteder for personer med voldsproblematikk. Av anonymitetshensyn vil det i presentasjonen av informantene ikke presiseres hvem som er rekruttert fra hvilke instanser, men alle våre informanter har gått i en eller annen form for behandling eller til gjentatte samtaler med profesjonelle, for å håndtere sinne, voldsbruk eller konflikter i familierelasjonene.

Når resultatene fra vår intervjuundersøkelse skal leses og forstås, er det av stor betydning å gjøre dette med utgangspunkt i hvordan informantene har blitt rekruttert, og at de står i en behandlings- eller endringsprosess. For det første er det viktig å ta i betraktning at kvinnene er rekruttert fra ulike hjelpe- og/eller kontrollinstanser. Dette innebærer at de allerede har vært gjennom en prosess der de selv og/eller andre har definert at de har et problem som de trenger hjelp til å håndtere. Problemet de har kommet til rekrutteringsinstansen med trenger ikke nødvendigvis være at de har

brukt vold. De kan også ha kommet i kontakt med instansen fordi de opplever å ha et aggresjonsproblem, fordi de står i familiesituasjoner som er vanskelige å håndtere, eller fordi andre har vært bekymret for dem eller for barna deres. Man kan anta at dette betyr at de har det spesielt vanskelig eller skiller seg fra andre i liknende situasjoner fordi de ikke greier å håndtere vanskeligheter uten hjelp. Man kan også snu på det, og tenke seg at mennesker som evner å be om hjelp når de trenger det, ved nettopp å be om hjelp tar i bruk ressurser som andre i samme situasjon ikke har. I alle tilfelle betyr dette at kvinnene i større eller mindre grad allerede har erkjent at de trenger hjelp til å håndtere vanskeligheter i livet. Det betyr også at kvinnene i utgangspunktet har vært åpne for å fortelle om sine egne problemer, på en måte som kanskje ville vært vanskeligere med personer som var rekruttert på andre måter.

For det andre har det betydning at informantene er rekruttert via personer som de står i en profesjonell relasjon til. Når en persons klientforhold til en instans kan avsløres som følge av rekruttering til et forskningsprosjekt, er en hovedregel i Norge at den første informantkontakten skjer gjennom den instansen som brukeren allerede har kontakt med (Redalen, Ellingsen, Studsrød & Willumsen, 2013). Så godt som alle rekrutteringsinstansene vi kontaktet var positive til å rekruttere informanter for oss, men de fleste sa også at de trodde det ville bli vanskelig. Vanskelighetene de så for seg handlet blant annet om at temaet for studien er tabubelagt og skamfullt for potensielle informanter, eller om at de for øyeblikket ikke hadde noen relevante personer å spørre om å delta.

De som har rekruttert for oss har hatt en form for portvakt-rolle, det vil si at de har vært posisjonert slik at de kan gi forskere adgang – eller avslå adgang – til et forskningsfelt (jf. Redalen et al., 2013). I vårt tilfelle ble forespørselen rettet til ledernivået i organisasjoner eller til andre personer med beslutningsmyndighet, mens en del av selve rekrutteringen ble delegert videre til behandlere eller saksbehandlere. En slik metode gjør at andre enn forskerne har kontroll over hvem som skal få og ikke få henvendelsen. Konsekvensen av dette kan bli at behandlere og saksbehandlere lar være å spørre personer som de mener bør skånes fra å delta i studien (Redalen et al., 2013). Det betyr at vi som forskere ikke har hatt full kontroll over hvem som har blitt spurt om å delta – og derfor heller ikke over hvem som har blitt spurt og avslått, eller som ikke har blitt spurt i det hele tatt.

Noen av de som har rekruttert informanter for oss har stått i en saksbehandlerrolle når de har forespurt klienter om å delta i studien. Denne rollen kan legge begrensninger på hvilke muligheter de opplever å ha til å rekruttere. Dette kan også gjelde behandlere som står i et behandlingsforløp med informanten de skal forsøke å

rekruttere. Det er en fare for at særlig personer som har svært store hjelpebehov, som står i en konfliktfylt eller sårbar relasjon til rekrutteringsinstansen, eller som på rekrutteringstidspunktet opplevde store vanskeligheter eller livskriser, ikke har blitt forespurt om å delta, og derfor kan være underrepresentert i utvalget. Det kan ha medført at vårt utvalg preges av informanter som på ulike måter kan betegnes som 'ressurssterke', og at vi i mindre grad har nådd personer som av forskjellige grunner har færre ressurser å iverksette for å håndtere vanskeligheter i sitt eget liv.

3.1.2 Utvalget

Vi har rekruttert et *strategisk utvalg* (Johannessen, Tufte & Kristoffersen, 2005) til vår studie om mødres vold mot barn. Informantene er rekruttert fordi de har erfaringer som er verdifulle bidrag til forståelsen av et fenomen de har førstehånds kjennskap til (ibid.). Formålet i kvalitative studier er å frembringe *overførbar* og *utfyllende* kunnskap om et fenomen, framfor *generaliserbar* kunnskap, som oftest er formålet med kvantitative studier (Johannessen, Tufte & Kristoffersen, 2005). Utgangspunktet er altså ikke å sørge for representativitet i utvalget, men hensiktsmessighet i forhold til forskningsspørsmål og problemstilling (ibid.). Som vi har redegjort for ovenfor, er utvalgets sammensetning av betydning når studiens funn skal vurderes. Det kan tenkes at resultatene fra studien hadde vært annerledes dersom informantene hadde blitt rekruttert på annet vis og fra andre rekrutteringssteder. Vi kan ikke slutte fra vår undersøkelse om mødres vold mot barn at «verden ser slik ut» for alle mødre som har brukt vold mot barn, for å låne et begrep fra Grøvdal, Saur & Skaalerud (2014).

Denne studien kan karakteriseres som *eksplorativ* eller utforskende. Vi undersøker et fenomen som det ikke finnes så mye kunnskap om. Vår undersøkelse har som et viktig formål å identifisere og skissere nye, viktige områder for videre forskning på feltet. Hensikten er også, gjennom en *pilotstudie* som denne, å undersøke om forskningsopplegget fungerer, og om det er mulig å rekruttere informanter til en slik studie. Som Grøvdal et al. (2014) viser, er styrken med kvalitative studier nettopp muligheten for en slik fenomenutforskning på dybden, gjennom å gi «gode og detaljerte beskrivelser av hendelser, erfaringer og fenomener» (s. 45), som i sin tur kan brukes som utgangspunkt for nye studier av samme eller tilgrensende fenomener. Verdien til kvalitativ forskning avgjøres av om den gir gode og nyanserte nok beskrivelser av et fenomen, slik at andre, både praktikere og forskere, kan bruke kunnskapen til å bygge videre på sin egen kunnskap og erfaring. Vi tror at vår

undersøkelse på denne måten kan gi form og retning til både framtidige studier og videre praksisutvikling på feltet.

Vi endte med å rekruttere syv informanter til studien. Vår vurdering var at vi da hadde nådd et 'metningspunkt' (Kvale, 1997), og at flere informanter antakelig ikke hadde tilført nye perspektiver til denne pilotstudien. I det følgende vil vi redegjøre for generelle trekk ved informantenes liv og livssituasjon. Som vi har sett i forrige kapittel, hører både demografi, livserfaringer og nåværende livssituasjon hjemme i et større bilde når mødres vold mot barn skal belyses. Når vi i neste kapittel vil presentere våre funn, vil vi i noen grad henvise til bakgrunnsinformasjon om kvinnene der dette er relevant. Vi vil imidlertid kun gjøre slike koblinger i teksten i begrenset utstrekning, dels av hensyn til informantenes anonymitet og dels fordi vi er usikre på i hvilken grad slike påviste koblinger fra den internasjonale forskningen alltid kan overføres til en norsk kontekst.

Mors/barnets alder, antall barn og barnas kjønn

Kvinnenes aldre strekker seg fra den yngste i begynnelsen av 30-årene og den eldste i begynnelsen av 50-årene. Flesteparten av kvinnene er i 30-årene, to er i 40-årene og altså en i 50-årene. Tre av kvinnene har små barn – mellom spedbarnsalder og opp til fire år. De resterende fire kvinnene har eldre barn – fra åtte år og opp til slutten av tenårene. Noen av kvinnene har altså barn i det som anses å være den aldersgruppen der faren for vold fra foreldre er størst – opp til den norske førskolealderen (Annerbäck, 2011). Som nevnt i forrige kapittel, peker flere studier i retning av at både mors og barnas alder kan påvirke risikoen for mødres vold mot barn.

To av kvinnene har ett barn, tre kvinner har to barn, en kvinne har tre barn og en kvinne har fire barn. Tre av kvinnene har kun døtre. En kvinne har kun sønner, og de resterende tre kvinnene har både døtre og sønner.

Landbakgrunn/etnisitet og type bosted

Alle kvinnene utenom en er født i Norge, og alle kvinnenenes foreldre er født i Norge, utenom den samme kvinnen som ikke selv er født i Norge. Denne kvinnen er innvandret til Norge som barn fra et land i Asia. Tre av kvinnene hører hjemme på Østlandet, to kvinner i Midt-Norge og to kvinner i Nord-Norge. Tre kvinner bor i store byer, to bor i mellomstore byer og to bor i små byer.

En av kvinnene har kun adopterte barn. Disse barna er adoptert fra samme opprinnelsesland ved ulike anledninger, men barna har ikke biologiske bånd til hverandre. Barna hadde bodd på barnehjem i ett til tre år før de kom til Norge og sin nye familie. På intervju tidspunktet hadde barna bodd i Norge i minst syv år.

Omsorgssituasjon, utdanning og arbeidsliv

Kun to av de syv mødrene bor sammen med mannen de har barn med – en er gift og en er samboer. De resterende mødrene er skilt, separert eller har flyttet fra samboeren sin. Blant de fem som ikke bor sammen med barnas far, har tre delt omsorg for barna, med omtrent halvparten av tiden hos hver forelder. En av de skilte mødrene har hovedomsorg for barna, og hos den siste moren bor ikke barnet hennes på intervjuetidspunktet hos noen av foreldrene.

Informantgruppen er relativt høyt utdannet. Alle har fullført videregående skole. Fem kvinner har høyere utdanning (høyskole- eller universitetsnivå), selv om ikke alle disse har fullført noen akademisk grad. De to resterende mødrene har yrkesutdanning fra videregående skole.

Alle de syv kvinnene er i jobb, men kun fire av syv jobber fulltid. Et flertall av kvinnene jobber i ulike helse- og omsorgsykker, og seks av syv mødre er ansatt i offentlig sektor. En jobber i 80 prosent stilling, og de to siste jobber i 50 prosent stilling. Deltidsarbeidet til disse tre kvinnene har ulike årsaker – midlertidig eller varig uførhet på grunn av fysiske eller psykiske plager og behov for mer tid til omsorg for barna er blant disse.

Kvinnene ble spurt om de bekymret seg for familiens økonomi i hverdagen, kun én av kvinnene svarte bekræftende på dette.

Kontakt med hjelpeapparatet

Som redegjort for over, er alle våre informanter rekruttert fra behandlingssteder for personer med volds- og aggresjonsproblemer, eller fra den statlige/kommunale førstelinjetjenesten for barn og familier (barnevern/familievern). Fem av kvinnene er eller har vært i kontakt med barneverntjenesten eller familievernkontor, og de fleste av disse har selv tatt kontakt med hjelpeinstansene for å få hjelp til å håndtere problemer i familien eller i relasjonene med sine egne barn. Seks av kvinnene er eller har vært i kontakt med to eller flere instanser for å få hjelp til å håndtere problemer relatert til egen voldsutøvelse, sinne eller aggresjon, høyt konfliktnivå med partner og/eller barna, eller andre familierelaterte problemer.

Hovedinntrykket er at våre informanter er en gruppe mødre som aktivt har søkt hjelp for sine problemer, og det er få av disse som utelukkende har vært motivert av 'tvang' eller sterkt press til å oppsøke hjelp for problemer med vold, sinne eller aggresjon. Det skulle tilsi at kvinnene er motiverte for endring, og har i alle fall en viss grad av erkjennelse når det gjelder egen bruk av vold.

3.1.3 Kvalitative intervjuer

Hensikten med kvalitative intervjuer er å få fram informantenes beskrivelser og opplevelser av sin egen hverdagslige livsverden, for på det grunnlaget å kunne fortolke betydningen av de fenomenene informantene beskriver (Kvale, 1997). Utgangspunktet for å benytte kvalitative intervjuer i forskning er et grunnleggende menneske- og kunnskapssyn som betoner at «menneskers kunnskap, forståelser, erfaringer og samhandlinger gir mening til det som undersøkes» (Johannessen et al., 2005, s. 136). Kvalitative intervjuer kan gjennomføres på mange ulike måter. Vi har valgt å gjennomføre semistrukturerte intervjuer, inspirert av Margareta Hydén's intervjumetode kalt «det fortellerfokuserte forskningsintervju» (2000).

Semistrukturerte intervjuer innebærer at man bruker en intervjuguide med oppsatte temaer og noen spørsmål knyttet til hvert tema, men åpner også for at både forsker og informant kan bevege intervjuet inn på temaer som ikke står oppført i guiden. Denne intervjuformen gir struktur til samtalen slik at viktige temaer blir dekket inn, men er også fleksibel nok til å ivareta informantens behov for å ta opp temaer som hun mener er viktige, og som forskeren kanskje ikke har forberedt på forhånd.

Et fortellerfokusert forskningsintervju er en samtale mellom forsker og informant som preges av at forskeren inntar en lyttende rolle, og lar informanten innta rollen som fortelleren (Hydén, 2000). For at en slik dynamikk skal kunne oppnås, er forskeren avhengig av å kunne skape en relasjon til den som skal intervjues, og det er forskerens ansvar å tilrettelegge for og skape denne relasjonen. En måte å sørge for en god relasjon er å støtte informanten i sin fortelling, gjennom å be om klargjøringer eller presentere tentative fortolkninger av det hun sier, for å gi henne trygghet på at man som forsker har forstått henne slik hun ønsket (ibid.). Slik sett anerkjenner denne intervjumetoden at fortellingen som kommer fram gjennom et kvalitativt forskningsintervju ikke dreier seg om forskerens 'tapping' av informantens virkelighet, men snarere er et resultat av samhandling i intervjusituasjonen mellom forsker og informant. At forskeren skal innta en lyttende og fasiliterende rolle betyr altså ikke at hun forholder seg passivt og avventende til informanten, men at hovedfokus for intervjuet skal være å la den som intervjues få fortelle sin historie på en måte som gir mening for henne.

Intervjuene vi gjorde var grovt inndelt i seks temaer. Først ble informantene spurt om enkelte bakgrunnsopplysninger, som alder, arbeidslivstilknytning, utdanning, stillingsprosent, sivilstatus, antall barn og barnas alder. For å lage en konkret inngang til tema for intervjuet – bruk av fysisk makt og/eller vold mot egne barn – spurte vi om det var en enkelt episode som hadde ført til at informanten hadde kommet i

kontakt med institusjonen hun var rekruttert fra. Dette spørsmålet førte ofte til en lengre fortelling om en spesifikk hendelse eller en serie med hendelser, som handlet om vanskelige situasjoner med barna der kvinnen opplevde at hun hadde 'gått over streken' ved å bruke fysisk makt eller vold. Denne fortellingen ble fulgt opp med spørsmål om slike hendelser hadde skjedd flere ganger, hvor gamle barna var da det skjedde, hvordan kvinnen ville beskrive sin livssituasjon den gangen, sammen med utdypinger av selve hendelsesforløpet og situasjonen rundt. Fordi vi ville forsøke å få tak i *opplevelsen* av selve situasjonen, ble det lagt vekt på følelser, tanker og oppfatninger som kvinnene kunne huske fra før, under og etter hendelsen. Vi forsøkte å skape et bilde av situasjonen, hva som var opptakten til den, hvor kvinnen befant seg, om det var andre i nærheten, hvor lenge den varte og hvordan den endte. Deretter spurte vi kvinnene om de hadde gjort seg noen tanker om hvorfor situasjonene oppsto, hva de ville oppnå ved å bruke fysisk makt/vold, hvilke begreper de ville bruke for å betegne situasjonene, og om de satte situasjonene i forbindelse med trekk ved livssituasjonen sin eller egne erfaringer fra tidligere i livet. Så dreide intervjuet inn på hvordan de oppfattet at barna opplevde situasjonene de fortalte om, om de hadde snakket med barna om situasjonene i ettertid. Til slutt spurte vi om de hadde snakket med andre om sin egen bruk av vold eller fysisk makt, og hvordan de opplevde å gå i behandling eller til samtaler for å diskutere håndtering av slike situasjoner med barna. Intervjuene ble gjennomført på nøytrale steder (vanligvis forskernes arbeidsplass) og de varte i gjennomsnitt 1 ½ - 2 timer. I etterkant ble alle intervjuene transkribert.

3.1.4 Analyse og overordnede teoretiske perspektiver

Intervjuene er hovedsakelig analysert ved hjelp av en modifisert variant av tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006), men også med elementer av fortolkende, fenomenologisk analyse (*interpretative phenomenological analysis* eller IPA; Smith & Osborn, 2007). Særlig to teoretiske perspektiver har vært viktig i analysearbeidet – fenomenologiske perspektiver på vold (Jareg & Askeland, 1995) og Per Isdals refleksjoner om meningen med volden (2000). I det følgende vil vi redegjøre for analysemetodene og de teoretiske perspektivene.

Tematisk analyse

Tematisk analyse er en metode for å identifisere, analysere og rapportere mønstre i et datamateriale (Braun & Clarke, 2006). Det er et utgangspunkt for fortolkning som har en uttalt forpliktelse til datamaterialet som *tekst*, og ved å gjøre en tematisk

analyse sikrer man at empirien og analysen henger sammen på en meningsfylt og koherent måte. I dette prosjektet er analysen gjennomført med et kritisk-realistisk utgangspunkt, som anerkjenner måten individer forsøker å skape mening ut av sine egne opplevelser og hvordan dette henger sammen med den sosiale konteksten meningsskapingen foregår i, men som også beholder fokus på den materielle 'virkeligheten' som informantene forholder seg til og lever i (ibid.). Ett eksempel på hvordan dette er ivarettatt i analysen er gjennom forsøket på å få informantene til å relatere fortellingene sine til hvordan andre mennesker – barna – har opplevd handlingene deres, og hvordan dimensjoner ved deres livssituasjon og tidligere livserfaringer kan henge sammen med handlingene. Vår analyse er i stor grad knyttet til og tar utgangspunkt i de temaene som kom opp i intervjuene, og vi hadde ikke noe fastlagt analyseskjema før analysearbeidet startet. Likevel er vår analyse ikke rendyrket induktiv. Den er også i stor grad inspirert av ulike teoretiske perspektiver og tilnærminger fra nordisk og internasjonal voldsforskning.

I tematisk analyse går man gjennom datamaterialet gjentatte ganger, for å se etter mønstre som på et eller annet vis er knyttet til det overordnede forskningsspørsmålet. I en gjentakende prosess gis passasjer eller setninger ulike 'koder' som kort oppsummerer temaet eller 'meningen' med tekstutdraget. Deretter ses de ulike kodene i sammenheng, koder slås sammen og justeres, før koder som henger sammen på meningsfylte måter kategoriseres i temaer og undertemaer. Hele denne prosessen gjøres vekselvis, slik at man veksler mellom lesning av en eller flere deler av materialet og arbeid med codeskjema og mulige kategorier eller temaer. Målet med analysen er at alle deler av datamaterialet som er relevant for problemstillingen skal være kodet, re-kodet og kategorisert i temaer, slik at det ferdig analyserte materialet representerer alle sider ved materialet som er relevant for å belyse problemstillingen. Vår analyse, slik den presenteres i neste kapittel, er etter en slik prosess strukturert rundt tre ulike temaer som alle viser til mødres bruk av fysisk makt og/eller vold mot barn: 1) hendelsesforløp og handlinger, 2) situasjoner og livssituasjoner og 3) fortolkninger og forståelser. Til hvert av disse brede temaene hører flere ulike undertemaer.

Fortolkende, fenomenologisk analyse (IPA)

I motsetning til i kvantitative studier, er arbeidsprosessen i kvalitative studier preget av en vekslning mellom datainnsamling, analyse og fortolkning (Johannessen et al., 2005). Denne vekslingen kalles ofte for den hermeneutiske sirkel. Hermeneutikk betegner hvordan fortolkning som praksis er i bevegelse mellom de enkelte delene og helheten. Analysen av helheten og delene er avhengige av hverandre og gjenspeiler hverandre (ibid.). I fortolkende, fenomenologisk analyse (IPA) er en form for *dobbel*

hermeneutikk en viktig bestanddel (Smith & Osborn, 2007). Dobbeltheten kommer til uttrykk ved at informantene forsøker å skape mening ut av sin egen virkelighet, med forskeren som både 'deltaker' og 'tilskuer' under intervjuet. Forskeren forsøker deretter gjennom analysen å skape mening ut av informantenes måte å forstå sin virkelighet på. Slik sett er IPA en 'empatisk' metode, som søker å forstå 'virkeligheten' slik den ser ut fra intervjupersonens side. Men, som Smith og Osborn (2007) påpeker, utelukker dette ikke at forskeren kan stille kritiske spørsmål til datamaterialet hun har samlet inn, som for eksempel: Er det noe som ikke sies? Hva kan være grunnene til at dette ikke sies? Hva forsøker informanten å oppnå? Slike spørsmål kan være viktige å stille for å oppnå det som er formålet med IPA: en fortolkende forståelse av fenomenet som studeres, gjennom undersøkelse av hvordan mennesker gir mening til sine egne erfaringer.

Teoretiske perspektiver: voldens fenomenologi og meningen med volden

På bakgrunn av denne gjennomgangen kan vi si at vi i denne studien har forsøkt å undersøke voldens fenomenologi i relasjon til mødres vold og fysiske maktbruk mot barn. Jareg og Askeland (1995) skriver om fenomenologiske studier av vold:

En slik tilnærming søker etter å forstå meningsbærende strukturer og indre logiske sammenhenger hos mennesker. Fenomenologiske studier er rettet mot å omtale de forhold som personen selv tillegger betydning til enhver tid og er opptatt av å studere både fellestrekk og særtrekk i opplevelser av et fenomen (s. 13).

Fenomenologisk utforskning av menneskers livsverden styres ikke av positivistiske idealer om å komme frem til noen 'endelig' eller 'objektiv' sannhet – formålet er å undersøke *menneskers opplevde virkelighet* (ibid.). Vi slutter oss til det Johannessen et al. (2005) skriver om formålet med fenomenologiske studier: «Målet er å få økt forståelse og innsikt i andres livsverden. For å forstå verden må vi forstå mennesket. Det er mennesket som konstituerer virkeligheten, ikke omvendt» (s. 81).

Et annet teoretisk perspektiv som har vært viktig for vår analyse av intervjuene med kvinnene betegnes i Isdals begrep «meningen med volden» (2000). Dette begrepet setter voldsutøvelse inn i en sosial, psykologisk og relasjonell ramme, og avviser ideen om at vold som fenomen er 'blind' eller meningsløs. Ifølge Isdal er vold en sosial handling, og derfor er den meningsfylt og 'funksjonell'. Vold er også 'produktiv' i den forstand at den produserer konkrete resultater, for eksempel at den som bruker vold får slutt på en krangel eller får viljen sin. Volden har også i et slikt perspektiv alltid en forhistorie, og springer både ut av en ytre sosial ramme og en indre tilstand hos utøveren. Voldshandlinger skjer i en gitt sosial kontekst og fyller en funksjon for mennesket som begår den. Sett i et forebyggingsperspektiv blir det da nødvendig å forstå nettopp denne funksjonen for å kunne bidra til endring hos den

som bruker vold – hva fører handlingen til, hva oppnår man ved å bruke vold, hvilke behov dekker voldshandlingen for utøveren? Får man, for eksempel som terapeut, svar på disse spørsmålene, kan man hjelpe den som bruker vold til å dekke disse funksjonene og behovene på andre måter, som ikke innebærer å bruke vold (Jareg & Askeland, 1995). Et annet aspekt ved å skape mening i egne handlinger er at meningsskapingen også kan bidra til å gjenvinne en følelse av kontroll og ansvar for sitt eget liv, og motvirke følelser av avmakt og ansvarsfraskrivelse (ibid.).

At voldshandlinger har en mening og en funksjon for den som utøver volden har vært et sentralt utgangspunkt i denne studien, både i selve møtet med kvinnene og i analysen og fortolkningen av deres fortellinger. Dette perspektivet er valgt fordi vi tror at å få tak i nettopp hva som kan være meningen med volden er sentralt for å forstå voldsutøvelsen i seg selv.

3.1.5 Forskningsetiske vurderinger

Dette er en studie om et sensitivt tema, som stiller spesielle krav til forskningsetisk refleksjon fra forskernes side. Fordi vi skulle samle inn sensitive personopplysninger, ble prosjektet meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), og prosjektet ble vurdert og deretter tilrådd av Personvernombudet ved NSD. Vi sendte også en fremleggingsvurdering av prosjektet til Regional etisk komité (REK) Sør-Øst, som vurderte prosjektet og fant at det ikke er framleggingspliktig i henhold til det regelverk REK forholder seg til. Fordi prosjektet ikke skulle samle inn helseopplysninger, faller det ikke inn under helseforskningsloven og kunne derfor gjennomføres uten godkjenning fra REK.

Under rekrutteringen av informanter ble det lagt stor vekt på forskningens frivillighet og uavhengighet. Vi anså dette som spesielt viktig i og med at rekruttererne ville være personer som potensielle informanter kunne stå i et avhengighetsforhold til, og der beslutningen om å takke ja kunne påvirkes av dette forholdet. Personene som rekrutterte for oss understreket overfor potensielle informanter at en beslutning om å delta eller ikke delta i studien ikke ville få konsekvenser for kvinnens forhold til personen som rekrutterte henne, eller til institusjonen hun/han representerte. Institusjoner som hjalp til med rekruttering fikk utførlig informasjon om dette per telefon og/eller e-post. Potensielle informanter fikk mulighet til å ta betenkningstid på om hun ønsket å delta, og dersom hun ønsket det, fikk hun informasjonsskrivet med seg hjem før hun eventuelt takket ja til å delta i studien. Når en kvinne hadde

takket ja til å delta, ble hun spurt om rekruttereren fikk tillatelse til å videreformidle navn og telefonnummer til forskeren, som deretter kontaktet henne på telefon. En informant tok også kontakt på e-post. Alle informanter fikk også beskjed om at de kunne trekke seg fra studien på et hvilket som helst tidspunkt, og at en slik beslutning ikke måtte begrunnes nærmere.

En annen forskningsetisk problemstilling i dette prosjektet dreier seg om hva vi som forskere skulle foreta oss dersom noen av kvinnene vi intervjuet fortalte oss om pågående, gjentatt eller alvorlig mishandling av barna sine, begått av henne selv eller av andre, og dersom vi hadde grunn til å tro at denne informasjonen ikke var kjent eller undersøkt av instansen som rekrutterte kvinnen for oss. Vi besluttet at om vi kom opp i slike situasjoner, ville vi melde bekymring til barneverntjenesten i kvinnens kommune. I det følgende begrunner vi dette.

Opplysningsplikt til barnevernet gjelder for «alle instanser og tjenester, samt organisasjoner og private som utfører oppgaver for stat, kommune eller fylkeskommune» og «yrkesutøvere med profesjonsbestemt taushetsplikt», for eksempel helsepersonell (Rundskriv Q-24, mars 2005, utgitt av tidl. Barne- og familiedepartementet, s. 28).²⁴ Opplysningsplikten til barneverntjenesten er «begrenset til de mer alvorlige tilfeller; når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, eller når et barn har vist alvorlige atferdsvansker. (...) Det at et barn ikke lever under optimale forhold vil dermed ikke være nok til å utløse opplysningsplikten. Det må dreie seg om situasjoner der det er fare for at barnet tar vesentlig skade», står det å lese i rundskrivet (s. 28-29). Forskningsetiske komiteer understreker imidlertid at forskere *ikke* er regnet å være i kategorien offentlig ansatte med meldeplikt til barnevernet (jf. artikkelen *Taushetsplikt* fra Forskningsetisk bibliotek, s. 3).²⁵ Forskningsetiske komiteer skriver likevel at det *kan* «være riktig av forskeren å la hensyn til vern om enkeltpersoner, for eksempel barn, gå foran kravet om konfidensialitet overfor informanter» (ibid.). I artikkelen *Barn*, også fra Forskningsetisk bibliotek²⁶, fremheves det at «det er et stort etisk ansvar å la være å melde fra hvis man som forsker har grunn til å tro at et barn utsettes for alvorlig

²⁴ Rundskriv Q-24, mars 2005: *Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten* http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/rus/2005/0002/ddd/pdfv/243383-q-24_rundskriv_taushtsplikt.pdf

²⁵ Forskningsetisk bibliotek: *Taushetsplikt*. (Se særlig punktet *Unntak (1)* og *Unntak (2)*.) <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/Taushetsplikt/>

²⁶ Forskningsetisk bibliotek: *Barn*. (Se særlig punktet *Konfidensialitet*.) <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Barn/>

omsorgssvikt eller overgrep» (s. 4), og det foreslås at forskere på forhånd kan si fra til informanter før intervjuet starter om at visse situasjoner utløser meldeplikt til barnevernet.

Selv om forskere ikke er formelt omfattet av opplysningsplikten, har vi valgt å legge oss på linje med helsepersonells opplysningsplikt i dette prosjektet. Vi ønsker å ta et forskningsetisk ansvar for våre informanternes barn, og vi mener at vi som forskere har et ekstra ansvar for å melde fra om det når vi får opplysninger om at barn lever under forhold som er skadelige. Det har vært viktig for oss å erkjenne at det kan være et motsetningsforhold mellom barns trygghet og sikkerhet og hensynet til konfidensialiteten mellom forsker og intervjuperson. Slik man også kan utlede av Forskningsetiske komiteers diskusjon av etiske dilemma der barn er involvert, er det ikke alltid gitt at konfidensialiteten mellom forsker og informant får 'forkjørsrett' foran barns trygghet og sikkerhet. Informantene i vårt prosjekt ble informert om meldeplikten og taushetspliktens begrensning i informasjonsskrivet, og det ble opplyst om hva meldeplikten innebar i starten av hvert intervju. I ett tilfelle ble det etter grundig vurdering aktuelt for oss å melde bekymring til barneverntjenesten.

Som i alle tilfeller med undersøkelser av spesielt sensitive tema, har beskyttelsen av informantens identitet vært viktig i dette prosjektet. I og med at informantene også ville kunne gi sensitive opplysninger om partnerne sine og om egne barn, har det vært viktig å ivareta disses anonymitet spesielt. Vi har derfor vært nøye med anonymisering av alle opplysninger, både direkte og indirekte personidentifiserende, i rapporten. Vi har delt inn personopplysninger i brede kategorier, og har vært påpasselige med ikke å sammenstille så mange indirekte personidentifiserende opplysninger at enkeltpersoner kan gjenkjennes. Av samme grunn har vi ikke hatt et personfokus i fremstillingen av analysen, for eksempel ved å avstå fra å gjenfortelle en kvinnes livshistorie i sammenhengende form. Slike fremstillinger har heller ikke vært sentrale for å få fram poenget med vår analyse.

3.2 Mødres vold mot barn – resultater fra intervjuundersøkelsen

I det følgende vil vi presentere våre funn fra den kvalitative intervjuundersøkelsen med syv mødre som har brukt vold og/eller illegitim fysisk makt mot barna sine. Resten av kapitlet er delt i tre, og hver del omhandler sentrale temaer i analysen av

intervjuene. Den første delen handler om det mødrene har fortalt om erfaringer de har med konkrete voldshandlinger – både handlinger de har utsatt andre for, og vold de selv har vært utsatt for. Et sentralt funn i undersøkelsen er at vold har preget disse kvinnenes liv på flere og til dels ulike måter, der de ulike voldstypene og voldshandlingene henger sammen på meningsfylte måter. Derfor har vi kalt den første delen *Det komplekse voldsbildet*. I denne delen fokuseres det på selve handlingene og hendelsesforløpet, relativt adskilt fra situasjonen handlingen skjedde i.

I den neste delen plasseres handlingene mødrene selv har begått inn i en bredere ramme. Her presenterer vi hvordan kvinnene *opplevde* situasjonene. Det legges særlig vekt på tanker og følelser de forteller om i forbindelse med situasjonene med vold eller illegitim fysisk makt. Her beveger vi oss altså et skritt ut fra selve hendelsesforløpet, og forsøker å sette handlingene inn i en kontekst. Dessuten drøfter vi hvordan kvinnene setter handlingene i forbindelse med trekk ved sin livssituasjon i perioden/e da volden skjedde.

I den tredje og siste delen gjør vi rede for hvordan kvinnene *fortolker* og *forstår* sin egen bruk av vold og/eller illegitim fysisk makt. Her drøftes mødrenes fortolkninger av selve voldsbegrepet sett i relasjon til deres egne handlinger, og hva de forteller om *hensikten* med volden de har brukt. Vi redegjør også for hvordan mødrene setter sin egen voldsbruk i sammenheng med tidligere livserfaringer, og på hvilke måter de tar ansvar for sin egen bruk av vold. Mødrenes fortellinger om hvordan barna har opplevd deres sinne, vold og maktbruk blir et tema i denne delen, og hvordan mødrene opplever det å være mor og samtidig en som har brukt vold.

3.2.1 Det komplekse voldsbildet – utøvelse og utsatthet

Voldsutøvelse

Kvinnene i vårt utvalg har samlet sett begått mange forskjellige typer voldshandlinger, i flere ulike relasjoner; mot personer som står dem nær (barn/partner), personer som de ikke har en nær relasjon til, og mot seg selv. I det følgende vil vi først og fremst presentere kvinnenes bruk av vold mot sine egne barn, men vi vil også komme inn på kvinnenes voldsbruk mot andre og mot seg selv. Vi

har lagt vekt på å formidle det kvinnene forteller om den umiddelbare konteksten rundt voldshandlingene.

Voldshandlingene som kvinnene har begått mot barna sine går over et stort spenn, fra på den ene siden tilfeller av illegitim maktbruk som kan være i grenselandet for definisjonen av vold, til på den andre siden gjentatt bruk av flere ulike typer vold mot barnet, begått over lengre tid. Som Aakvaag et al. (in prep.) påpeker, er det når man skal vurdere voldshandlingers alvorlighet ikke tilstrekkelig kun å betrakte den enkelte handlingen isolert sett og løsrevet fra tid, rom og relasjon. En voldshendelse som skjer en enkelt gang kan ut fra gjeldende definisjoner være av mindre alvorlig art, men samtidig være skremmende og oppleves krenkende av barnet, uten at handlingen nødvendigvis fører til varig skade. Den samme handlingen, gjentatt og over et lengre tidsrom, kan føre til betydelig større skade og skape en grunnleggende følelse av frykt og utrygghet hos barnet – også selv om handlingene i seg selv ikke gir fysiske skader og merker (ibid.). Vold begått av barnets primære omsorgspersoner er spesielt alvorlig, fordi barnets tilknytning og psykologiske utvikling blir satt i fare.

Makt eller vold?

Noen av kvinnene forteller om situasjoner der de har brukt fysisk makt mot barna sine på måter som de selv mener er illegitime, på tross av at situasjonene ikke nødvendigvis ville bli kategorisert som vold av en utenforstående betrakter. For mødrene det gjelder medfører enkelte av disse situasjonene likevel en viss tvil og usikkerhet med tanke på om situasjonen kan betegnes som voldsbruk, men de er ikke i tvil om at handlingene kan og bør karakteriseres som å 'gå over streken'. Altså betegner handlingene en bruk av makt som mødrene selv mener er illegitim.

En av mødrene forteller at hun relativt ofte opplever at hun tar for hardt i når hun skal kle på barnet sitt i stressede situasjoner der de skal ut døra for å rekke noe. Situasjonen er gjenkjennelig for mange som har hatt små barn. Hun forteller at hun griper hardt tak i barnet som løper rundt, tar tak i armene hans for å få ham til å sette seg ned så hun kan kle på ham:

Jeg tar tak i ham sånn, og så holder jeg ham for eksempel i armene sånn. Og da kjenner jeg at jeg holder ham for hardt. Det er ikke sånn at han sitter igjen med blåmerker, men det er sånn at ... Altså, det jeg kjenner mest på er jo at jeg kjenner selv at dette ikke er bra. Jeg har for høyt adrenalin, for eksempel. Altså at jeg blir sint på ham, ordentlig sint.

Denne moren forteller at hun i slike situasjoner mener at hun 'går over streken', fordi hun kjenner at hun tar tak i barnet så han får vondt, og setter det i sammenheng med at hun er sint og mister kontroll. Hun forteller også at hun i slike situasjoner har «lagt

ham i bakken og tredd på ham klærne», og at barnet da «hyler og skriker». Hun kaller det ikke vold, men for et «overtramp» og mener at maktbruken er over grensen for det akseptable: «du liksom bruker et våpen som, ja, som liksom ikke er helt greit på et eller annet vis», sier hun.

Enkelte av mødrene som i særlig grad var villige til å karakterisere maktbruk som illegitim og/eller vold, var også opptatt av å formidle andre aspekter ved konteksten disse handlingene skjedde innenfor. For moren som tok hardt tak i armen til sønnen, var et viktig moment ved situasjonen at den ble mer alvorlig fordi hun ble så sint på sønnen, og at hun derfor holdt ham så hardt i armen at det var smertefullt. Som vi skal se, har sinne og håndtering av andre vanskelige følelser vært et viktig gjennomgangstema i alle intervjuene med mødrene. De kvinnene som har vært mest villige til å karakterisere maktbruk som illegitim eller vold opplever også sitt eget sinne som problematisk. De forklarer at maktbruken mot barna skjer i kontekster og situasjoner der de tenker at barna allerede er på vakt for voldsomme følelsesuttrykk, og der de har blitt redde, utrygge og skremte av den ene eller begge foreldrenes sinne og noen ganger voldsbruk mot hverandre. En slik kontekstualisering oppfatter vi som et viktig utgangspunkt for mødrenes villighet til å karakterisere maktbruk som illegitim eller som vold. Mødrene viser vilje til å sette sine egne handlinger inn i en kontekst der barnets perspektiv på morens handlinger blir delvis førende når legitimiteten til ulike strategier i hverdagens konflikter skal vurderes.

Fysisk vold

På den andre siden forteller mødrene også om tilfeller av fysisk maktbruk der det ikke er tvil om at handlingene kan defineres som fysisk vold. Dette dreier seg først og fremst om hendelser som i forskningslitteraturen ville betegnes som mindre alvorlig vold. Eksempler på dette kan være slag på hodet, i ansiktet eller andre steder på kroppen, ørefiker, klaps, klyping, å ta hardt tak i barnet og riste det (kun eldre barn), trekke barnet med seg etter ørene eller å kaste barnet fra seg i sinne eller frustrasjon. Noen av mødrene har også holdt barnet fast ved å bruke mye kraft og makt, for eksempel holdt dem nede i en seng eller sofa.

En av mødrene forteller om situasjoner der hun har vært sint på tenårings sønnen sin og brukt ulike former for vold mot ham. Hun opplevde at han i disse situasjonene hadde løyet eller på andre måter brutt tilliten hennes, og da reagerte hun med sinne og å slå ham på hodet eller «fike til ham med flathånda i ansiktet». Denne fysiske volden fikk ofte følge med psykisk vold, utskjelling og trusler, for eksempel kunne

hun kalle sønnen «udugelig» og true med å skade seg selv dersom han ikke endrer atferd.

I en situasjon beskrevet av en av de andre mødre befant kvinnen seg inne på et rom med flere av barna sine, og det var viktig for henne at barna var stille og dempet lydnivået. Da barna ikke gjorde som hun ga beskjed om, forteller moren at hun «holdt (...) hun ene under dyna sånn at det ikke skulle bli noe lyd fra henne». Hun betegner dette som en alvorlig episode:

Det var en veldig skremmende situasjon, for det var jo nesten sånn at jeg liksom: 'Mamma, mener du at jeg ikke skal puste, liksom?' (...) når jeg har holdt dem så hardt nede at det nesten ikke blir noe pusterom, da.

Det å holde barna hardt fast eller holde dem nede har skjedd gjentatte ganger, forteller kvinnen; «jeg har lagt mye makt på for å holde dem nede på plass, liksom». I en situasjon har hun også holdt armen over halsen til barnet mens hun har holdt det fast, slik at barnet ble redd for ikke å få puste.

Som nevnt er den fysiske voldsbruken mødre forteller om av en art som i all hovedsak ville karakteriseres som 'mindre alvorlig vold'. Selv om den ville defineres slik i forskningslitteraturen, er det viktig å påpeke at også slik voldsbruk skaper frykt og utrygghet hos barnet som utsettes for den. Når mødre forteller om barnas reaksjoner på deres handlinger, trekker også de frem at barna har blitt skremt, redd og utrygge av handlingene de har vært utsatt for. Et annet moment som er viktig for å vurdere voldsbrukens alvorlighet er også i hvilken grad voldsbruken har skjedd flere ganger. Det varierer i hvilken grad mødre forteller om fysiske voldshendelser som et mønster eller noe som gjentar seg over tid. To av mødre forteller om episoder som ikke utvetydig kan karakteriseres som fysisk vold, men der de samtidig ved flere anledninger har brukt illegitim fysisk makt som de selv oppfatter som problematisk og uønsket. De fem andre mødrenes fysiske voldsbruk er ut fra deres fortellinger relativt sjelden forekommende; de bruker ikke vold månedlig eller ukentlig, og hos noen går det flere måneder eller år mellom hendelsene. I enkelte tilfeller har imidlertid volden pågått jevnlig over lengre tid, eller den har skjedd i kombinasjon med andre former for vold, for eksempel psykisk vold. Dette er omstendigheter som kan gjøre voldsbruken mer alvorlig enn enkelthendelsenes alvorlighet skulle tilsi (Annerbäck, 2011; Aakvaag et al., in prep.).

Psykisk vold

Fem av mødre har utsatt barna sine direkte for ulike former for psykisk vold. Som vi har sett, opptrer fysisk og psykisk vold ofte sammen i relasjoner mellom utsatt og utøver (Thoresen & Hjemdal, 2014; Mossige & Stefansen, 2007; Janson et al., 2011).

Dette gjelder også flere av mødrene i denne studien. Eksempler på psykisk vold som mødrene har brukt er trusler om vold, ydmykelser, nedsettende omtale eller å fortelle barnet at ingen er glad i dem, spytte på dem, trusler om å sende barna vekk eller la barnevernet overta omsorgen for dem, høylytt utskjelling og kjefting, trusler om å ta sitt eget liv, innesperring og ignorering.

En av mødrene forteller at hun kan bli så sint på sin fire år gamle datter at hun betegner seg selv som «besatt» og at hun blir «en annen person». I slike situasjoner kan hun si det hun betegner som «veldig onde ting» til datteren, for eksempel at hun ikke vil ha datteren mer, eller at det er ingen som er glad i henne. En slik hendelse skjedde da datteren ikke ville kle på seg og bli med ut, hun lå på gulvet og ville ikke ta på seg klærne. Moren forteller at hun

... sto liksom over henne og (...) stirra ondt på henne, og sa at 'hvis du gjør sånn, så er det ingen som er glad i deg'. Og med veldig sånn her: 'det er [legger trykk på] *ingen* som er glad i deg'. Ordentlig sånn, og liksom stirra på henne, da. Og da så jeg liksom at hun (...) ble jo helt fra seg. (...) Hun følte kanskje at jeg, ja, forsvant eller ikke var glad i henne.

En annen mor forteller at hun i situasjoner der barna hennes ikke vil rette seg etter beskjeder de får, blir veldig sint, skriker, skjeller ut barna og ydmyker dem verbalt. Hun sier at hun i slike situasjoner «gjør dem små» og at «alt blir bare straff og straff og straff». Tre av mødrene har truet barna med at de vil bli sendt vekk, må flytte ut eller bli overlatt i andres omsorg. Det er først og fremst eldre barn (fra midten av tenårene og oppover) som har blitt utsatt for slike trusler, men også noen av de yngre barna har opplevd dette. En av kvinnene forteller at hun har truet to av barna sine med at barnevernet skulle «komme og hente dem». Dette har skjedd i situasjoner der hun har blitt sint fordi barna ikke har gjort som hun har bedt dem om. Hun forteller at hun da legger skylda for sitt eget sinne over på barna, og kan for eksempel si at «jeg er så udugelig som mor, da, at det hadde vært bedre for dem om barnevernet hadde kommet og henta dem». Hvis barna ikke gjør som hun sier eller hjelper til «så får barnevernet komme og hente dere, og så trenger ikke jeg å ha noen unger», kunne hun også si til barna. På spørsmål om hvordan barna reagerte på dette, svarer hun at de blir fortvilet, gråter og lover å aldri gjøre noe galt.

Materiell vold

Materiell vold viser til å ødelegge eller knuse ting, å slå/sparke i vegger eller dører, eller på andre måter å utøve vold mot gjenstander. Tre av mødrene forteller at de har brukt materiell vold, men bare to forteller om slik voldsbruk mens barna har vært til stede. I ett tilfelle fortalte en mor at hun i en konfliktsituasjon hadde ødelagt en gjenstand som tilhørte et av barna hennes. De andre tilfellene av materiell vold dreide

seg om å sparke/slå i vegger, dører eller møbler, eller å ødelegge gjenstander som barna ikke hadde noe spesielt forhold til. Den materielle volden var i all hovedsak rettet mot kvinnenens partnere, og ikke mot barna, men barna kan likevel ha vært til stede og på den måten opplevd volden og blitt påvirket av den. Materiell vold kan være skremmende for barn, og symboleffekten i at en forelder tilsynelatende mister kontrollen på denne måten kan gjøre sterkt inntrykk, også selv om volden ikke er direkte rettet mot barnet.

Barn som opplever vold i hjemmet – mødrenes vold mot partner

Barna til fem av mødrene har opplevd annen vold i hjemmet enn den de selv har vært utsatt for – i betydningen at mor og/eller far har brukt vold mot hverandre, eller at mor har brukt vold mot søsken mens barnet har vært til stede. Noen forskere kaller det å utsette barna sine for slike opplevelser eller vitneerfaringer for en form for psykisk vold (se Øverlien, 2012). Volden forekommer også her i flere former. Kvinnene forteller om fysisk og materiell vold mot partnere. Eksempler på fysisk vold kan være dytting eller slag med gjenstand, flat hånd eller knyttet neve, i ansiktet eller ellers på kroppen. Eksempler på materiell vold kan være å kaste ting i bakken for å knuse dem, å slå i vegger eller dører.

I tilfellene der mor og/eller far har vært voldelige mot hverandre, som gjelder fire av mødrene, er det i hovedsak mor som har brukt fysisk vold mot far, og sjeldnere omvendt. Tre av disse fortalte at partnerne deres i liten eller ingen grad initierte fysisk vold mot dem, og at kvinnene anså seg selv som den primære utøveren av fysisk vold i parforholdet. Likevel fortalte to av kvinnene at voldsbruken mellom henne og partner/eks-partner iblant hadde utartet til «slåsskamper». Disse kvinnenens barn skal ikke ha vært til stede i situasjonene, men vi kan likevel ikke være sikre på at det betyr at barna ikke har hørt eller sett «slåsskampene». Barn kan få med seg mer av foreldres voldsbruk mot hverandre enn det foreldrene selv er klar over, og studier tyder på at barn er vitne til eller på andre måter opplever foreldres partnervold i så mye som 80-90 prosent av tilfellene (Geffner, Igelman & Zellner, 2003; Hughes, Parkinson & Vargo, 1989).

I situasjonene kvinnene beskriver som «slåsskamper» er det uklart hvilke av partnerne som brukte mest/grovest fysisk vold. Det er likevel vårt inntrykk at kvinnene i større grad enn deres partnere initierte den fysiske voldsbruken, og det er også vårt inntrykk at i alle fall noe av mennenes vold bar preg av selvforsvar. Når kvinnene skulle forklare hvordan situasjonene oppsto, kunne de fortelle at partneren hadde brukt psykisk vold mot henne, og fremstille sin egen fysiske voldsbruk som en reaksjon på hans psykiske vold. I ett tilfelle var kvinnen veldig klar på at hennes

partner aldri hadde brukt noen form for vold mot henne, mens hun fortalte at hun selv hadde brukt fysisk vold mot både nåværende partner og flere andre partnere tidligere i livet.

I det siste tilfellet gikk foreldrenes voldsbruk begge veier, og de brukte i hovedsak psykisk og materiell vold mot hverandre, men iblant også fysisk vold. Ut fra kvinnens fortelling ble det imidlertid klart at sett fra hennes perspektiv ble den fysiske voldsbruken først og fremst initiert av partneren hennes, og hennes fysiske vold mot ham kan i flere tilfeller karakteriseres som selvforsvar. Hun bar dessuten på mye frykt for at partneren hennes kunne finne på skade henne fysisk dersom han kom «ut av kontroll». Partneren kunne opptre fysisk truende mens barna var til stede, men kvinnen forteller at hun ikke kan huske at han har brukt fysisk vold mot henne mens barna har vært i samme rom. Episodene hun beskrev bar etter vårt syn preg av at hans fysiske voldsbruk var mer alvorlig enn hennes, i betydningen at hans handlinger hadde større skadepotensial og skapte mer frykt hos henne enn det som gjaldt hennes handlinger.

Enkelteepisodenes alvorlighet virker i hovedsak ikke spesielt grov når det gjelder kvinnenes fysiske vold mot partnerne sine, i betydningen om voldshandlingene har stort fysisk skadepotensial. Det er imidlertid av stor betydning for konsekvensene for barna at flere av mødrene forteller om høyt konfliktnivå mellom foreldrene, med voldsepisoder innimellom, over lengre tidsrom. Dette er omstendigheter som kvinnene også selv trekker fram som særlig skadelige for barna. Slik vi har sett, kan frekvens være et mål på voldens alvorlighet i tillegg til handlingenes fysiske skadepotensial. Samtlige mødre hvis barn hadde opplevd vold i hjemmet, fortalte at dette hadde gjort barna deres redde, utrygge og usikre.

En av mødrene fortalte om en episode der hun brukte vold mot partneren sin i forbindelse med en krangel. Hun og partneren sto i stua og kranglet høylytt med hverandre mens sønnen deres, som den gangen var tre år, var i samme rom. «Det syntes han jo var veldig ekkelt», forteller kvinnen, og forklarer:

Og da liksom så han, kikket han på oss, og du så at, altså det husker jo jeg og fra jeg var liten. Det å se en av foreldrene, hvor de ikke er i kontroll. (...) Jeg opplever vel egentlig at det slår veldig ut på ham, han blir veldig... Han blir liksom litt oppkava og aggressiv på oss sjøl.

På et tidspunkt gikk kvinnen bort til partneren og slo ham hardt i brystet, før hun gikk ut av rommet for å roe seg ned. Situasjonen endte med at partneren sto igjen med sønnen og forklarte ham at det «ikke var noe farlig» og at «mamma bare ble så sint». I ettertid synes kvinnen det er vondt at partneren ble nødt til å ta ansvar for

denne situasjonen på den måten han gjorde, og nærmest unnskyldte hennes atferd overfor sønnen. Denne kvinnen understreker at partneren aldri har brukt vold mot henne, og at for henne har det blitt et mønster å bruke vold mot sine samlivspartnere; hun forteller at hun har brukt vold mot alle kjærester hun har hatt. Hun har slått dem med flat hånd i ansiktet, dyttet dem eller slått dem i brystet med knyttet neve. På spørsmål om hva slags situasjoner dette har skjedd i, forteller hun at det har skjedd når hun har vært frustrert, sint eller på andre måter vært i krangel eller konflikt.

Ifølge kvinnene selv har kun én av fedrene til barna deres brukt vold mot deres felles barn. Denne faren hadde ifølge kvinnen ved én anledning brukt mindre alvorlig fysisk vold mot barnet deres. Et flertall av mødrene forteller at de anser fedrene til barna for å være roligere og mer kontrollerte med barna enn dem selv. Flere forteller også at de opplever barnas fedre som mindre grensesettende overfor barna enn det de selv er. Ingen av mødrene som var separert, skilt eller hadde flyttet fra barnets/barnas far hadde ny partner som bodde med familien, slik at vold mot barn fra steforeldre ikke var aktuelt i denne sammenhengen.

Vold mot andre

Noen av mødrene vi intervjuet fortalte om voldsutøvelse også mot andre personer enn egne barn eller partner(e), for eksempel mot søsken, bekjente eller kolleger, eller om vold mot seg selv.²⁷ Vi spurte ikke systematisk om slike typer vold, og har derfor eventuelt bare fanget opp dette hos et par av våre informanter, men det er viktig at framtidig forskning tar høyde for at disse voldsformer kan henge sammen.

Voldsutsatthet

Som vi har vist tidligere i denne rapporten, har mange av de som bruker vold mot sine egne barn også selv vært utsatt for vold. De kan for eksempel ha vært utsatt for vold fra egne foreldre som barn, eller fra samlivspartnere som voksne, og noen kan ha opplevd begge disse voldsformene. Egen utsatthet for vold var et viktig tema i intervjuene med kvinnene, og i det følgende redegjør vi for hva de fortalte om dette.

²⁷ Psykologen Anna Motz (2008) argumenterer for at kvinners vold mot seg selv, altså selvskading, er en viktig bestanddel i forsøk på å forstå nettopp kvinners vold. Motz' argument er at den volden kvinner retter mot sin egen kropp er en form for kommunikasjon av vanskelige følelser knyttet til kroppen og selvet, som kan oppleves som umulige å bære. Dermed kan selvskading være uttrykk for de samme indre konfliktenes og vanskelighetene som andre former for vold kan uttrykke, mener Motz. Tre av mødrene vi intervjuet fortalte om at de hadde brukt vold mot seg selv. Eksempler på selvskading hos mødrene var spiseforstyrrelser, slag mot hode/kropp, å dunke hodet gjentatte ganger i veggen, og stikking/skjæring med skarpe gjenstander.

Vold fra foreldre

Fire av mødrene fortalte at de selv har vært direkte utsatt for vold fra foreldre, eller har opplevd vold mellom foreldre, i oppvekst og barndom. Alle disse fire har vært direkte utsatt for vold fra en eller begge foreldre, mens to av dem i tillegg har opplevd vold mellom foreldre eller mellom foreldre og andre omsorgspersoner (f. eks. steforeldre). Det gir ikke mening å prosentuerer et så lite antall kvinner som vi har intervjuet i vår studie, men vi vil allikevel peke på annen forskning som viser at personer som bruker vold i langt større grad enn normalbefolkningen selv har vært utsatt for vold. For eksempel fant Askeland, Lømo, Strandmoen, Heir & Tjersland (2012) at litt over 60 prosent av menn som oppsøkte behandling hos Alternativ til vold (ATV) for egne volds- og aggresjonsproblemer hadde erfart fysisk mishandling fra foreldre i oppveksten, et mønster som også annen forskning om voldsutøvere peker på (se f. eks. Murrell, Christoff & Henning, 2007).

Når det gjelder alvorlighetsgraden i volden kvinnene i vår undersøkelse opplevde, varierer dette noe. To av kvinnene forteller om en oppvekst med sterke innslag av vold og høyt konfliktnivå mellom foreldre og/eller steforeldre; aggresjon, sinne og vold fra mor og/eller far mot barna; frykt, redsel og periodevis ustabile relasjoner med omsorgspersoner. De to andre forteller i hovedsak om enkeltepisoder med vold fra foreldre, gjerne i forbindelse med at de som barn hadde overtrådt grenser eller «gjort noe galt». Men de forteller også om strenge og emosjonelt fraværende omsorgspersoner, følelser av ikke å være elsket og satt pris på, og etter egne utsagn har de ikke gode relasjoner med foreldrene sine i dag. Kvinnene fremhever at de opplevde episodene med vold fra foreldre som svært ydmykende, og de gjør fremdeles sterkt inntrykk, på tross av at hendelsene ligger mange år tilbake i tid.

I tillegg til disse fire forteller en av kvinnene at hun i lange perioder i oppveksten hadde foreldre som var lite tilstedeværende. Først og fremst var de emosjonelt fraværende, men også fysisk, slik at hun i perioder var overlatt i andres omsorg svært tidlig i barndommen. Under gitte forutsetninger kan dette bety at hun har vært utsatt for emosjonell forsømmelse eller omsorgssvikt, definert som «å bli forlatt alene, ikke bli tatt godt nok vare på eller å få utilstrekkelig kjærighet» (Askeland et al., 2012, s. 30).

I vårt materiale er det ikke nødvendigvis noen direkte sammenheng mellom i hvilken grad eller hvor grov vold kvinnene har vært utsatt for i sin egen oppvekst, og grad av voldsbruk mot egne barn som voksen. Med andre ord er det ikke gitt at de kvinnene som har opplevd den groveste volden som barn, selv utsetter egne barn for den

groveste volden. Et eksempel kan være en kvinne som forteller at hun ‘bare’ har vært utsatt for mindre alvorlig vold ved noen få anledninger som barn, mens hun selv har utsatt sine egne barn for flere former for vold, gjentatte ganger og over et relativt langt tidsrom. Et annet eksempel kan være en kvinne som hevder at hun ikke har opplevd noen form for vold fra foreldre i sin egen oppvekst, men som selv gjentatte ganger har utsatt datteren sin for både mindre alvorlige, fysiske voldshandlinger og psykisk vold.

Oppsummert er det altså kun to av kvinnene i vår intervjuundersøkelse som rapporterer å ha normalt gode relasjoner til sine egne foreldre. Det er ikke slik å forstå at disse to har konfliktløse eller problemfrie relasjoner til foreldrene – ‘normalt gode relasjoner’ viser her til at de i intervjuene ikke fortalte om hendelser eller kjennetegn ved deres relasjoner til omsorgspersoner som kan kategoriseres som vold, overgrep eller omsorgssvikt. Som ved alle metoder basert på selvrapporing, kan disse funnene være heftet med både overrapportering og underrapportering av traumatiske eller vanskelige hendelser i oppveksten. Underrapportering er antakelig vanligere enn overrapportering i studier basert på selvrapporing (Myhre et al., 2013).

Barn som opplever vold i hjemmet – mødrenes utsatthet for vold fra partner

Tre av kvinnene forteller om relasjoner med partnere/ekspartnere som bærer preg av psykisk/fysisk vold og høyt konfliktnivå, og der kvinnene selv forteller at partner/ekspartner har brukt vold mot dem. Eksempler på voldsbruk fra partner kan være at han bryter henne ned i gulvet eller på en sofa, spyting, kasting av mat eller ødelegging/knusing av gjenstander, trusler om vold, og psykisk vold som latterliggjøring og andre verbale ydmykelser.

To av disse fremstiller opplevelsene med vold som at kvinnene selv i hovedsak er de som har brukt fysisk vold, og at mannens voldshandlinger har vært reaksjoner på deres vold eller forsøk på selvforsvar. Disse forteller gjerne at voldssituasjonene ved enkelte anledninger har endt i «slåsskamper» med høy intensitet og antakelig potensial for fysiske skader. I disse situasjonene er det vanskelig å fastslå hvilke av partnerne som har brukt mest eller grovest fysisk vold. Kvinnene forteller om situasjoner med fysisk voldsbruk fra deres side som de selv mener er reaksjoner på psykisk vold fra mannens side. Fysisk voldsbruk har forekommet relativt sjelden i disse relasjonene – situasjonene har vært få og med lang tid imellom.

Den siste kvinnen beskriver en situasjon med høyt konfliktnivå og mye verbal og materiell aggresjon mellom partnerne, men der den fysiske volden, slik vi forstår

henne, først og fremst har vært initiert av partneren. Denne kvinnen forteller også at hun er redd for at partneren kan komme ut av kontroll i konfliktsituasjoner, og at hun er redd for at han da kan komme til å skade henne fysisk. Situasjoner med verbal og materiell aggresjon har vært relativt ofte forekommende i denne relasjonen, mens den fysiske volden har vært begrenset til noen få tilfeller, og har ifølge kvinnen ikke forekommet mens barna har vært i samme rom.

Vold har preget livene til kvinnene i vårt utvalg på flere forskjellige måter, og vi anser dette som et viktig funn i vår studie. For noen av kvinnene er volden til stede på mange arenaer i livet samtidig eller over noe tid; de bruker selv vold mot barna sine, de har brukt vold mot partneren sin og kanskje også mot andre personer, de opplever selv at de har et aggresjonsproblem – og de har selv vært utsatt for vold, særlig som barn. Hos andre har volden vært mindre markant til stede gjennom livet; kvinnene har brukt vold mot barna sine, men i liten grad mot partner, de opplever ikke å ha et generalisert aggresjonsproblem, og har heller ikke selv vært utsatt for fysisk vold, verken som barn eller voksen. Noen av kvinnene befinner seg også mellom disse ytterpunktene.

3.2.2 Hvordan opplever mødrene situasjonene der de selv bruker vold/fysisk makt?

I den kommende delen vil vi gjøre rede for hvordan mødrene beskriver sine opplevelser av situasjonene der de har utsatt barna sine for ulike typer vold. Vi drøfter det mødrene forteller om opplevelser, følelser og tanker i direkte relasjon til situasjonene der de har brukt vold eller illegitim fysisk makt, og som er relevant for å forstå hvordan voldssituasjonen utviklet seg. Gjennom det forsøker vi å fremstille volden satt i kontekst. Dette handler til dels om det som kan kalles forløpere for vold (Jareg & Askeland, 1995), altså opplevelser, følelser eller tanker som bidrar til at mødrene bruker vold i en konkret situasjon. Det handler til dels også om hvordan mødrene setter voldssituasjoner i sammenheng med andre aspekter ved livssituasjonen sine i perioden da volden skjedde, i den grad de mener at livssituasjonen kunne være en bidragende faktor til at de brukte vold.

Sinne og aggresjon

En av de mest tydelige tendensene i vårt materiale er at kvinnene opplever sterkt sinne – både i situasjoner der de bruker vold eller fysisk makt mot barna eller mot

partner, og i andre situasjoner som ikke ender med vold. Det er særlig fem av kvinnene som opplever sitt eget sinne som et problem, og som reflekterer over at det får store konsekvenser for barna og/eller partneren deres, enten i form av voldsomme sinneutbrudd i seg selv, psykisk vold eller når sinnet får uttrykk som fysisk vold. For disse mødrene har opplevelsen av at sinnet deres er et problem også mer eller mindre direkte vært årsaken til at de har oppsøkt hjelp hos behandlingssteder, barnevern eller familievern. Flere av dem forteller også at de har opplevd håndtering og mestring av sitt eget sinne som et problem over tid. Noen forteller om voldsomme sinneutbrudd helt tilbake i barndommen eller ungdomstiden.

Kvinnene som opplever at sinnet deres er en sterk og ukontrollerbar følelse forteller at barna deres reagerer på sinneutbruddene deres med å bli lei seg, utrygge, redde eller trekke seg tilbake. Denne erkjennelsen fører også til at tilfeller av fysisk maktbruk som er i grenselandet til vold for mødrene oppleves som illegitim og sterkt uønsket. I slike situasjoner ser kvinnene at ikke bare handlingen, men også hennes egen sinnsstemning i situasjonen har betydning for hvordan barnet opplever atferden hennes. Slik sett er sinne og aggresjon en integrert og viktig del av kvinnes opplevelse av voldssituasjonene, og får også betydning for hvordan de vurderer alvorligheten i sine egne handlinger. Et eksempel på dette kan være en mor som tok tak i sin tre år gamle sønn for å kle på ham når han ikke ville kle på seg frivillig, og fordi hun var så sint, grep hun så hardt i armene hans at han fikk vondt. Denne moren ser sin egen handling som et klart overtramp, og setter det i forbindelse med at hun var sint og derfor opplevde å miste kontrollen. Det gjorde situasjonen mer alvorlig enn den ville vært hvis hun ikke hadde vært så sint. For flere av disse kvinnene er opplevelsen av sterke følelser av sinne også forbundet med skam, og noen av dem føler at de blir «en annen person» når de er sinte. En av mødrene forteller at sinnet gjør at hun føler seg nærmest fremmed for seg selv: «Jeg er ikke religiøs eller noe sånn, men jeg kan tenke meg at en religiøs ville liksom sagt at jeg ble besatt, på en måte».

Sinnet er en fysisk reaksjon som oppleves sterkt, en form for kroppslig aktivisering som får konkrete, fysiske uttrykk. Mødrene kan fortelle at de blir varme i kinnene, får høy puls, opplever «høyt adrenalin» eller får «tunnelsyn». De beskriver at det «blir helt svart», at «rullegardina går ned» eller at det «bobler opp inni meg», de forteller om en følelse av å miste kontrollen og at «i den situasjonen man er oppe i så greier man ikke å tenke». En av mødrene forteller at hun føler hun blir «stor og veldig skremmende» når hun blir sint på datteren. «Jeg blir mer tydelig også, (...) at jeg blir større og fastere, på en måte», beskriver hun. En annen beskriver at når hun blir sint, klarer hun ikke «koble på huet», og at hun handler med utgangspunkt i de

sterke følelsene av sinne og frustrasjon. En tredje forteller at «det kjennes ut som jeg skal sprenges inni meg, og jeg vet ikke hva jeg skal gjøre med det».

Flere av mødrene forteller om at det er vanskelig for dem å ha og forholde seg til følelsen av sinne. I forskning på kvinner og sinne er dette et funn som går igjen – for mange kvinner oppleves sinne som en uvelkommen følelse som man forsøker å undertrykke (FitzRoy, 2005; Thomas, 2005). Samtidig har man funnet klare sammenhenger mellom det å bruke vold mot barn og å oppleve sterkt sinne eller andre kraftige, emosjonelle reaksjoner i vanskelige situasjoner (Stith et al., 2009).

Å være sint oppleves hos mødrene vi intervjuet som en mental og fysisk tilstand som kvinnene gjerne vil ut av. De forteller at når de opplever å bli sinte, vil de gjerne «bli kvitt den følelsen», «få det ut», og at maktbruk og/eller vold er en måte å få utløp for sinnet. Samtidig kan det å være sint på barnet også bidra til en følelse av berettigelse for å handle – og for å bruke vold. Et eksempel på dette kan være en mor som forteller at hun «blir ond» når hun blir sint, og da kan hun bruke psykisk vold mot datteren, si til henne at ingen er glad i henne og såre henne med vilje. «Jeg gjorde ting som jeg virkelig ikke ville gjøre. Men at det der, i den situasjonen føltes, liksom, helt berettiget, da, å gjøre litt sånn, si ting til henne», forteller hun. En annen beskriver at når hun blir veldig sint, er den eneste måten å «få det ut på», å få det til å gå over, å gjøre noe fysisk – som for eksempel å kaste noe i gulvet, knuse eller ødelegge noe. Slike fortellinger om sinnet som utgangspunkt for å berettige en voldshandling kan tolkes som en form for eksternalisering²⁸, der det er sinnet som anses som katalysatoren for handling, og der sinnet gjør at handlingsalternativer forsvinner.

To av kvinnene er ikke like tydelige på at de mener sinnet deres oppleves som et stort problem for dem selv, eller for folk rundt dem. De forteller i likhet med de andre om at de opplever å bli svært sinte i konfliktsituasjoner, og til dels beskriver de også sinnet som en fysisk opplevelse, og kaller det noe som «kommer naturlig» eller som «ligger i blodet». Det at de ikke opplever sinnet sitt som et problem i like stor grad som de andre kan fortolkes som et fravær av skamfølelser knyttet til sinnet, som de andre fem mødrene har i større grad. Disse to forsværer likevel ikke *handlingene* de

²⁸ For en redegjørelse og diskusjon om eksternalisering/internalisering av ansvaret for voldshandlinger, se underkapittelet Å ta ansvar for volden i punkt 3.2.3: Hvordan *fortolker/forstår* mødrene situasjonene og sine egne handlinger?.

har begått i 'sinnets vold', men problematiserer tilstedeværelsen av sinnet i mindre grad enn de andre mødrene.

Det er samtidig påfallende at alle kvinnene beskriver sterke følelser av sinne i forbindelse med voldsepisodene. De andre følelsene og opplevelsene som mødrene beskriver, som vi kommer tilbake til i de neste underkapitlene, *skaper* også sinne og aggresjon hos kvinnene. Slik sett er sinnet å betrakte som et produkt av andre følelser, og av situasjoner preget av vanskeligheter med å håndtere dem. Måten kvinnene snakker om sitt sinne på ligner til forveksling på måten menn som har brukt vold snakker om sinne på – som en ukontrollerbar kraft som kommer over dem og gjør at de gjør ting de ellers ikke ville gjort, og ting de angrep på i ettertid (se f. eks. Skjørten, 1994). Det sterke innslaget i intervjuene av fortellinger om sinne tilsier at i alle fall en god del av kvinnes voldsbruk fra deres perspektiv oppleves som spontan, impulsiv og styrt av følelser, framfor planlagt, overveid og begått med bevisst intensjon om å oppdra (var der Weele et al., 2013). Den volden som ofte kalles 'oppdragervold' betegnes ofte som instrumentell, fordi man antar at intensjonen bak voldsbruken ikke er å skade barnet, men heller å oppnå et spesifikt formål, det vil si at barnet skal rette seg etter foreldrene og/eller 'lære' at atferden som straffes er uakseptabel (Gershoff, 2002; Straus, 1994). Men som van der Weele et al. (2011) understreker, er et slikt skille mellom følelsesstyrt og instrumentell oppdragervold problematisk og til dels kunstig, i og med at det er vanskelig å tenke seg at instrumentell oppdragervold skjer i totalt fravær av negative følelser.

Som vi vil komme tilbake til senere i dette kapitlet, kompliseres dette bildet ytterligere ved at kvinnene vi intervjuet oppgir at *hensikten* med volden de har begått ofte er instrumentell – men ikke nødvendigvis beregnet på å fungere som straff. Når vi har spurt hva de ønsket å oppnå med volden eller maktbruken, oppgir flere av kvinnene at formålet var å stanse uønsket atferd, få barnet til å lystre eller høre etter. Altså var intensjonen med volden sjelden villet påføring av smerte, eller det som opplevdes som et ukontrollert fysisk angrep. Dette funnet understreker poenget til van der Weele et al. (2011) om at selv om volden kan være instrumentell i betydningen at den har til hensikt å endre atferd hos barnet der og da, betyr ikke det nødvendigvis at den instrumentelle volden skjer i fravær av sterke, negative følelser. Ut fra vårt materiale kan det se ut som om kvinnene opplever at volden skjer i forbindelse med sterke følelser av sinne, men at den samtidig har instrumentelle hensikter utover å 'få utløp for' sinnet.

Frustrasjon, stress – tilkortkommenhet og avmakt

Den andre tydelige tendensen i vårt materiale når det gjelder hvilke følelser, opplevelser og tanker som mødrene forteller om i situasjonene med vold eller illegitim maktbruk er frustrasjon, stress, å komme til kort og å oppleve avmakt eller maktesløshet. Dette dreier seg om opplevelser som er nært knyttet til omsorgssituasjonen, det å være mor og det å ha ansvar for barn. En erfaring som går igjen beskrives av mødrene som å finne seg selv i situasjoner der man «slipper opp for verktøy» i møte med barna – at man har «prøvd alt» og ikke lenger vet hva man skal stille opp med. En av mødrene forteller:

Jeg tenker det at jeg prøver og prøver og prøver å få til noe, og så når jeg ikke får det til, jeg føler at jeg feiler da. Jeg klarer ikke dette her. Det er jeg som ikke er bra nok. Det tror jeg er en fellesnevner.

Denne opplevelsen går igjen hos flere mødre, den skaper frustrasjon og melder seg gjerne i situasjoner som er preget av umiddelbart stress – for eksempel der man skal ut av døra eller rekke noe, og barnet ikke vil gjøre det moren ønsker. Opplevelsen av å komme til kort kan også melde seg i situasjoner som er mer preget av en stressende *livssituasjon*, og der stresset ikke bare er umiddelbart og situasjonsbetinget, men kanskje også er mer varig og pågående. Det er antakelig nær forbindelse mellom sinnet som ble beskrevet over, og følelsene av å være frustrert, stresset, komme til kort eller være maktesløs. Forskning på kvinners opplevelser av sinne viser at maktesløshet eller avmakt er en følelse mange kvinner rapporterer om i forbindelse med sinne (Thomas, 2005). Maktesløsheten stammer her fra et sterkt behov for å endre på en situasjon, men å ikke få til å skape den ønskede endringen. En av mødrene i vårt materiale som forteller at hun «alltid» har vært mye sint, mener at det sterke sinnet hun opplever rettet mot barna har slike bakenforliggende årsaker, og at terapien hun har gått i har hjulpet henne å finne ut av dette:

Før jeg begynte med all den her terapien, så var det bare sinne, mens nå klarer jeg å se at det dreier seg om, altså jeg har funnet ut av det, at det handler om at jeg ikke får ting til. Jeg føler at jeg ikke får til, jeg mislykkes.

Maktesløsheten og hjelpeløsheten som mødrene forteller om handler om å oppleve at de ikke lenger vet hva de skal stille opp med i møte med barn som uttrykker sterke følelser, ikke «gjør som jeg sier» eller utviser atferd som mødrene mener at må møtes med grensesetting. En av mødrene illustrerer dette på en treffende måte. Hun har små barn under førskolealder, og forteller at hun ofte føler at hun slipper opp for verktøy i situasjoner der barnet hennes ikke gjør det hun ønsker, og der hun forsøker å diskutere og forhandle med barnet først. Når hun i slike situasjoner for eksempel griper tak i sønnen og kler på ham på en hardhendt måte, slik at han får vondt, så er det «akkurat som i diplomatiet, hvis diplomatiet ikke funker så sender vi inn våpen».

Flere av kvinnene forteller at perioden med spedbarn var særlig preget av en opplevelse av maktesløshet og tilkortkommenhet. De knytter dette til mangel på søvn, slitenhet, og at det føles vanskelig å være i et sterkt avhengighetsforhold med et lite barn. Ensomheten i å skulle håndtere spedbarnstiden uten støtte fra partneren sin, enten fordi de var hjemme med barnet alene på dagtid, eller fordi de opplevde at de i det hele tatt var mye alene om omsorgen den første tiden som mor, ble også satt i forbindelse med dette. En av kvinnene forteller om en episode som hun selv opplever som alvorlig, da hun kastet barnet sitt fra seg på dyna oppå sengen, i forbindelse med at hun ikke fikk til å amme ham. Dette skjedde en gang til i samme periode, og var en av årsakene til at hun kontaktet hjelpeapparatet for å håndtere sinnet sitt i slike situasjoner. Barnet var rundt et halvt år, og kvinnen opplevde at hun ikke strakk til fordi hun ikke hadde nok melk og ikke fikk til å legge ham ved brystet. Perioden preges også av at hun hadde foreldrepermisjon og var mye alene hjemme med barnet. Hun forteller:

Altså, jeg tror det som kanskje markerer det sterkest, eller er mest tydelig i den situasjonen er det der å komme til kort. Altså, jeg klarte ikke å gjøre det jeg følte jeg burde gjøre, da. Litt sånn frustrasjon over å ikke ... (...) jeg husker liksom den følelsen hvor jeg liksom holder ham før jeg kaster ham i senga er vel litt sånn: Hva faen gjør jeg? Hva gjør jeg liksom? Hva skal jeg gjøre med, hva skal jeg med deg? Jeg vet ikke hva jeg skal ... ja.

Barnet fikk ingen fysiske skader av handlingen, i og med at han ifølge kvinnen ble kastet uten mye bruk av kraft, fra armene hennes ned på et mykt underlag. Dette er likevel en situasjon som kunne vært farlig for barnet, og kvinnen mener at det mest skadelige i situasjonen var at hun opplevde å miste kontrollen og at hun manglet verktøy for å håndtere sin egen frustrasjon. Denne erfaringen går igjen hos flere av de andre mødrene, som forteller at de ikke ønsker å utsette barna sine for at de «mister kontrollen» og ikke klarer å håndtere vanskelige situasjoner slik de mener en voksen burde klare.

I vanskelige situasjoner der kvinnene ender med å bruke vold eller fysisk makt for å tvinge viljen sin gjennom, kommer angeren ofte umiddelbart etterpå. Flere av mødrene forteller om en følelse av å falle fra idealene de har for seg selv som mor, og at volden representerer elementer i dem selv som de helst ikke vil vedkjenne seg. Ønsket er sterkt om å klare å håndtere de vanskelige situasjonene uten å skremme barna, bli for sint eller bruke vold – og fallet oppleves desto dypere når hun ikke får det til.

Det kan virke paradoksalt at mødrene opplever seg selv som maktesløse i vanskelige situasjoner med egne barn. Foreldre har per definisjon større makt enn barna sine, og har til en viss grad samfunnets tillatelse til å ta i bruk denne makten – innenfor visse grenser, og der bruk av fysisk makt og vold normativt sett aldri kan tillates. Innad i

en familie besitter barn underprivilegerte maktposisjoner i forhold til begge sine foreldre, dermed kan de også konstrueres som mindre viktige og betydningsfulle enn voksne (FitzRoy, 2005). Forskjeller i maktrelasjoner medfører også ulike sett med normer og regler for hvilken atferd som tillates mellom personer i de ulike maktposisjonene. De siste tiårene har medført store endringer ikke minst i de nordiske landene når det gjelder forholdet mellom voksne og barn, og det har vært en bevegelse i retning av mer dialogorienterte, mindre autoritære relasjoner mellom voksne og barn (Janson et al., 2011).

Det er tydelig at mødrene i vårt materiale opplever at både overdreven fysisk maktbruk og vold mot barn er klart illegitime handlinger. De viser at de er klar over den normative fordømmelsen av handlingene deres, og at handlingene representerer misbruk av makten de som foreldre har over sine barn. Samtidig forteller de også om sterke følelser av maktesløshet og avmakt i situasjonene der de bruker illegitim makt eller vold, og at disse avmaktsfølelsene i alle fall en kort stund kan bøtes på ved å bruke fysisk makt eller vold. Det tyder på en dissonans mellom ideen om det likestilte forholdet mellom mor og barn, fritt for vold eller misbruk av makt, og hvordan relasjonen mellom forelder og barn kan oppleves i praksis.

Det å være sliten, trøtt eller stresset er opplevelser og følelser som i forskningslitteraturen ofte settes i forbindelse med foreldres bruk av fysisk avstraffelse. Trekk ved foreldres livssituasjon som øker stressnivået og kan senke terskelen for å bruke fysisk vold er fattigdom, arbeidsledighet, lavt utdanningsnivå og rusmisbruk (Whipple & Webster-Stratton, 1991). Også foreldres psykologiske funksjonsnivå har betydning – deprimerte foreldre eller foreldre med angst kan stå i større fare enn andre for å bruke vold mot barna sine (ibid.). Noen forskere har også funnet sammenhenger mellom barns atferd og temperament, foreldres stressnivå og forekomst av fysisk vold mot barn (ibid.).

I tillegg til disse stressmomentene som kan prege foreldres livssituasjon, har man også undersøkt mer umiddelbare opplevelser av stress i konkrete konfliktsituasjoner med barn, og betydningen av dette for sannsynligheten for å bruke vold. Svenske studier (Janson et al., 2007; Janson et al., 2011) har fokusert på hvordan foreldre følte seg under den seneste konfliktsituasjonen med barnet sitt. Undersøkelsen fra 2007 viser at svenskfødte foreldre i større grad enn utenlandsfødte foreldre følte seg trøtte og stressede i konfliktsituasjoner, og at svenskfødte kvinner er gruppen som i størst grad rapporterer om dette. Blant de svenskfødte mødrene rapporterte 43 prosent at de følte seg stresset, og 34 prosent at de følte seg trøtte under den siste

konfliktsituasjonen med barnet. Barnets alder og foreldrenes utdanningsnivå spilte også en betydelig rolle. Småbarnsforeldre rapporterte i størst grad at de følte seg trøtt eller stresset i konfliktsituasjoner, mens forekomsten av stress og trøtthet økte jo høyere utdanning foreldrene hadde. Høyt utdannede kvinner var den gruppen som i størst grad opplevde mest stress og trøtthet i konfliktsituasjoner. Undersøkelsen viste også at barn med foreldre som ikke bor sammen betydelig oftere rapporterer om foreldre som var trøtte, stressede eller nedstemte ved den seneste konfliktsituasjonen.

Trøtthet, nedstemthet og stress viste seg å være sterkt koblet til forekomsten av fysisk avstraffelse, både når det gjelder forekomsten av slag og å bli dyttet, tatt hardt tak i og ristet (Janson et al., 2007, s. 24). Det er interessant å merke seg at forekomsten av trøtthet og stress ser ut til å være sterkest blant kvinner og blant foreldre med høy utdanning. Sammenhengen mellom høy utdanning, stress og trøtthet var også sterkest blant kvinnene. Når kvinnene i vår undersøkelse forteller om at de følte seg trøtte, stressede eller nedstemte i situasjonene der de har brukt vold mot barna sine, ser de altså ut å være del av et større mønster der kvinner, og særlig kvinner fra majoritetsbefolkningen og/eller med høy utdanning, oftere enn menn kan komme i konflikter med barna sine der de føler seg stressede og trøtte.

I en senere undersøkelse (Janson et al., 2011) fant man også sterk sammenheng mellom foreldrenes opplevelse av stress og å slå, dytte, riste eller ta hardt tak i barnet. Samlet sett tyder funnene fra disse undersøkelsene på at stress og trøtthet har størst betydning for forekomsten av vold, i form av fysisk avstraffelse, hos foreldre som tilhører den etniske majoriteten, foreldre og særlig mødre med høy utdanning, og foreldre til barn under skolealder.

Mangel på autoritet, respekt og tillit

Flesteparten av kvinnene vi intervjuet gjør tillitsbrudd, og mangel på autoritet og respekt, til et tema når de skal beskrive hvordan de føler seg i situasjoner der de bruker vold eller illegitim fysisk makt mot barna sine. De forteller om situasjoner der de opplever at barna stiller spørsmålstegn ved deres autoritet som mødre ved at de ikke føyer seg eller gjør som de får beskjed om, situasjoner der voldshandlinger kommer som reaksjon på konkrete tillitsbrudd som for eksempel løgn, eller situasjoner der de opplever at barna «provoserer» dem. Det er nærliggende å tenke at opplevelsen av å mangle autoritet og bli behandlet «respektløst» har nær sammenheng med følelsen av maktesløshet og avmakt.

Opplevelsen av å mangle autoritet kan komme til uttrykk i situasjoner der kvinnen har forsøkt å sette tydelige grenser uten å lykkes. En av kvinnene vi intervjuet

fortalte at for henne er det viktig å være en «snill mamma som legger til rette», men at da forventer hun også respons og ikke motstand når hun setter grenser. På spørsmål om hva slags respons hun ønsker seg, svarer hun at «det er jo det at de har hørt meg og skjønt at nå er det mamma som bestemmer». I en situasjon hun beskriver ville ikke barnet hennes legge seg når hun skulle, og mens hun og moren kranglet om hun skulle få lov til å ha en bok hos seg i sengen, forsøkte hun å stå opp av sengen etter leggetid. Da responderte moren med å presse barnet, som er i småskolealder, ned i sengen, og brukte mye kraft og makt slik at datteren fikk vondt. Deretter tok hun med seg boken ut av rommet og ødela den. «Det går nok mye på det at jeg føler at jeg ikke har autoritet. Og så har jeg etter hvert definert meg litt sånn også, så jeg har ikke helt tro på at jeg klarer det. (...) Det er akkurat som jeg skal statuere et eksempel», forteller hun.

Å ikke bli «respektet» eller å oppleve «tillitsbrudd» er følelser som kan sette i gang sterke sinnereaksjoner hos enkelte av mødrene. En mor, som også mener hun har et stort sinneproblem, forteller at de fleste situasjonene der hun blir veldig sint og bruker psykisk eller fysisk vold er preget av at hun opplever at sønnen hennes har brutt tilliten hennes til ham, og ikke respekterer henne. De har hatt en pågående konflikt over tid, som har handlet om at han har løyet for henne og ikke gått på skolen som han skal. Sønnen er i tenårene, og i en periode som strekker seg over flere år har hun brukt psykisk og fysisk vold mot ham. I situasjonene hun forteller om har hun slått ham i ansiktet eller på hodet, og hun har fortalt ham at han er «udugelig», og skreket og kjefet på ham. Hun forteller at det som «trigger» henne i slike situasjoner er «følelsen av å ikke bli respektet, da. At ikke folk bare kan si: 'Okei, det skal jeg endre på'. Og så ferdig med det, liksom». Denne moren forteller om at hun opplever å ikke ha (nok) autoritet i situasjonene der hun til slutt bruker vold mot sønnen, og at det å slå blir hennes siste utvei når andre midler ikke fungerer: «Jeg antar at det var sånn at størrelsen min og stemmen og ansiktsuttrykk ikke skremmer nok, at da er man opp med hånda i tillegg.»

Hun sier også at hun opplever at sønnen «tøyer grensene mine for hva jeg tåler» i slike situasjoner. For denne moren blir det hun oppfatter som provokasjon fra sønnens side forsterket av at han trekker seg unna når hun blir sint, at han ikke tar til motmæle eller slår tilbake. Da opplever hun at «det ikke nytter, når han ikke bryr seg om meg, jeg roper og skriker og han bare ... Sant? Så blir det at man må være fysisk da», sier hun. Hun har en forventning om at tenåringssønnen skal reagere på hennes sinne, og blir provosert når hun ikke får den reaksjonen hun ønsker. En annen av mødrene forteller en historie som også handler om at hun blir provosert når hun

forventer en reaksjon fra sønnen som hun ikke får, og der denne opplevelsen av å bli provosert leder til vold. Sønnen er i småskolealder, og ved flere anledninger har hun slått sønnen i ansiktet. Hun har også tatt tak i ham og ristet ham for å få ham til å høre på henne eller se henne i øynene. I situasjonen som hun forteller om er hun alene med omsorgen for barna, fordi mannen er bortreist. Sønnen har gjort noe på skolen som han har fått skjenn for, og når han kommer hjem vil han ikke se moren sin i øynene når hun vil snakke om det som skjedde på skolen.

Han hørte ikke på, ikke sant. Og jeg sa alltid: 'Du må ta øyekontakt', og han ville aldri ha øyekontakt med meg. Han så sånn rundt hele tiden. Så jeg prøvde: 'Du må se på meg'. Og da var det [at jeg slo]. (...) Jeg vet jo at det ikke er lov å slå, men det var jo sånn at du blir jo, du har jo ingen valg.

Kvinnen opplever at sønnen på en helt konkret måte ikke ser henne og ikke hører på henne. Senere i intervjuet sier hun at han nok var redd og lei seg i den situasjonen, fordi han visste at han hadde gjort noe «galt», men hun klarte likevel ikke der og da å ta hensyn til at sønnen kanskje ikke så henne i øynene fordi han var redd. Flere av mødrene forteller om situasjoner der de føler at de ikke blir sett og hørt av barna, at de ikke «bryr seg» og at kvinnene ikke får noen reaksjon fra dem i situasjoner der de forventer å få det. For noen av disse kvinnene synes det som at et underliggende premiss er en holdning om at barn skal respektere og lystre sine foreldre, og at foreldre har en viss rett til å bruke makt eller vold dersom barna ikke adlyder eller ikke reagerer på foreldrenes ord og handlinger. Dette er langt fra svart/hvitt i kvinnes fortellinger, og slike tradisjonelle, autoritære idealer om forholdet mellom foreldre og barn problematiseres også av flere av dem.

De kvinnene som snakker om sin egen mangel på autoritet, ser ut til å oppfatte autoritet som en positiv egenskap eller et verktøy for å få sin vilje gjennom *uten* å bruke fysisk makt. Autoritet blir stilt opp mot makt eller vold, og fysisk makt eller vold blir i flere tilfeller noe mødrene tar i bruk når alt annet feiler, som en slags siste utvei. Nicole Hennum (2002) har intervjuet foreldre om autoritet i foreldreskapet, og flere av mødrene i hennes utvalg problematiserer forholdet mellom autoritet og makt på denne måten. En forteller at hun «filleristet» sønnen sin for å «sette ham på plass», og måten hun forteller om maktbruken på minner om flere av historiene mødrene i vårt utvalg forteller: «Jeg fant bare ingen annen utvei. Sånn bruk av autoritet er dårlig. Det er faktisk ikke autoritet, men makt», forteller en mor (s. 290). Mødrene Hennum intervjuet opplever at når de selv eller partnerne deres bruker fysisk makt mot barn, så er dette problematisk og representerer et «autoritetens fall». Ikke all bruk av makt representerer et slikt fall – som eksempel nevner Hennum tilfeller der fedre til tenåringsdøtre bruker fysisk makt for å stoppe døtrene fra å

bruke vold mot mødrene sine. «Grensen for autoritetens fall går derfor, ifølge foreldrene, ikke ved bruk av fysisk makt, men ved misbruk av den» (ibid., s. 288).

Noen av mødrene har en opplevelse av at barna deres provoserer dem med vilje, og oppfatter dette som tegn på manglende respekt. Særlig for en av kvinnene er slike følelser en tydelig forløper til voldssituasjonene, som ifølge henne kommer som reaksjoner på at tenåringsdatteren hennes «opponerer», «bråker» og «provoserer». Denne moren fremstiller voldsbruken sin som grensesetting og en måte å markere «at nå er det nok». Ved flere anledninger har hun slått datteren i ansiktet, tatt tak i henne og ristet henne og det har også skjedd at hun bryter datteren ned i sofaen. Om en situasjon forteller moren:

Hun kom hjem og bråkte og provoserte og beskyldte meg for ting (...) hun var skikkelig stygg i munnen mot meg, bare for å såre (...) da ble jeg fysisk. Jeg tok nok tak i henne (...) For å stoppe henne: 'Nå er det nok! Nå slutter du! Nå lar du meg være i fred!' Og da gjør hun motstand, og da blir jeg enda mer sint.

Så slo moren henne i ansiktet, og brøt henne ned i sofaen. «Og da ville jeg bare ha slutt på alt sammen, altså, jeg ville bare ha en stopp på provoseringa hennes», sier hun. Hun fortolker datterens «provokasjoner» som tegn på manglende respekt, og sier at hun mener at datteren må ta konsekvensen av oppførselen sin. På spørsmål om det er noen spesielle følelser hos henne selv som karakteriserer disse situasjonene, svarer hun at det er hennes måte å «vise at jeg er den voksne, at nå holder det. 'Du har med å høre etter, og du har med å respektere, og når du ikke respekterer, så er det det her som er konsekvensen'».

Samtidig som denne moren går langt i å rettferdiggjøre sine handlinger ved å vise til at datterens oppførsel «krever» en slik respons som hun gir ved å bruke vold, sier hun også at hun ser at det gjør barn utrygge at foreldre reagerer på denne måten. Her veksler hun mellom to forståelsesmåter – i den ene er voldsbruken rettferdiggjort med datterens atferd og at voldsbruken er 'nødvendig' for å korrigere henne og for å opprettholde sitt eget behov for å bli respektert, i den andre er hun klar over at det å bruke vold kan ha alvorlige konsekvenser for datteren fordi den skaper utrygghet. Dette er et av flere paradokser i mødrenes fortellinger om bruk av fysisk makt og vold. Et annet er det paradoksale i å bruke vold som en reaksjon på det de oppfatter som respektløshet – når formålet er å oppnå respekt hos barnet. En annen av mødrene sier at hun «vet jo at respekt må være gjensidig. Det er ikke noe man kan skremme noen til. Det blir ikke noe ekte respekt ut av det. Da er det redsel, da».

Mødrene som klart tematiserer at de opplever mangel på autoritet, respekt og tillit fra barna i forbindelse med voldssituasjoner, har alle eldre barn – fra småskolealder og

opp til tenårene. Mødrene som har yngre barn forteller også at situasjoner der de har brukt fysisk makt og/eller vold preges av et ønske om å bli sett, hørt og respektert, men de har andre forventninger til barna enn de som har eldre barn, og forventer i mindre grad at reglene de setter skal følges uten å stilles spørsmålstegn ved. Slik sett kan barnets alder være med på å definere hvilke forventninger mødrene har til dem, og dermed også hvilke typer atferd som medfører at mødrene beslutter å møte atferden med vold. Forskning viser imidlertid at mødre som bruker vold kan ha forventninger til og oppfatninger om sine egne barns atferd som skiller seg fra mødre som ikke bruker vold, og at dette ikke nødvendigvis er bestemt av barnets alder. Milner (1993) skriver at mødre som bruker vold i større grad enn andre mødre fortolker barns atferd som grenseoverskridende og klanderverdig, og at de kan ha for høye forventninger til barns atferd sett i forhold til barnets utviklingstrinn. Mødre som bruker vold tenderer også i større grad enn andre mødre til å fortolke barns grenseoverskridelser som handlinger gjort med hensikt og overlegg fra barnets side (ibid.). Disse funnene gir gjenklang i fortellingene til flere av mødrene som opplever at barna er «respektløse» i situasjoner der de ender med å bruke vold, for eksempel når mødrene mener at barna deres «trykker på knappene» deres og «trigger» dem med viten og vilje, og bruker slik «provokasjon» som en del av forklaringen på deres egen voldsbruk.

Livssituasjoner

Når vi her skiller mellom situasjoner og livssituasjoner, er det et forsøk på å skille mellom på den ene siden det mødrene forteller om umiddelbare opplevelser, tanker og følelser som knytter seg direkte til selve situasjonene i tid og rom, der og når de skjer – og på den andre siden sette situasjonene inn i en kontekst av mer varig karakter, som peker utover selve den konkrete situasjonen. Dette siste er det vi mener med livssituasjon, altså hva som karakteriserte kvinnes liv i perioden da situasjonene med vold/illegitim fysisk makt fant sted.

Ingen av kvinnene lever under det vi fortolker som ekstreme eller svært uvanlige forhold, i betydningen forhold som skiller dem klart fra andre norske mødre. Alle har en ordnet bosituasjon, alle har inntektsgivende arbeid, og de som ikke jobber full tid gjør det enten av eget valg eller er i situasjoner der de har rettigheter som sykmeldte eller uføre. En av kvinnene fortalte om økonomiske bekymringer i hverdagen, og selv om denne kvinnen opplevde sin økonomiske situasjon som dramatisk, ga hun også uttrykk for at den var forbigående og under bedring. Selv om vi ikke spurte direkte om rusmisbruk, var det lite informasjon i fortellingene deres som tilsa at misbruk av rusmidler var et problem i livene deres. Dette er imidlertid en potensiell feilkilde – rusmisbruk er for mange svært tabubelagt og skamfullt, og derfor kan det

godt tenkes at mødrene faktisk hadde rusproblemer uten at vi har informasjon om det. Vi spurte heller ikke kvinnene direkte om psykiske helseplager, men ut fra mødrenes fortellinger var det tydelig at eget eller partners psykiske funksjonsnivå påvirket livssituasjonen til flere av dem, men dette gjaldt ikke alle.

Imidlertid bar alle fortellingene om vold og misbruk av makt overfor barna preg av livssituasjoner som innebar til dels store endringer og omveltninger i livene til mødrene. Slik sett er det heller ikke riktig å si at livssituasjonene kvinnene levde i var «vanlige», at de ikke skilte seg fra det de opplevde som normalen i sine egne liv. Den mest markante typen av omveltning i materialet er samlivsbrudd. Flere av mødrene hadde gjennomgått vanskelige samlivsbrudd som de satte i forbindelse med bruken av vold/makt overfor barna, og noen levde i perioden frem til og i etterkant av samlivsbruddet i en situasjon med høyt konfliktnivå mellom foreldrene, iblant med voldsepisoder, og mye ustabilitet og bekymringer. Noen opplevde også sterke følelser av å bli sveket av partneren i forbindelse med samlivsbruddet, og satte også dette eksplisitt i forbindelse med bruk av vold mot barna. En av mødrene forteller at konfliktsituasjonene med barna, som noen ganger endte med at hun brukte vold, eskalerte etter samlivsbruddet og etter at de flyttet fra byen der ekspartneren hennes bodde. «Og så hadde jeg et ganske trasig brudd fra han eksmannen min, da. Så jeg dro med meg mye frustrasjon som på en måte har gått utover ungene», sier hun, og forteller at hun ser sviket hun opplevde fra eksmannen som kjernen til mye av sinnet hun kjenner på, som hun nå opplever som et problem hun må lære seg å håndtere bedre.

Dessuten opplevde flere av mødrene å ikke få tilstrekkelig hjelp og støtte fra sitt sosiale nettverk i forbindelse med samlivsbruddet eller tiden etterpå, og opplevde å ha blitt sveket eller oversett av familie og søsken. Flesteparten av mødrene som på intervjudtidspunktet var skilt, separert eller hadde flyttet fra samboer, hadde delt omsorg med faren til barna, der barna var omtrent halvparten av tiden hos hver forelder. Kun én av mødrene var i praksis alene med den daglige omsorgen for barna sine.

For mødrene som ikke hadde gjennomgått samlivsbrudd som de satte i forbindelse med situasjonene med vold/maktbruk, var det likevel slik at de av ulike årsaker opplevde å være alene om ansvaret for barna sine i kortere eller lengre perioder. En av mødrene hadde for eksempel vært alene med barna over en lengre periode fordi mannen var på reise, og det var i denne livssituasjonen at situasjonene med vold eskalerte. For en annen av mødrene «toppet det seg» da hun hadde foreldrepermisjon

og i tillegg hadde andre små barn, og hun fortalte om frustrasjonen ved å være alene om omsorgen for et «krevende» spedbarn på dagtid i en allerede travel og stressende hverdag, selv om hun også opplevde at faren til barna tok sin del av ansvaret. «Så jeg tror ikke det var tilfeldig at det kom da», forteller hun, og fortsetter:

Altså, pluss at du går jo hjemme aleine, i stor grad da, sånn at det også gjør at det sikkerhetsnettet som du kanskje kan støtte deg litt på, eller som du har i barnehage, med en annen forelder kanskje ... Ja, hverdagen er jo ikke der på samme måte.

En tredje mor mente ikke at det var stor forskjell på omsorgssituasjonen hun sto i med barnet sitt før og etter et samlivsbrudd, som hun i mindre grad enn de andre skilte/separerte mødrene hadde opplevd som dramatisk og opprivende. Denne kvinnen erfarte at hun var den som tok mest ansvar for omsorgen for barnet både før og etter samlivsbruddet, og hun syntes det var krevende og slitsomt å ha hovedansvaret på denne måten.

I forlengelsen av fortellingene om oppbrudd, omveltning, svik og skuffelse i forbindelse med samlivsbrudd, og andre opplevelser av å være alene i en krevende omsorgssituasjon, kommer den andre viktige tendensen i materialet når det gjelder livssituasjoner – slitenhet og stress. En livssituasjon preget av vedvarende stress, manglende mestringsfølelse, mangel på søvn og overskudd og å være sliten og trøtt satte flesteparten av mødrene i forbindelse med situasjonene der de hadde ‘gått over streken’. Slitenheten, stresset og trøttheten hadde ulike årsaker. For noen, som nevnt over, handlet det først og fremst om en ekstraordinær situasjon som for eksempel et krevende og konfliktfylt samlivsbrudd, mens for andre var det mer knyttet til manglende mestringsfølelse i hverdagen, en følelse av å strekke seg langt for andre og å ikke greie å ivareta egne behov. Mødrene med slike erfaringer forteller om å ikke strekke til, og å oppleve at de selv og andre stiller krav til dem som de ikke greier å innfri.

En mor forteller at hun har opplevd å komme i en ny livsfase da hun ble mor, og at hun har hatt problemer med å ‘lande i’ den nye rollen. Hun har tidligere hentet mye bekreftelse og mestringsfølelse fra jobben, og syns det har vært vanskelig å ikke oppleve mestring i samme grad i rollen som mamma, i forbindelse med at hun også har opplevd en viss stagnasjon i arbeidslivet etter at hun fikk barn. Hun forteller:

Og det tror jeg kan ha påvirket mitt selvbilde litt. Det kan være en faktor (...), dette med mestringsfølelse spiller inn, tenker jeg. Og når du da ikke får mestringsbekreftelse på... Ikke sant, hvor har jeg fått mestringsbekreftelser før? Det er gjennom jobb. Ikke sant? I hovedsak.

En annen mor beskriver en vedvarende situasjon der hun har vanskeligheter med å balansere sine egne og andres behov, og stadig ender med å strekke seg for langt for

andre slik at hun ikke har kapasitet til å ta vare på seg selv. Dette handler både om at hun opplever at hun strekker seg langt for å nå sine ambisjoner som mor i forhold til barna sine, men kanskje særlig at hun ønsker å hjelpe venner og andre familiemedlemmer i situasjoner der de trenger hennes bistand. Hun forteller: «Jeg er sliten og vet at jeg har mange ting som jeg egentlig lar få oppmerksomheten min, så er det jo jeg som ikke klarer å organisere meg oppe i hodet mitt», at når hun har «veldig mange baller i lufta så har jeg ingenting å gå på» og at «det er jo stresssituasjoner som vi er sårbare i og da kan det eksplodere». Hun forteller at hun trenger å lære seg å sette grenser, både for seg selv og andre, og at hun kan miste kontrollen når hun ikke greier det: «Altså, [jeg ønsker at] jeg ser tydelig (...) når det blir for mye, eller klarer å være i forkant av det. For det er det som ofte skjer, at jeg ser det ikke, eller jeg får skylapper.»

3.2.3 Hvordan fortolker/forstår mødrene situasjonene og sine egne handlinger?

I denne delen vil vi gjøre rede for hvordan mødrene forstår og fortolker sine egne voldshandlinger, og situasjonene der barna deres har vært direkte utsatt for eller opplevd vold. Vi drøfter hvordan mødrene fortolker voldsbegrepet, sett i relasjon til deres egne handlinger, og hva de forteller om hensikten med volden de har brukt. Vi diskuterer også hvordan mødrene setter sin egen voldsbruk i sammenheng med tidligere livserfaringer, og i hvilken grad og på hvilke måter de tar ansvar for sin egen bruk av vold. Mødrenes fortellinger om hvordan barna har opplevd deres sinne, vold og maktbruk blir et tema i denne delen, og hvordan mødrene opplever det å være mor og samtidig en som har brukt vold.

Hva er vold – og hvorfor?

Flere av mødrene vi rekrutterte til denne studien var til å begynne med usikre på om de egentlig hadde brukt «vold» mot barna sine. De mente de hadde brukt fysisk makt på måter som de oppfattet som illegitime og 'over streken', og flere var også klare på at de hadde brukt andre former for vold mot barna – for eksempel psykisk vold. I tillegg hadde noen mødre brukt fysisk vold mot partnere eller eks partnere, og fortalte om hvordan dette også hadde påvirket barna deres. Enkelte av mødrene fortalte om handlinger som ligger i en gråson mellom fysisk maktbruk og fysisk vold, men flertallet fortalte om handlinger mot barna som ut fra gjeldende definisjoner klart kan kategoriseres som fysisk eller psykisk vold. Samtidig er det også noen konkrete

handlinger som for flertallet av kvinnene utvetydig representerer vold – slag og spark er blant disse.

I intervjuene spurte vi kvinnene om deres erfaringer med bruk av fysisk makt mot barna sine. Det varierte i hvilken grad mødrene selv betegnet dette som vold, og selv om de fleste på et eller flere tidspunkter under intervjuet kalte sine egne handlinger for vold, brukte flere av dem andre betegnelser på handlingene sine, for eksempel «å bli fysisk», «å gå over streken», «overtramp» eller «overgrep». Den psykiske volden kunne mødrene for eksempel kalle «å gjøre barna små» eller «å være ond». Noen mødre brukte også begreper om sin egen voldsbruk som kan fortolkes som bagatelliserende, for eksempel en mor som kaller et slag i ansiktet på sønnen sin for at hun «kom borti» ham. Denne moren korrigerer seg selv like etterpå, og sier at hun «slo han». Dette tyder på at hun minner seg selv om at handlingen hennes tross alt var alvorlig, og har et ønske om å vise at hun forstår volden som alvorlig. Flere av mødrene bytter også på hvilke betegnelser de bruker. En av mødrene brukte for eksempel begrepet «vold» i en sammenheng og å «bli fysisk» i en annen sammenheng, selv om hun snakket om samme episode.

En av mødrene forteller om en situasjon der hun satt med barnet sitt, som er under skolealder, på fanget etter en ettermiddag med mye krangling, diskusjoner og forhandlinger. Kvinnen forteller at hun er frustrert fordi hun føler hun i situasjonen ikke greier å være en sånn forelder som hun ønsker å være, og krangelen med barnet på fanget ender med at hun tar tak rundt kroppen hans og setter ham hardt ned ved siden av seg på sofaen, «så jeg bare sånn får ham unna meg». Hun forteller at barnet ikke fikk vondt eller ble skadet, men at han likevel opplevde det som et klart overtramp fra hennes side – han sier «du dytta meg, mamma» og blir lei seg på en annen måte enn han pleier å bli, forklarer hun. På spørsmål om hva hun vil kalle denne episoden, sier hun at hun synes det er vanskelig å si at det er noe annet enn vold, og setter det i sammenheng med det hun har lært om vold i terapi. Hun forklarer:

For jeg utøver makt og jeg gjør noe med ham. (...) det er jo mange typer vold, men det her var jo helt fysisk og for ham så opplevdes det som, han sa det med en gang: 'Mamma, du dytta meg.' (...) jeg tar jo tak i ham, og jeg er sint, og han merker det. Så det er det det er, det er jo ikke noe annet. Jeg kan ikke si at det er oppdragelse, det er ikke det det handler om i det hele tatt.

I denne fortellingen blir det klart at barnets reaksjon på morens bruk av makt er noe av det som bidrar til å definere maktbruken som vold. Intensjonen med maktbruken er også av betydning. For denne moren var det viktig at intensjonen hennes ikke var å oppdra barnet, men heller var et utslag av hennes egne sterke følelser i øyeblikket. Barnas reaksjon på mødrenes handlinger er viktig for flere når de 'forhandler'

begrepet vold og vurderer om deres egne handlinger er voldelige og klanderverdige. En av mødrene forteller om hvorfor hun mener at hun ikke burde kløpet datteren sin: «det er jo, jeg skader jo Anna²⁹, liksom. Selv om hun ikke får noe merker og sånn, så får hun jo vondt. Og det er jo ikke noe godt å bli skadet av moren sin sånn», sier hun.

Å kalle noe for vold er også forbundet med å påføre seg selv skam – fordi man da ser seg selv som «en sånn en», en «voldsbruker», en som har brukt vold mot barnet sitt. Som vi har diskutert tidligere, blir det klart at mødrene oppfatter det å være en som har brukt vold eller illegitim makt overfor barn som forbundet med normbrudd og å 'gå over streken'. Vi forstår mødrene som at de på en og samme tid erkjenner at de kan plasseres i denne kategorien, men samtidig forhandler de med kategorien og forsøker å finne en måte å snakke om volden på som føles overkommelig. Dette tematiseres av flere av mødrene, og en av dem forteller:

Det jeg har gjort er jeg helt klar over at er vold. (...) Jeg vet at det ikke er bra. Men samtidig så har jeg en oppfatning av hva en som utøver vold, hva slags person det er. Og det (...) vil jeg ikke identifisere meg med. For da føler jeg at (...) da er det liksom ingen håp om bedring heller.

Å undersøke hvordan våre informanter definerer vold i andre sammenhenger enn der de selv har brukt fysisk makt kan være en annen inngang til deres forståelse av voldsbegrepet. Flere av kvinnene som har opplevd det som i dag klart ville defineres som vold da de selv var barn, bruker heller ikke ordet «vold» om det som skjedde. En mor sier at hun ikke har opplevd noe voldelig i oppveksten, verken fra mor eller far. Samtidig forteller hun like etter at moren hennes i sinne har dratt henne med seg etter håret rundt i huset en gang da hun var tenåring, og kaller dette ikke for vold, men for et «overgrep». Hun forteller også at moren har «klappa til henne» et par ganger, men understreker at det ikke var «systematisk eller noe sånn som jeg tror har gitt noe veldig, som har skada meg på noe vis». Hun forteller også at hun har opplevd et «basketak» mellom foreldrene, vold mellom en forelder og steforelder og flere andre dramatiske episoder i oppvekst og ungdomstid. En annen av kvinnene sier først at hun har foreldre som ikke slo henne i oppveksten, og så forteller hun i neste setning at hun fikk ris flere ganger som barn. Å få ris opplevdes som veldig ydmykende, og kvinnen reagerer sterkt når hun forteller om det. Likevel kaller hun det ikke for vold, og hun setter opp en motsetning mellom det å få ris og det å slå.

Det som gjør at en handling kan defineres som vold ut fra kvinnes fortellinger ser ut til å henge sammen med flere sider ved handlingen; at den er systematisk og gjentar seg, at den fører til fysisk smerte eller skade, eller at den er utført med en

²⁹ Datterens navn er endret.

bevisst intensjon. Disse forutsetningene kommer klarest til uttrykk i kvinnes fortellinger om handlinger som er begått mot dem av andre, og det er nærliggende å tro at forutsetningene også påvirker hvordan de bedømmer sine egne handlinger mot barna. Også i Øverlien, Thoresen og Dybs studie (2013) om mødres vurderinger av egne barns potensielt traumatiserende erfaringer, hadde slike kriterier betydning for hvordan mødrene bedømte sine egne handlingers alvorlighet og i hvilken grad de var i overensstemmelse med definisjonen av vold. Det er også grunn til å tro at forståelsene av begrepet vold blant våre informanter har blitt påvirket, og sannsynligvis utvidet, i terapi eller samtaler med personer i hjelpeapparatet. Mødrenes 'forhandlinger' om begrepsbruk tyder på at voldsbegrepet er foranderlig og ikke statisk. Ut fra disse 'forhandlingene' er det nærliggende å tenke at de mener en handling må fortolkes innenfor sin kontekst for å kunne avgjøre om det er vold eller ikke. Voldsbegrepet slik det fremgår av Barneloven og andre lovverk og rettskilder er relativt vidt og omfatter mange handlinger av ulik alvorlighetsgrad. Normativt sett råder nulltoleranse mot vold mot barn i Norge, og alle mødrene i vårt utvalg er klar over dette, selv om noen likevel går lenger enn andre i å rettferdiggjøre voldshandlingene sine.

Hensikten med volden

Vi fant to hovedtendenser i fortellingene om hva mødrene ønsket å oppnå eller få til ved å bruke vold eller illegitim makt mot barna sine. Den første tendensen var også den som i størst grad gikk igjen blant informantene, og dreier seg om at voldsbruken har instrumentelle hensikter. Forklaringene som hører hjemme her handler i all hovedsak om å endre barnets atferd i en konkret situasjon, å endre på selve situasjonen, å markere en grense, statuere et eksempel eller å utøve straff. Den andre tendensen forekommer hos færre informanter, og handler om at volden har til hensikt å avhjelpe en følelsesmessig situasjon som mødrene der og da opplever som uholdbar. Her ser det ut til at hovedformålet er å 'få utløp for' eller 'bli kvitt' en følelse, og gjennom det endre på hvordan situasjonen oppleves for kvinnen. Her er det ikke et eksplisitt ønske eller forventning om endret atferd hos den andre, hos barnet. Vi har kalt dette at volden har emosjonelle hensikter, og mødrene som forteller om dette omtaler volden eksplisitt som forsøk på å håndtere egne emosjonelle behov. Slike hensikter henger sammen med å få utløp for sterke opplevelser av sinne, men også om smertefulle opplevelser av å ikke bli elsket, sett og hørt. Det er viktig å påpeke at hos noen av kvinnene forekommer disse to variantene av hensikter sammen, slik at en og samme kvinne kan fortelle om både instrumentelle hensikter og vold som forsøk på å håndtere sterke, negative følelser. Emosjonelle hensikter kan også i noen henseender fortolkes som varianter av

instrumentelle hensikter, i betydningen at volden kan brukes som et verktøy eller et middel for å bli kvitt den vonde følelsen.

Det er få av mødrene som eksplisitt sier at de hadde som bevisst formål å oppdra eller straffe barnet med volden. Hvis man holder seg strengt til mødrenes egne fortolkninger av volden, er det derfor problematisk å kalle volden for oppdragervold. Vi vil likevel trekke fram dette aspektet ved volden, fordi mødrene på direkte spørsmål om hva de ønsket å oppnå faktisk forteller at de hadde et ønske om at barnet skulle endre atferd. Det at mødrene ikke forteller om bevisste, planlagte og intensjonelle hensikter om å oppdra barnet ved bruk av vold kan fortolkes som et uttrykk for at slik intensjonell oppdragervold i vår kultur er tabubelagt og skamfullt, i likhet med de fleste andre intensjonelle voldshandlinger (Jareg & Askeland, 1995). Som vi tidligere har vært inne på, kan skillet mellom instrumentell oppdragervold og ekspressiv/impulsiv vold som springer ut av negative følelser være et problematisk skille å trekke, fordi det er vanskelig å slå fast at oppdragervold alltid skjer i fravær av negative følelser (van der Weele et al., 2011). I mødrenes fortellinger ser vi altså også tegn til at volden kan fortolkes som instrumentell og utøvd med en hensikt, selv om hensikten ikke nødvendigvis er planlagt og bevisst – i situasjonen der volden skjer. Slik sett kan det instrumentelle aspektet være resultat av den mening mødrene forsøker å gi sin egen vold i etterkant.

En av mødrene forteller at hun ved å bruke psykisk og fysisk vold vil oppnå å skremme sønnen sin til å gjøre som hun sier: «[jeg vil] true ham til å stå opp om morgenen, true ham til å gå på skolen, true ham til å gjennomføre den skolegangen». Hun har også, ved å true sønnens yngre søsken til å føye seg, brukt psykisk vold i situasjoner der hun ønsker at de skal hjelpe til hjemme, og har i slike situasjoner lagt ansvaret for at hun ikke skal bli sint over på dem. Hensikten med volden er altså å true eller skremme barna til å endre atferd i retning av det hun selv ønsker av dem.

På spørsmål om hva hun tror er grunnen til at hun brukte fysisk vold mot sønnen, svarer en annen mor at hun gjorde det fordi hun var sint og ikke hadde ork til å snakke med ham: «Og da er det mer lett, fort opp og slå, og så er han stille, kanskje. (...) Det er letteste vei, kan du si. For å få noen til å tie stille, så er det å slå», forteller hun, og legger til at hun også kan true med å slå for å få sønnen til å være stille. Hun sier imidlertid også at selv om dette er den «letteste veien», er det også «den dumme veien», og sier senere at den letteste veien «aldri er så bra».

Et annet eksempel på instrumentelle hensikter kan være moren som ved leggetid holder barnet sitt nede i sengen med makt, når barnet ikke vil ligge i sengen. «Jeg har

lagt mye makt på for å holde dem nede på plass, liksom. Så det har (...) ikke vært behagelig (...) og det er nok vondt, for de sier det: 'Det er vondt!'", forteller hun. Moren ser at hun handler på tvers av både det hun selv ønsker å gjøre som mor, og det hun tror barna trenger, i situasjoner der hun holder barna fast. «Det blir litt motsatt av en time-out. For jeg har på en måte vist at nå er det jeg som ikke lar deg stikke av, selv om egentlig så er det jo det de trenger. Avstand.» Morens hensikt i situasjonen er altså at barna skal gjøre det hun har bestemt, men når hun fortolker handlingen i ettertid, ser hun at hun samtidig går på tvers av andre hensikter hun har for barna og for seg selv – at hun skal gi barna det de trenger når de trenger det, for eksempel avstand når de er sinte på eller uenige med moren sin.

Når det gjelder forklaringer som vi fortolker som emosjonelle hensikter, kan et eksempel være en mor som har brukt både fysisk og psykisk vold mot datteren sin. Hun forteller at hun i voldssituasjonene kan reagere sterkt med voldsomt sinne, men også at hun kan føle at datteren ikke er glad i henne. Når hun snakker om ett tilfelle der hun sa til datteren sin at «det er ingen som er glad i deg», forteller hun også at det iblant «føles litt godt» å såre datteren, og å se at hun får en reaksjon fra henne – at det går inn på henne, at hun blir lei seg og fortvilet. På spørsmål om hvorfor hun tror det føles godt, sier hun:

Kanskje fordi jeg vil at hun skal (...) oppleve det samme som meg, eller kanskje for at jeg inni meg vil ha en bekreftelse på at hun er glad i meg. For når jeg sier at jeg ikke er glad i henne, og ser at hun blir lei seg, skjønner jeg at hun er glad i meg.

I en annen situasjon der datteren, som er under skolealder, klorte og beit moren under en krangel, kløp hun tilbake, og forteller at hun gjorde det for å vise datteren at det hun gjorde var vondt for moren. Denne moren opplever at hun mister kontrollen over sine egne følelser i vanskelige situasjoner med datteren, når hun blir veldig sint, føler seg «ond» og som om hun «blir en annen». Kvinnen gir uttrykk for at det er vanskelig å fortelle om dette, er redd for at det skal «prege» datteren og synes det er vondt å tenke på det. Men hun forteller:

Det føles litt sånn at jeg på en måte vil se henne lide. Jeg vil at hun skal, se ansiktet hennes bli (...) forandret og trist, liksom. Men jeg vet ikke hvorfor, egentlig. Kanskje at jeg har innvirkning på en måte, på henne. Ja, for det er jo kanskje det med maktesløshet, eller sånn, at man ikke får det til. Og (...) da har du i hvert fall hatt en effekt.

Den emosjonelle hensikten her handler om at moren fortolker sine egne voldshandlinger mot datteren som uttrykk for sin egen maktesløshet, følelsen av å ikke «ha en effekt» på mennesker rundt seg og det å føle at ingen er glad i en. Volden blir først og fremst et forsøk på å mestre disse vonde følelsene, og slik å tilfredsstille sine egne, emosjonelle behov for å bli sett, hørt og ha en innvirkning på datteren.

Et annet eksempel på emosjonelle hensikter tar utgangspunkt i en situasjon der en mor kastet babyen sin fra seg på sengen. Dette skjedde to ganger i situasjoner som liknet hverandre, og som startet med at hun ble frustrert og sint over å ikke få til å amme barnet. Moren sier hun følte seg utilstrekkelig på grunn av den vanskelige ammingen, at sønnen krevde noe av henne som hun ikke klarte å gi ham, og hun var sliten og trøtt på grunn av sykdom i familien og mangel på søvn. I situasjonen gikk hun inn på soverommet og kastet barnet fra seg ned på sengen. Hun understreker at underlaget var mykt og kaller også kastingen at hun «legger ham litt hardt» ned på senga, men i alle tilfelle mente denne moren at situasjonen var så alvorlig at den var en av faktorene som gjorde at hun søkte hjelp.

Hun sier først at hun ikke tenkte bevisst i situasjonen, bare handlet på en sterk følelse av frustrasjon og stress: «Da jeg kasta [sønnen] på senga, da tenkte jeg jo ikke. Da tenkte jeg ikke: jeg får ikke dette til, jeg får bare kaste ham på senga. Åpenbart. Da gjorde jeg det bare: hva gjør jeg, liksom. Da var det jo bare frustrasjon der og da, bare få han bort på et eller annet vis.» Den sterke følelsen av å trenge «luft» og å få sønnen «bort» fortolkes her som en tilstand som må endres gjennom kastingen, og den endres ved at kvinnen får lagt avstand mellom seg selv og det som er kjernen til frustrasjonen. «Det er et behov for å få ut noe», sier hun. Samtidig ser hun også at hun må ha hatt en eller annen form for bevissthet, for hun gjorde også et gjennomtenkt valg om hvor hun kastet sønnen. «Det er ikke sånn at jeg bare kaster ham hvor som helst. Kaster ham ikke på gulvet eller i sofaen, for i sofaen er det jo bare så stort, da kunne han jo falt ned. Ikke sant? Så det er jo gjennomtenkt, egentlig.»

I denne situasjonen blir det tydelig at selv om noen av mødrene kan fortelle om volden og maktmisbruket på en måte som kobles sterkt til et behov for å endre på en følellestilstand, har handlingene deres fremdeles en hensikt og fremstår ikke som fullstendig ukontrollerte impulser eller reaksjoner på sterke stimuli. Følelsene kan altså ikke atskilles helt fra fornuften i disse situasjonene. Det som imidlertid er felles for situasjonene som fortolkes som motivert av emosjonelle hensikter, er at kvinnene ikke forteller om at de har noen forventninger der og da om at barnet skal endre *atferd*, slik som oftere er tilfellet i de instrumentelle hensiktsforklaringene. Derfor er denne typen hensiktsforklaringer i større grad enn i de instrumentelle fokusert på kvinnen selv og hennes opplevelse, og ikke på den andre i situasjonen.

Ifølge Jareg og Askeland (1995) er det å undersøke hensikten med volden en viktig forutsetning for å forstå voldsutøvelse og hvorfor noen velger å bruke vold. I denne

sammenhengen er formålet å forstå hva kvinnene i vårt materiale ønsket å oppnå ved å bruke vold eller illegitim fysisk makt. Til grunn for en slik forståelse av vold ligger en antakelse om at vold er en meningsfylt handling for den som utøver den, at handlingen er produktiv og skaper et resultat (Isdal, 2000). Det som imidlertid ikke er implisitt i dette er at hensikten og handlingen kan fortolkes som et rent formålsrasjonelt prosjekt, der kvinnen først er bevisst et mål hun ønsker å oppnå, deretter velger blant tilgjengelige midler, og at valget faller på å bruke vold. I enkelte tilfeller kan voldsutøvelse fungere på denne måten, men vårt inntrykk er ikke at kvinnene har et så avklart forhold til sin egen vold og opplever sekvensen på denne måten. Flere av dem mener at de i *situasjonen* ikke hadde noe bevisst forhold til hva de ønsket å oppnå, og forklarer volden som rene følelsesutbrudd uten noe klart formål. Da kan det heller være slik at de i ettertid kan se at de forsøkte å få til noe ved å bruke vold, som de ikke nødvendigvis var klar over eller forsto i situasjonen. Å forstå hensikten med volden er altså å regne som en *prosess* som går over tid. Denne erkjennelsen kan være et resultat av prosessen i behandlingen kvinnene har fått for volds- eller sinneproblemene sine, der det å identifisere forløpere for vold og hva man forsøker å oppnå med vold ofte er utgangspunkt for arbeid med endring. Selv om kvinnene kan fortelle om hva de prøvde å få til ved å bruke vold, vil slike forklaringer alltid være preget av å skape mening i hendelsen i ettertid og 'sett i bakspeilet', og vil dermed farges av situasjonen her og nå, og av hvordan hun har lært å forholde seg til sin egen voldsbruk. For å kunne jobbe med endring hos personer som har brukt vold er det viktig å få tak i hva som var hensikten med volden, for å undersøke hvordan den som bruker vold kan oppnå denne hensikten på andre måter enn ved å krenke andre (Jareg & Askeland, 1995).

Å ta ansvar for volden

I denne delen av analysen, som handler om hvordan, på hvilke måter og i hvilken grad kvinnene i vårt materiale tar ansvar for vold, illegitim maktbruk og å 'gå over streken' i forhold til barna, tar vi utgangspunkt i Jareg og Askelands diskusjon om det samme i en studie om kvinners vold mot mannlige partnere (1995). Forfatterne påpeker at menneskers ulike måter å skape mening i situasjoner de opplever handler om måter å *attribuere* på. Attribusjonsstil eller attribusjonsmåter viser blant annet til «tendenser hos en person til å forklare negative og positive hendelser på visse måter» (Axelsen 1990a, i Jareg & Askeland, 1995, s. 9). I forskning på menns opplevelser av sin egen vold mot kvinnelige partnere har man funnet at ulike attribusjonsmåter henger sammen med hvilken argumentasjon og «strategi» man velger for å fraskrive seg – eller ta på seg – ansvaret for volden (ibid.). Attribusjonsstil i denne sammenhengen viser altså til måter å tenke om sin egen voldsbruk på, som viser seg i måten man snakker om volden på og fortolker den i etterkant. Attribusjonsmåtene

fremstilles hos Jareg og Askeland (1995) som tre bipolare dimensjoner: *eksternalisering* versus *internalisering*, *bagatellisering* versus *alvorliggjøring* og *fragmentering* versus *helhetstenkning*. I vår analyse belyses først og fremst den første av disse tre attribusjonsmåtene, fordi det er denne som i størst grad handler direkte om å ta ansvar for volden.

Eksternalisering dreier seg om å forklare sine egne handlinger ut fra ytre faktorer, og gjennom det forankre ansvaret og begrunnelsen for volden utenfor seg selv og sine egne reaksjoner på situasjonen. Å eksternalisere kan bety at man legger ansvaret for volden over på den som utsettes for den – for eksempel at man brukte vold fordi man ble provosert og derfor ‘måtte’ reagere med vold. Det kan også bety at man skylder på andre ytre omstendigheter, for eksempel at andres handlinger eller unnlater har plassert en i en situasjon der vold blir en strategi for å hevde seg eller endre på en situasjon som oppleves slitsom eller uholdbar. Internalisering viser på den andre siden til opplevelser av at årsaken til voldsbruken ligger hos en selv, i ens egne reaksjonsmåter og håndtering av vanskelige situasjoner. Internalisering innebærer altså at man leter etter forklaringer på volden i seg selv, framfor å rette blikket utover og lete hos andre eller hos omgivelsene sine. Det sentrale her er ikke nødvendigvis om man forsøker å forklare voldssituasjonen gjennom å redegjøre for hvordan man opplevde den, men i hvilken grad man forankrer *ansvaret* for volden hos seg selv, framfor hos andre eller i ytre omstendigheter.

I vårt materiale er det relativt stor variasjonsbredde når det gjelder eksternalisering og internalisering. Måten mødrene forholdt seg til dette på handlet først og fremst om to ting – hvordan de knyttet barnas atferd i forkant av situasjonene direkte til det at de hadde brukt vold eller illegitim fysisk makt, og hvordan de snakket om andre ytre omstendigheter som avgjørende faktorer for at volden fant sted. Flere av mødrene snakket om situasjoner med vold/maktbruk på måter som vi fortolker som internalisering. I slike fortellinger kommer barnas atferd til uttrykk nærmest som ‘ettertanker’ eller snakkes ikke om i det hele tatt. Det som står sentralt er mødrenes egne tanker, følelser og opplevelser i forbindelse med situasjonene. En av mødrene forklarer hva som skjer når hun føler at hun går ‘over streken’:

Det er jeg som ikke klarer å håndtere den frustrasjonen over at jeg ikke strekker til, jeg får ikke til det jeg prøver på. Og jeg er helt oppradd for hjelpemidler. Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre. (...) Så det er jo jeg som ikke klarer å håndtere mine følelser. (...) Det er jeg som ikke er bra nok.

Denne kvinnen forteller også at hun har fått hjelp i terapien til å sortere disse følelsene som melder seg i vanskelige situasjoner, slik at hun kan se klarere hva de handler om: «Før jeg begynte med all den her terapien, så var det bare sinne, mens nå

klarer jeg å se at det dreier seg om, altså, jeg har funnet ut av det, at det handler om at jeg ikke får til. Jeg føler at jeg ikke får til, jeg mislykkes». En annen av mødrene forteller om en episode der hun har brukt psykisk vold mot datteren, i en situasjon der hun egentlig følte seg såret av og var sint på noen helt andre. Hun forteller at hun ser at situasjonen egentlig handlet om hennes egne vanskelige følelser og relasjoner, og forklarer:

Og det er jo dumt, det er jo det å være klar over det her, på en måte adressere det til riktig person, og ikke på en måte kanalisere det over til noen som ikke har noe som helst ansvar. En liten unge (...) kan man jo ikke la det gå utover. Uansett så kan man ikke gjøre sånn overfor en unge.

En tredje mor representerer en mer ambivalent posisjon i forhold til eksternalisering og internalisering. Under intervjuet beskriver hun inngående hvordan hun ser sine egne problemer med å håndtere motstand og vanskelige følelser som årsaken til situasjonene der hun bruker vold. Samtidig forteller hun at hun ikke alltid klarer å ta i bruk og handle i tråd med denne kunnskapen hun har tilegnet seg om seg selv og hvordan voldssituasjonene oppstår. Da eksternaliserer hun aktivt i selve situasjonene – hun forteller at hun ofte legger skylda over på barna når hun skriker, kjefter eller bruker vold. I ettertid internaliserer hun i større grad, når hun får tid og rom til å analysere situasjonen og forstå hva som ‘egentlig’ skjedde. Hun forteller om en situasjon der hun spyttet på datteren sin, som kan eksemplifisere denne vekselvirkningen mellom eksternalisering i situasjonen og internalisering i ettertid:

En gang [var det en] leggesituasjon, hvor det var sånn: ‘Nå holder du deg i senga!’ ‘Nei!’ Sånn frem og tilbake. Og til slutt så spytta hun på meg, og da spytta jeg tilbake. Så liten var jeg, at jeg spytta tilbake. Og da (...) merker jeg jo hvor liten respekt jeg viser henne. Og hva skal hun forstå av det? En voksen som gjør det? Som ikke klarer å på en måte håndtere en sånn situasjon.

Denne ambivalensen kommer til uttrykk hos flere av mødrene, blant annet hos en kvinne som forteller at hun blir veldig provosert av at sønnen hennes blir unnnvikende, ikke vil svare og ikke blir sint tilbake når hun blir sint, kjefter på ham og iblant slår ham. Hun forteller at hun etter slike situasjoner ofte har forsøkt å legge skylda over på ham: «Det tror jeg at jeg jevnt over har gjort hver gang, egentlig, og forklart det med at det er hans forløp, da, som er skyld i det». Eksternaliseringen kommer også til uttrykk ved at hun legger ansvaret over på sønnen for å reagere på voldsbruken hennes på en måte som ville fått henne til å stoppe: «[K]anskje det på en måte er det som trengs, jeg vet ikke... Det er jo litt dumt å si det sånn, men kanskje hvis [sønnen] hadde slått tilbake, så kanskje man hadde slutta. Og at det kanskje er, på en måte, at den andre skal sette seg såpass mye i respekt». Samtidig sier hun at hun har fått god hjelp i terapien til å ansvarliggjøre seg selv og se sin egen rolle i situasjonene der hun blir sint og kan bruke vold: «[S]innet mitt er mitt, det er ikke på

en måte dem som framprovoserer det sin skyld, for det er jeg som på en måte velger hvordan jeg velger å reagere».

Begge disse mødrenes bevegelser mellom eksternalisering og internalisering kan fortolkes som uttrykk for at de 'jobber' med fortellingene om sin egen makt- og voldsbruk, delvis som resultat av at de går i behandling for sinne- eller voldsproblematikk. De forteller om en tidsmessig progresjon, fra større grad til mindre grad av eksternalisering og fra mindre til større grad av bevissthet om og ansvar for egne handlinger.

Enkelte av mødrene fortolker vi i retning av større grad av eksternalisering og mindre grad av internalisering. Disse knytter barnas atferd i forbindelse med og i forkant av voldssituasjonene til sin egen voldsbruk, og knytter også voldsbruken sin i større grad til andres handlinger eller unnlatelser, som de mener har satt dem i vanskelige situasjoner som økte sårbarheten deres for å utøve vold. En av mødrene forteller om en situasjon der hun føler at datteren er ute etter å provosere henne under en krangel, og som ender med at moren bruker vold mot henne. Hun knytter blant annet situasjonen til at hun i denne perioden mener hun blir «trengt opp i et hjørne» av jentas far på grunn av en pågående konflikt dem imellom, og at både faren og datteren «trykker på knappene» hennes så det «eskalerer fullstendig» for henne. Hun forteller:

Hun var skikkelig stygg i munnen mot meg, bare for å såre, såre, såre hele veien. Og det nytter ikke, hun har aldri vært en sånn som du kan si til at 'Nå er det nok! Det holder nå! Jeg finner meg ikke i at du sitter og sier sånne stygge ting til meg!' Og (...) jeg tror nok at vi krangla, og jeg prøvde å sette grenser, at det her godtar jeg ikke. (...) Og da har det nok mest sannsynlig eskalert for meg.

Denne situasjonen endte med at moren tok tak i armene til jenta, som er i tenårene, slo henne over ansiktet og brøt henne ned i sofaen. «Jeg ville bare ha en stopp på provoseringa hennes», forteller moren, og knytter også andre situasjoner der hun har brukt vold til at datteren «opponerer», «bråker» og «provoserer» henne.

En annen av mødrene knytter volden mot sønnen sin til at lærerne på skolen hans ifølge henne ikke gjør nok for å hjelpe ham til å korrigere atferden sin. Hun opplever at skolen ikke tar nok ansvar, og at hun og mannen blir sittende med ansvaret for å korrigere ham når han har gjort noe «galt». Hun har slått sønnen i ansiktet når han har overtrådt grenser eller fått melding med hjem fra skolen, og sier: «[D]et var vår feil at vi brukte fysisk vold. For vi var ganske slitne. Men hvem var det som hisset oss opp? Det var (...) lærerne», som hun mener at ikke har gjort jobben sin godt nok

i forhold til sønnen. Senere i intervjuet sier hun: «[H]vis lærerne hadde samarbeidet med oss og samarbeidet med [sønnen], så hadde vi ikke kommet i den situasjonen.»

Tidligere livserfaringer

Som vist i gjennomgangen av tidligere forskning i denne rapporten, har personer som bruker vold i større grad enn andre vært utsatt for hendelser og erfaringer tidligere i livet som kan settes i sammenheng med volden. Dette kan dreie seg om vold de har opplevd i sin egen oppvekst, enten som de har vært direkte utsatt for eller vold de har opplevd mellom foreldrene. Det kan også dreie seg om opplevelser av manglende kjærlighet, støtte og gode relasjoner i familien under oppveksten.

Når vi tok opp dette temaet i intervjuene, satte kvinnene på ulike måter sine egne tidligere livserfaringer i sammenheng med sitt eget sinne, voldsbruk eller bruk av illegitim fysisk makt overfor barna. Samtidig møtte vi også motstand mot å forklare sin egen voldsbruk på denne måten – med henvisning til sine egne, vonde erfaringer. En av kvinnene sier at hun ikke syns hun kan «skylde på barndommen» – på tross av at hun også forteller om en til tider kaotisk oppvekst, med enkelte voldsepisoder mot henne selv fra en forelder, og et dramatisk samlivsbrudd der hun måtte ta mye ansvar for yngre søsken, på tross av sin egen unge alder. På den annen side var det også flere av kvinnene som satte tidligere livserfaringer i direkte sammenheng med sin egen atferd mot barna, og som mente at dette hadde betydning.

Den første varianten av livserfaringer dreier seg om opplevelser av manglende omsorg og kjærlighet, fysisk eller emosjonelt fraværende foreldre eller vold mellom foreldrene. Slike erfaringer oppleves hos kvinnene som kilde til skuffelse og sinne og en følelse av å ikke bli sett og hørt. Fire av mødrene tematiserte dette. En av mødrene forteller at foreldrene hennes var mye fraværende da hun var barn. Hun understreker at det var gode og forståelige grunner til dette, blant annet hadde hun søsken som var alvorlig syke og trengte behandling på sykehus. «Jeg tror helt sikkert at jeg kan skylde på barndommen», sier hun. «[J]eg var i en sårbar fase i livet mitt, jeg var ett år. Og de reiste bort og var mye borte, og da var jeg hos [familiemedlemmer]. (...) Mamma, som nok var den viktigste av mamma og pappa da, jeg tror nok ikke at hun klarte å håndtere meg og mine reaksjoner så godt når hun kom tilbake».

Denne kvinnen forteller også at selv når moren var fysisk til stede, var hun likevel ikke emosjonelt til stede, og følte seg lite sett og hørt som barn. Hun opplever også at hun har fått lite hjelp til å håndtere sine egne følelser, særlig i forbindelse med at et nært familiemedlem døde da hun var ganske liten. Dette setter hun i sammenheng

med at hun i voksen alder har problemer med å regulere sine egne følelser – også sinne.

En annen av mødrene forteller om en oppvekst preget av mye vold mellom foreldrene, og da særlig pappas vold mot mamma. Hun mener at hun har blitt traumatisert av dette, og legger særlig ansvaret for dette over på moren som ikke tok med seg barna og forlot faren. Hun forteller: «For all den angsten hun har påtvunget oss, og jeg vet jo og at søsknene mine sliter med angst. Vi er traumatiserte alle sammen. Vi reagerer sånn [knipser] når noe oppstår. Vi tenker ikke, vi bare handler». Senere i intervjuet sier hun at denne angsten «trigger» henne i vanskelige situasjoner. Den gjør at hun blir voldsomt sint, kan «eksplodere» og bruke vold mot barnet sitt.

Den andre varianten av livserfaringer handler om opplevelser av svik. Her tematiserer noen av mødrene også relasjoner til foreldre og søsken, mens andre trekker fram at de føler seg sveket av ekspartnere som de har brutt med. Tre av kvinnene setter sin egen voldsbruk i forbindelse med opplevelser av å ha blitt sveket. Sviket oppleves som en følelse som skaper sinne, og i flere av fortellingene ser det ut til at sinnet mot den som faktisk har sveket rettes mot barna ‘i deres sted’. En av kvinnene forteller at hun etter en voldsepisode mot datteren, da moren og søsteren var i samme rom, forsto at det voldsomme sinnet hun rettet mot datteren egentlig handlet om at hun følte seg tilsidesatt og uelsket av moren, og var sjalu på søsteren sin. «[J]eg føler at moren og søsteren min har et sånt fellesskap som jeg ikke kommer inn i. At jeg føler at moren min er mer glad i da, eller mer knyttet til og mer interessert i (...) søsteren min enn meg». Denne kvinnen forteller samtidig at den psykiske volden hun bruker mot datteren fyller et behov hos henne – et behov for å føle seg bekreftet og elsket av datteren, som hun får dekket gjennom at hun ser at datteren blir lei seg og ute av seg når moren sier at hun ikke er glad i henne. «For når jeg sier at jeg ikke er glad i henne, og ser at hun blir lei seg, skjønner jeg at hun er glad i meg», forteller moren.

En annen av mødrene setter eskaleringen av vold fra hennes side mot barna i direkte forbindelse med sviket hun har opplevd fra ekspartneren. Hun mener at dette sviket har utløst et voldsomt sinne hos henne, først og fremst overfor ekspartneren selv, men også overfor barna. Dette sinnet opplever hun som et problem, og volden hun har brukt er også ofte sterkt preget av hennes sinne og opplevelser av «provokasjon» fra sønnens side. Det er en forbindelse mellom hennes sinne og vold mot ekspartneren og mot sønnen, som her kommer til syne samtidig:

At jeg på en måte tar opp ting med [ekspartneren], og jeg kan jo være ganske voldsom i å ta opp, og når han på en måte reagerer med å unnvike så blir jeg mer provosert, og så blir det min måte å vise styrken min på, å slå. Jeg tror det er litt det i forhold til [sønnen] også, at når det ikke nytter, når han ikke bryr seg om meg, jeg roper og skriker og han bare ... Så blir det at man må være fysisk, da.

Felles for flere av kvinnene er også at de setter sinnet sitt og bruken av vold i forbindelse med at de har vanskeligheter med å håndtere sterke følelser, både sine egne og andres. Det er særlig tre av kvinnene som tematiserer dette, som utgjør den tredje varianten av livserfaringer som kvinnene mener har betydning for å forstå sin egen voldsbruk.

Som vi har vært inne på flere ganger før i dette kapitlet, er forløpere til volden for mange av mødrene sterke følelsestilstander som sinne, utilstrekkelighet og avmakt. For flere av dem oppleves det som at disse sterke følelsestilstandene er noe av det som 'skaper' volden de bruker – i betydningen at det å uttrykke følelsene gjennom vold fører til en slags utløsning av kroppslige spenninger. Som vi så i diskusjonen om sinne forteller flere av mødrene som mener at de har et sinneproblem at følelsen av sinne oppleves som uutholdelig i situasjonen, og at det er en følelse som de ønsker å bli kvitt. Men sinnet kan også være den mest 'tilgjengelige' følelsen for kvinnene, i betydningen at det tross alt oppleves som enklere å være sint enn å kjenne på andre, underliggende og vonde følelser, som i sin tur skaper sinne (Jareg & Askeland, 1995). Derfor jobber de med å finne alternative måter å håndtere sine egne reaksjoner på, finne ut hva sinnet 'egentlig' handler om, og forsøke å håndtere følelsene sine før de 'blir til' sinne. I denne prosessen har noen av kvinnene satt tidligere erfaringer med sterke følelser som blir vanskelige å håndtere i forbindelse med sine egne vanskeligheter i dag.

En av kvinnene forteller at hun har slitt med å akseptere sine egne, negative følelser så lenge hun kan huske. Hun har også vanskelig for å håndtere og akseptere de sterke følelsene som barna hennes uttrykker, og setter dette i sammenheng med at hun «aldri har hatt noen stor motstand i livet» og derfor ikke fått «øvd seg» på å håndtere motstand. Det hender også at hun ikke klarer å skille mellom sine egne følelser og barnas, slik at når hun føler seg mislykket som mor, håndterer hun det ved å snakke nedlatende til barna og plassere skylden for sine egne vonde følelser hos dem. «Det jeg føler om meg sjøl, det legger jeg på dem», sier hun. Denne situasjonen starter med at hun føler at hun ikke blir sett og hørt av barna når hun gir dem en beskjed:

Jeg blir den lille jenta som, 'ja men, hørte du ikke hva jeg sa?' Altså, blir jeg ikke hørt? Så det er mange av de vanskelige følelsene som kommer opp ved å ikke bli hørt etter. (...) Og så kommer igjen sinnet mitt, at jeg håndterer ikke situasjonen, og så lar jeg det gå utover [barna]. (...) Jeg blander sammen en del følelser. Og det tror jeg nok også at jeg gjør (...) når de blir sinte på at de ikke får lov til å holde på med noe de liker, så hører jeg et sinne som jeg ikke håndterer helt. (...) Om det er mine egne eller deres [følelser], det blander jeg litt.

Flere av de andre mødrene setter også volden i forbindelse med situasjoner der de har vanskeligheter med å skille mellom egne og andres følelser. En av dem forteller at hun kan reagere på egne følelser av å ikke bli elsket og bekreftet med et ønske om å påføre datteren de samme følelsene. Hun sier at det i slike situasjoner kan «føles godt å såre», fordi hun gjennom det kan ‘deponere’ sin egen smerte hos datteren: «Kanskje enten fordi jeg vil at hun skal oppleve det samme som meg, eller kanskje for at jeg inni meg vil ha en bekreftelse på at hun er glad i meg», forteller hun, og setter dette i forbindelse med at hun selv opplevde at hun ble mindre elsket av moren sin enn et yngre søsken som barn.

En fjerde og siste dimensjon når det gjelder tidligere livserfaringer dreier seg om opplevde sammenhenger mellom kvinnes egen utsatthet for vold fra foreldre og den volden de selv bruker mot sine barn. Det er særlig tre av kvinnene som tematiserer slike sammenhenger. En av dem forteller at hun ble direkte utsatt for vold ved i hvert fall en anledning som barn, og hun husker det som en ydmykende opplevelse som skapte frykt og redsel hos henne. At hun selv har brukt vold mot sønnen synes hun er problematisk og vondt, sett i lys av at hun har opplevd det samme selv: «Nei, det var ikke noe bra. Og det er det som er så rart med meg, jeg tenker: ‘det samme gjør jeg, hvorfor gjør jeg det?’, ikke sant? (...) Så det, noen ganger har jeg ikke noe svar. Jeg spør meg selv, for jeg blir jo veldig lei meg når jeg har gjort det», sier hun.

Hun forteller også at forholdet hun har til foreldrene sine i dag er preget av at hun opplevde å ikke få nok kjærlighet fra dem da hun var barn. Forholdet til faren, som var den som brukte vold mot henne, beskriver hun som «kaldt», og hun kan noen ganger bli misunnelig på sin egen datter, som har et nærere forhold til faren sin enn det hun selv har hatt. Denne moren setter både sin egen og foreldrenes voldsbruk i forbindelse med manglende normative føringer mot vold mot barn. Både hun og hennes foreldre er født i et annet land enn Norge, og hun forteller at det anses som «normalt» å slå barn for å oppdra eller irettesette i foreldrenes hjemland. Hun mener at denne ‘voldens normalitet’ har medført at foreldrene ikke visste hvor grensen gikk for tillatelig maktbruk overfor barn:

De vet jo ikke det, de vet ikke grensen. (...) Jeg tror ingen vet grensen hvor de er, før de får vite det. I våre land, så er det ikke noen grenser. Slåing og vold mot barn, det er ikke noen grenser, de vet ikke. (...) Sånn at situasjonen, eller den som vi har bygget opp, det er den samme som vi har fått av foreldrene våre.

Selv om denne moren bringer på bane et argument om at man «lærer» at vold mot barn kan tillates gjennom å selv bli utsatt i kombinasjon med manglende holdninger mot vold, forteller hun også at hun selv satte pris på å møte motstand på sin egen

vold. «For å se seg selv i speilet, så [trenger man] kanskje hjelp utenfra», sier hun, og senere utdyper hun dette: «Du ser det ikke selv før du kommer opp i situasjonen. Og (...) kanskje jeg hadde gjort det i dag også, hvis jeg ikke hadde fått et sånt puff tilbake. (...) hvis jeg ikke hadde fått: ‘Okei, det skal jeg ikke gjøre igjen’. At du ser bildet fra andre siden».

Også en annen mor bringer på bane det vonde og problematiske med å utsette sine egne barn for vold når man selv har opplevd vold. Hun husker tydelig at hun fikk ris av faren sin som barn, og at det var moren som bestemte at hun skulle få det. Dette opplevdes som ydmykende og gjorde sterkt inntrykk på henne – og gjør det også i dag, mange år etterpå. Moren til denne kvinnen, som vi her kan kalle Berit, har selv fortalt datteren sin at hennes mor igjen «ikke var snill», og at Berits mor opplevde «vonde ting» med sin egen mor, som Berit ikke utdyper videre. «Hun snakket jo om moren sin, (...) at hun var så urettferdig med (...) sine unger. Og så tenker jeg at hun er jo akkurat likedan selv. Og så håper jeg at jeg ikke blir sånn i tillegg», sier Berit, og forteller at hun blir såret av at moren hennes på tross av disse opplevelsene hun selv hadde som barn, ikke vil innrømme at hun selv har gjort noe feil i forhold til sine egne barn. «Nei, det har hun aldri nevnt, nei, hun har ikke noen feil sånn sett. Hun innrømmer i hvert fall aldri om hun har gjort noe», sier Berit, og understreker at hun håper hun klarer å skape et bedre forhold til sine egne barn enn hun selv har til sine foreldre. Derfor tar hun også sin egen voldsbruk tungt, og har et sterkt ønske om å bryte ‘voldssirkelen’.

Hvordan tror mødrene at barna opplever situasjonene?

Det har vært viktig for oss å synliggjøre barnas opplevelser av mødrenes handlinger så langt det går, uten at vi hadde mulighet til å intervju barna selv. Vi kan ikke hevde at vi har hatt et barneperspektiv på mødrenes handlinger uten å ha snakket med barna selv. Når vi likevel har forsøkt å ivareta et blikk for barnas opplevelser, innebærer det en forpliktelse til å se vold og maktmisbruk også fra barnas side, slik mødrene deres oppfatter dette perspektivet. Det kan også tjene som en påminnelse om at de utsattes perspektiver er helt sentrale for å forstå vold som fenomen, og spesielt voldens konsekvenser. Derfor var dette et viktig tema i intervjuene med kvinnene.

Alle mødrene vi intervjuet mente at volden, maktmisbruket og/eller det voldsomme sinnet deres hadde hatt konsekvenser for barna. Kvinnene forteller om at de ser redsel, utrygghet, fortvilelse og gråt hos barna, de opplever at barna blir ydmyket og krenket. De tror barna opplever situasjonene som uforutsigbare, truende, farlige og skremmende. Noen av mødrene forteller også at de mener deres egen atferd fører til

at barna selv blir aggressive og sinte. Dette gjelder både mødrenes vold og maktmisbruk overfor barna selv, og når barna opplevde voldsomme konfliktsituasjoner mellom foreldrene. Det er tankevekkende at mødre forteller om såpass sterke reaksjoner fra barna, også når handlingene de har begått isolert sett kan betegnes som mindre alvorlig vold. Det tyder på at voldshandlingers isolerte 'alvorlighet' kun er en av flere dimensjoner som må tas i betraktning når man skal vurdere hvordan barn opplever det å bli utsatt for slike handlinger. En mor forteller om en episode der datteren hennes ble så redd at hun tok opp det som hadde skjedd med faren sin i etterkant:

Det tøffeste er vel den gangen da [ett av barna], jeg har prøvd å tenke etter på hva det egentlig var som utløste den krangelen, men jeg tror det var noe så banalt som at hun ikke ville ordne (...) ferdig med håret sitt eller noe sånt. Og den episoden endte av en eller annen grunn med at jeg klarte å holde hånda mi sånn [over halsen hennes], så hun ble så redd for at hun ikke fikk puste. (...) Og den episoden ble hun så skremt av at hun tok det opp med pappaen sin.

Denne moren forteller også at hun opplever at hun «gjør barna små» når hun bruker fysisk og/eller psykisk vold, og at de reagerer på det med forvirring. Hun forteller at barna på den ene siden i situasjonene forsøker å «holde på sitt» og «forsvare seg med å (...) ikke gå tilbake» på det de ønsker eller vil, men etter at situasjonen har toppet seg med maktbruk eller vold, søker barna nærhet hos moren, ønsker trøst og å bli holdt rundt.

Noen av barna har reagert med tilbaketrekking og isolasjon – de blir stille og innesluttete, trekker seg tilbake til rommet sitt eller forlater situasjonen når mamma blir sint, eller mamma og pappa blir sinte på hverandre. En av mødre forteller at sønnen hennes, som har opplevd en god del vold fra hennes side, har trukket seg unna henne som følge av volden. «Nei, han har ikke villet åpne seg noe særlig, da, men han har jo trukket seg inn på rommet sitt og sittet og vært kjempelei seg. (...) Han er jo veldig inneslutta, så han har båret ting inni seg i stedet for å bli sint tilbake», forteller hun.

Flere av mødre opplever at barna tar på seg skylden for konfliktsituasjoner og tror det er deres egen feil når de blir utsatt for vold, maktmisbruk eller voldsomt sinne. Noen av mødre forteller også at de i situasjonene selv gir barna denne skyldfølelsen, selv om de i ettertid ser at det er galt å gjøre det. En av mødre, som særlig har brukt vold mot det eldste barnet sitt, forteller at de yngste også har reagert sterkt på å oppleve mors vold mot storebroren sin. De har grått, blitt redde og fortvilte, og løpt på rommet sitt når konfliktene har tilspisset seg. De merker at

situasjonen har blitt truende, forteller moren, som er veldig bekymret for om de yngre barna har tatt skade av volden hun har brukt mot eldstemann.

Vårt inntrykk er at et flertall av mødrene tar sine egne handlinger overfor barna svært alvorlig, og de forteller om at de etter situasjoner med voldsomt sinne, vold og/eller maktbruk forsøker å 'reparere' skaden som er skjedd og si unnskyld. «Da er jeg der med en gang etterpå og tar han opp igjen og sier hva som skjedde og ber om unnskyldning og at jeg skjønner at han blir redd. Kjører full pakke på det», forteller en av mødrene, og sier: «jeg prater bestandig med de om det etterpå». Flere av kvinnene sier at de «alltid» sier unnskyld til barna etterpå, at de tar på seg ansvaret for det som skjedde og forsøker å 'reparere'. Men de er også klar over at forsøkene på å reparere ikke nødvendigvis er tilstrekkelige. «Men (...) en sånn opplevelse, det skal jo ganske mye til av godhet og omsorg for å reparere sånt», sier en av mødrene. En annen kvinne sier hun har forsøkt å snakke med barna sine om at hun har vært så mye sint, men hun er usikker på om hun har gjort «nok», og forteller at hun ikke har fått til å snakke med dem helt konkret om volden hun har brukt. Flere av mødrene forteller at de ikke opplever å ha fått snakket godt nok med barna sine om volden de har brukt, og at de ønsker dette fordi de tror det ville være viktig for barna.

Enkelte av mødrene er også mer tvetydige når det gjelder barnas opplevelser av volden de har begått. De sier på den ene siden at de vet og ser at barn blir redde og utrygge av å ha foreldre som slår og bruker vold, men på den andre siden åpner de også for at de har tenkt på sine egne barn som noen som «trenger» fysisk disiplin. For en av mødrene får dette en kjønnsdimensjon, hun forteller at hun og mannen har snakket om at sønnen deres kanskje «trenger» å få fysiske reaksjoner på grenseoverskridelser fordi han er gutt, sammenlignet med datteren deres som hun mener er mer «rolig». For en annen kommer dette til uttrykk ved at hun snakker om datteren sin som forskjellig fra seg selv; at hun selv enkelt lot seg irettesette som barn, men at med datteren «nytter det ikke» uansett hva hun foretar seg for å sette grenser. «Hun er en helt annen type enn meg», sier denne kvinnen om datteren sin. «Mamma kunne gjøre sånn: 'Nå slutter du! Nå har jeg snakka til deg mange ganger!' eller 'Nå hører du etter!'. Og det nytta på meg. Men det gjør det ikke på [datteren], det preller av som vann på gåsa», forteller hun.

Hovedinntrykket er likevel at mødrene samlet sett ser alvorlig på sin egen atferd overfor barna i situasjoner der de har brukt vold og fysisk eller psykisk 'gått over streken', og at de er klar over at volden får konsekvenser for barna. Det som imidlertid viser seg er at flere av kvinnene føler de ikke får til å snakke med barna sine om situasjonene der de har brukt vold, og at dette bekymrer dem, fordi de tror

barna trenger å få høre at moren som den voksne tar ansvar, slik at de ikke skal skyldbelegge seg selv.

Å være mor – og å være «en sånn en»

I denne siste delen i presentasjonen av våre funn vil vi belyse hvordan mødrene vi har intervjuet forstår og fortolker sitt moderskap – og hvordan de forholder seg til samtidig å være «en sånn en». Slik begrepet brukes her, innebærer det å være «en sånn en» at man ved å bruke vold eller illegitim fysisk makt har trådt over grensene for hva det normative moderskapet tillater. Som vi så i forrige kapittel har man i forskningslitteraturen om kvinners vold mot barn vært opptatt av hvordan vold mot barn kan settes i forbindelse med moderskap, og belyse sider ved moderskapet som er tause, tabubelagte og står i motstrid til forestillinger om den ideelle mor. Dette er en viktig side ved det å behandle vold som et sosialt fenomen, der voldsutøvelsen analyseres som handlinger forbundet med utøverens posisjon i den sosiale konteksten hun lever innenfor, og forbundet med dimensjoner ved denne sosiale konteksten som påvirker og 'former' henne. En mor som bruker vold mot barnet sitt gjør det ikke *fordi* hun er mor – men det er heller ikke slik at en kvinne som *ikke* bruker vold, lar være å gjøre det kun i kraft av å være mor. Moderskapet som sosial relasjon kan likevel være en inngang til bedre å forstå den volden kvinner bruker mot barn. Ved å sette fokus på dette kan vi forhåpentligvis forstå mer av hvordan hun skaper mening av sin egen vold, også *som mor*.

Å være en 'god mor'

Alle mødrene vi intervjuet så ut til å være av den oppfatning at det å bruke vold eller illegitim fysisk makt mot barna sine er i strid med idealer og forestillinger om hva som er en 'god mor', selv om enkelte av mødrene individualiserte dette spørsmålet og kunne fortolke vold som et 'nødvendig onde' i forhold til akkurat sine egne barn. Men også disse mødrene var klare på at volden var en uønsket del av det 'repertoaret' de ville ta i bruk i oppdragelsen av og samværet med sine barn.

Når mødrene allikevel brukte vold eller illegitim fysisk makt, ble dette altså oppfattet som et 'fall fra idealet', og representerte en trussel mot å oppfatte seg selv som en 'god mor'. Flere av kvinnene forteller at de stiller høye krav til seg selv som mor, og flere av dem sier også at de har mye kunnskap om hva barn trenger og har behov for fra sine foreldre, og fremstår som veldig opptatt av dette. En av kvinnene sier: «Jeg legger lista ganske høyt i forhold til ungene mine, så jeg har vært veldig opptatt av dem og hvordan det har påvirket dem når jeg blir sint, men også de kranglene som har vært mellom meg og mannen min». En annen forklarer at de høye ambisjonene

hennes i forhold til morsrollen også bidrar til at fallet blir dypt når hun 'går over streken':

Det her med utvikling av menneskesinnet, og ikke minst barnesinnet (...). Du kan si at det har vært både en styrke og en litt sånn frykt, fordi det da også blir så høye ambisjoner du skal nå opp til i forhold til hva et barn trenger. Og da faller jeg så dypt når jeg gjør det jeg gjør.

Denne kvinnen forteller også at hun på den ene siden er opptatt av at barna hennes skal lære å være selvstendige og 'styre seg selv', og ikke bli styrt av påbud legitimert av foreldres autoritet. På den andre siden bærer situasjonene hun forteller om der hun bruker vold eller 'går over streken' på andre måter preg av at hun vil bestemme, få siste ord og iverksette sin foreldreautoritet på denne måten. Her står to idealer for moderskap mot hverandre – idealet om moren som tilrettelegger for barnas utvikling som selvstendige individer, og idealet om at barn skal respektere og adlyde sine foreldre, der atferden deres reguleres med systemer for straff og belønning. Denne motsetningen oppleves som vanskelig for kvinnen, som formulerer det på denne måten: «Så det er nok den splittelsen på alle de tankene jeg har om det som er det ideelle, hva som er det riktige, og det lange fallet til det jeg absolutt gjør feil». Hun ser også det paradoksale i at hun krever noe av barna sine som hun ikke greier å gjøre selv:

Jeg har så store krav til dem, og så mestrer jeg det ikke sjøl. Det der med å ha empati, altså forstå den andre, når du går over grensa. (...) og det som skjer i de situasjonene når jeg da skjeller dem ut, er at jeg går langt over grensa for innlevelse i hvordan det er for den andre.

Slike opplevelser av utilstrekkelighet som mor går igjen i flere av de andre kvinnes fortellinger. Utilstrekkeligheten blir opphav til frustrasjon og maktesløshet, og handler ofte om krav mødrene opplever at de ikke kan tilfredsstille. Et eksempel kan være situasjonen beskrevet tidligere i dette kapitlet, der en mor opplevde vanskeligheter med å amme sønnen som kilde til stor frustrasjon, og kastet sønnen fra seg på senga når hun ikke greide å amme. Når hun forteller dette, setter hun det i forbindelse med krav hun opplever at det stilles til henne som mor, og legger til, nesten som en ettertanke: «For man skal jo liksom amme til de er ett år». Senere sier hun at det å ikke mestre disse kravene har påvirket selvbildet hennes – når hun er i foreldrepermisjon og ikke kan hente mestringsfølelse i hverdagen fra arbeidet, og hun heller ikke opplever mestring gjennom å være mor: «Så det tenker jeg er noe av det som kunne slått ut, liksom, at jeg ikke følte at jeg fylte ut den [mors]rollen sånn som jeg burde. Og da kommer amming og på en måte samfunnskrav, sosiale krav inn», forklarer hun.

Men disse kravene handler ikke bare om det å være mor. Det handler også om å finne seg til rette i en rolle som voksen, med mye ansvar for et annet, lite menneske. En av

kvinnene forteller at hun syns det er vanskelig og uvant å se på seg selv som en sterk, klok og god mor. På tross av at hun ikke har noe ønske om å løpe fra ansvaret hun vet at hun har i forhold til datteren, syns hun det er vanskelig å bli utfordret av terapeuten, som forteller henne at hun må ta ansvar for sine egne handlinger overfor datteren, og slutte å bruke vold. Hun setter pris på at terapeuten stiller seg på barnets side, og «tar hennes parti», men opplever likevel at det er vanskelig å skulle oppfylle kravene til voksenrollen. «Det blir litt sånn: 'Jeg har bare lyst til å sove'», forteller hun. Denne kvinnen opplever også at hun har et sinneproblem, og forteller at når hun blir sint, føler hun seg «større», «mer tydelig» og «skremmende» – og samtidig at hun føler hun «blir en annen». Det er nærliggende å tolke dette som at sinnet fyller et behov hun har for å være nettopp stor, tydelig og fast, men at hun må finne andre måter å skape denne følelsen enn å bli sint, for det er også i disse situasjonene hun bruker psykisk og iblant fysisk vold mot datteren sin.

Likestilling og ansvarsfordeling mellom foreldrene

Dersom kvinners vold mot sine barn skal fortolkes som sosial handling, må volden som nevnt settes inn i en ramme der hennes sosiale kontekst er del av analysen. Et viktig tema og premiss i en del av forskningslitteraturen om vold mot barn er at mødre som bruker vold også har en uforholdsmessig stor del av ansvaret for barn og familie, og at slike situasjoner legger press på mødre som kan øke risikoen for å bruke fysisk avstraffelse og vold (Guterman et al., 2009; Connelly & Straus, 1992). Dette premisset viser seg blant annet i forskning på alenemødres økte risiko for vold mot barn. Som nevnt opplevde flere av mødre at de midlertidig eller permanent var alene om omsorgen for barna, at barnas fedre i liten grad bidro til omsorgsarbeidet og/eller at hovedansvaret falt på dem. For noen av kvinnene handlet dette om at partneren deres ikke fysisk var til stede, for eksempel fordi han var på reise i perioden da volden skjedde, for andre dreide det seg om at barnas far ikke involverte seg noe særlig i barnas liv etter samlivsbrudd, og for noen handlet det også om at fedrene ikke tok nok ansvar mens foreldrene fortsatt bodde sammen.

Ikke alle kvinnene satte eksplisitt fedrenes fravær i forbindelse med at de selv hadde brukt vold, men noen gjorde det. En av mødre beskriver en livssituasjon der hun opplevde at alt ansvaret på hjemmefronten falt på henne, og at verken partneren eller tenåringsbarnet hennes satte pris på jobben hun gjorde for familien. Hun forteller at hun ble provosert og sint av denne situasjonen, og at det kunne bidra til at hun bruker vold:

De [partner og barnet] bryr seg ikke, uansett hva jeg sier så: 'Ja ja, whatever, jeg driter i det, jeg gjør som jeg vil uansett'. Hva er vitsen da, med å være en familie når man skal samarbeide? Når de ikke en gang gidder å høre på deg. De gidder ikke å se hva du gjør for dem. Jeg følte meg som en brukt dørmatte.

En annen av kvinnene forteller om det første året etter at barnet hennes ble født. Hun brukte ikke vold mot barnet i denne perioden, men forteller likevel om noen episoder som er i en gråson, der hun selv opplevde at hun 'gikk over streken'. Samtidig følte hun veldig sterkt at ansvaret for barnet ble nesten utelukkende hennes, og at det ikke var noe hjelp i barnets far. Dette skapte en situasjon der hun følte seg alene om å håndtere vanskeligheter med barnet, for eksempel våkenetter og å ivareta barnets behov for søvn, trøst og mat. Denne moren forteller også at hun ble sliten av barnets sterke avhengighet av henne, og at det krevde en nærhet hun ikke alltid følte seg i stand til å gi. «Hun var veldig, veldig nær meg hele tiden, for hun brukte ikke smokk, brukte liksom puppen som smokk. Og det gjorde hun lenge, og jeg følte meg helt sånn der ... sliten av det», forteller hun. At den sterke avhengigheten et spedbarn har til sin primære omsorgsperson – som ofte er moren, i alle fall i deler av barnets første leveår – kan være vanskelig å håndtere, er et tema som går igjen i flere av de andre mødrenes fortellinger. Disse vanskelige følelsene hos mødrene gir klare assosiasjoner til forskningen på ambivalent moderskap (FitzRoy 2003; 2005), der det understrekes at det idealiserte og idylliserte moderskapet ofte ikke stemmer overens med mødres egne erfaringer, preget av motsetningsfylte følelser overfor sine egne barn. Ambivalensen gjør seg kanskje særlig gjeldende i den slitsomme og krevende spedbarnsperioden, der barnets behov oppleves som store og morens kraft og ressurser til å møte behovene oppleves som små.

Noen av mødrene opplever også at barnas fedre i liten grad setter grenser for barna, og at ansvaret for grensesetting faller på kvinnene selv, enten fordi fedrene ikke er fysisk til stede i barnas liv eller fordi de ifølge mødrene ikke praktiserer grensesetting når de faktisk er sammen med barna. En av de skilte mødrene sier om ekspartneren sin: «Han er veldig rolig, og lite regler og lite grensesetting, når de er på besøk der gjør de mye som de vil», og understreker at hun og ekspartneren har «veldig forskjellig syn på barneoppdragelse». Også en annen mor opplever at faren til barnet hennes er for ettergivende og for lite grensesettende, og at ansvaret for å oppdra dermed i stor grad faller på henne. Disse to mødrene setter ikke slike opplevelser av fedrenes unnfallenhet i direkte forbindelse med sin egen voldsbruk, men dette er samtidig to av mødrene som klarest gir uttrykk for at volden deres har instrumentelle og oppdragende motiver.

Samtidig er det få av mødrene som tenderer til å legge ansvaret for sin egen voldsbruk over på en partner som ikke er tilstede eller ikke bidro positivt. Flere av kvinnene forteller om partnere som er engasjerte i og tar mye ansvar for omsorgsarbeidet, også når foreldrene har delt omsorg. En kvinne forteller at hun ser på partnerens tilstedeværelse og ansvarstaging for barna og familien som en viktig

årsak til at hun *ikke* er mer utålmodig, kjefter mer og er «en dårligere mamma», som hun sier. Hun tror ikke nødvendigvis at hun hadde gått oftere ‘over streken’ fysisk med barna hvis partneren hadde tatt mindre ansvar, men sier likevel at hans tilstedeværelse «er en ting som gjør at det er bedre enn det ville ha vært hvis (...) jeg hadde hatt veldig mye mer ansvar. [Da] tror jeg også at jeg ville vært mye mer sliten (...) Altså, jeg tror jeg hadde vært en dårligere mamma hvis han ikke hadde tatt såpass mye ansvar». Det er altså betydelig variasjonsbredde i vårt materiale når det gjelder hvordan mødrene snakker om og tematiserer fordeling av ansvar og omsorgsarbeid med sine partnere eller ekspartnere. Noen av kvinnene mener at deres partnere eller ekspartnere ikke tar nok ansvar, og dette oppleves som en kilde til frustrasjon og sinne. Andre er på den annen side opptatt av å understreke at fedrene til deres barn tar sin del av jobben, og at de er tilfredse med dette. Opplevelser av manglende likestilling i foreldreskapet kan for disse kvinnene indirekte være en del av det som bidrar til voldsutøvelse, men dette gjelder altså ikke for alle kvinnene i dette utvalget.

Å være «en sånn en»

Et viktig funn i denne studien er at mødre som har ‘gått over streken’ og brukt illegitim fysisk makt og/eller vold mot barna sine i stor grad skammer seg over handlingene sine. Samtidig må det påpekes at dette ikke er overraskende når man tar i betraktning hvem kvinnene vi har snakket med er og rekrutteringsmetoden som er brukt. Alle mødrene vi intervjuet må antas å ha erkjent at de har et problem med sinne og/eller voldsbruk allerede før de fikk forespørselen om å delta. Det er likevel et viktig funn, fordi det forteller oss at selv ved bruk av såkalt mindre alvorlig vold, opplever mødrene til dels sterke skamfølelser over det de har gjort.

Selv om mødrene i all hovedsak forteller at de skammer seg over handlingene sine, har skammen litt ulik valør fra kvinne til kvinne. Hos noen av mødrene ble skammen først og fremst knyttet til det å ha blitt ‘avslørt’ som en som har brukt vold mot barnet sitt, og at det opplevdes som vanskelig at denne informasjonen ble «offentlig», at den ble kjent av flere enn henne selv og de andre familiemedlemmene hennes. Hos andre virket det som om skammen var mest knyttet til å ikke nå opp til idealet om å være en ‘god mor’ – det å erkjenne at man ikke greier å møte sine egne ambisjoner, og ikke greier å være en sånn mor man skulle ønske at man var. Hovedstrømmen i mødrenes fortellinger om skam dreier seg imidlertid om skam over å være «en sånn en», som en av kvinnene kaller det – en som har gjort barna sine vondt, skam over selve voldshandlingen og dens ødeleggende potensial i relasjonen mellom mor og barn. «Det er jo veldig tøft å erkjenne (...) at en har gjort noen ikke veldig fine ting i

forhold til ungene sine», forteller en av kvinnene. En annen forteller at volden er «vanskelig å snakke om, det er ekkelt. Jeg er ikke noe særlig stolt av det, og så blir det veldig, veldig personlig, tenker jeg». Denne moren har brukt både psykisk og fysisk vold, og opplever at det er enda mer skamfullt og vanskelig å snakke om den fysiske volden enn den psykiske:

For det er jo på en måte verre etterpå, når man har vært fysisk enn [når man har vært] psykisk. (...) Det er noe med eget selvbilde i etterkant. (...) Nei, det er jo avmaktfølelsen etter at man på en måte ikke har klart å holde seg i skinnet verbalt, da. Men når man på en måte har sunket så lavt at man i tillegg slår, da... Så, nei, jeg har i hvert fall ikke hatt det noe godt med meg selv da.

Flere av mødrene snakket om at de synes det er vanskelig å forholde seg til erkjennelsen av at de har brukt vold eller illegitim fysisk makt mot barna sine. En av kvinnene knytter dette til hvilke forestillinger hun har om personer som utøver vold, og til selve voldsbegrepet. Hun forteller at hun har skjönt og er klar over at det hun har gjort er å regne som vold. Men, forteller hun, «samtidig så har jeg en oppfatning av hva en som utøver vold, hva slags person det er. Og det føler jeg, det vil jeg ikke identifisere meg med. For da føler jeg at (...) da er det liksom ingen håp om bedring heller». Denne kvinnen sier også at hun har noen tanker om hva som gjør noe til vold. Et viktig moment i dette er at volden skal være intensjonelle og planlagte handlinger: «Det her er ikke noe jeg planlegger, og det er ikke noe jeg vil. Men når jeg liksom tenker på en voldsperson, så er det liksom noen som planlegger og som ønsker å gjøre det», forklarer hun.

Denne morens refleksjoner om vold, voldsutøvere og voldsbegrepet peker mot mer generelle antakelser om vold som fenomen. I vestlig kultur eksisterer det et sterkt tabu mot å bruke vold som er intensjonell og villet (Jareg & Askeland, 1995). Særlig dersom konflikten som ligger bak volden ikke er tydelig og forståelig, slik at man kan legitimere voldshandlingen gjennom å vise til at den springer ut av en konflikt mellom to viktige verdisystemer, vil intensjonelle voldshandlinger være vanskelige å forsvare (ibid.). Dette kan være relevant for å forstå mødrenes tilbakeholdenhet med å fortolke og forstå sine egne handlinger som instrumentelle (et middel for å oppnå et mål) og intensjonelle (planlagt og bevisst), og at de heller viser til sterke emosjonelle reaksjoner i forkant av volden.

Hvordan man oppfatter instrumentell og impulsiv vold kan dessuten ha betydning for hvordan ansvaret for volden forstås. Den amerikanske sosiologen Robert Wuthnow (1987) påpeker at en vanlig oppfatning om skyld og ansvar er at man kun kan holdes ansvarlig for de handlinger og konsekvenser av handlinger som man har kontroll over: «Fenomenet moralsk ansvar springer ut fra en verden hvor handlinger forstås som intenderte» (i Skjørten, 1994, s. 220). Om Wuthnow har rett, betyr dette at jo

mindre instrumentell, i betydningen intensjonell, planlagt og villet, en voldshandling er eller kan fremstilles som, jo mindre «moralsk ansvar» vil den handlende aktøren måtte påta seg. Omvendt blir det med samme logikk lettere å fraskrive seg ansvaret for voldshandlinger dersom de fremstilles som impulsive, følelsesstyrte og ikke-planlagte.

Alle kvinnene i utvalget har gått til gjentatte samtaler hos terapeuter eller saksbehandlere, og snakket om voldsbruken sin, sinneproblemet sitt, eller andre vanskeligheter de opplever i familierelasjonene sine. I hvilken grad kvinnene synes samtalene har hatt effekt varierer noe, men gjennomgående er kvinnene glade for hjelpen de har fått. Men det er også tydelig at det koster å snakke om og gå inn i sine egne problematiske handlinger i slike samtaler. En av kvinnene forteller: «Jeg vil jo helst at det bare skal forsvinne. At det aldri skulle ha skjedd, og at jeg ikke trenger å forholde meg til det. Altså, det er jo det man vil, når man har gjort ting som man skammer seg over». Samtidig snakket også et flertall av kvinnene om at de opplevde det som godt å få en slags bekreftelse fra behandleren eller andre på at de faktisk gjør ting mot barna som ikke er greit, og som de trenger å gjøre en innsats for å slutte med. En av mødrene som selv hadde tatt kontakt med en hjelpeinstans fortalte at hun fikk ros for å ha bedt om hjelp:

[Hun] sa at jeg var veldig modig som kom og snakket om dette, og hun sa at 'Det her er det mange som sliter med, men det er veldig få som gjør noe med det'. Så i stedet for å fordømme meg, så var hun veldig sånn at hun sa det var bra at jeg hadde [tatt kontakt].

En annen mor forteller at hun fikk beskjed fra et familiemedlem som hadde sett en situasjon der hun gikk 'over streken' med sønnen sin. Da kommenterte hun selv sin egen atferd og gjorde det klart at hun selv syntes hun hadde gått for langt, og ønsket å få tilbakemelding fra den andre voksne som var i situasjonen: «Så jeg ville liksom ha en bekreftelse fra henne på at det kanskje var litt for mye. Ja», sier hun.

Samtidig fortalte også flere av mødrene at det er viktig å få slik tilbakemelding på sin egen atferd og samtidig opprettholde følelsen av å være «normal» og ikke være alene om å ha slike erfaringer som de har. Det er viktig å vite at «det er ikke bare meg», som en av kvinnene sier. En annen har fulgt et kurs som en del av et behandlingsopplegg, og forteller: «Jeg tror alle som fulgte det kurset følte seg veldig sånn normale, kan du si (...) jeg følte at alle var veldig glade for å få hjelp. (...) Det var liksom ikke noe sånn veldig tabu-fokus, på en måte».

Kvinnene i dette utvalget skammer seg i stor grad over handlingene sine, men de forteller også om relativt gode erfaringer med å møte hjelpeapparatet. De forteller at

de har satt pris på både å få hjelp til å slutte med, og møte konfrontasjon og motstand på, volden de har brukt mot barna sine. For flere av kvinnene har det vært viktig å bli møtt på en konfronterende, men ikke fordømmende måte, med en endringsfokuset og samtidig positiv innstilling fra hjelpeapparatets side, samt å møte andre kvinner i samme situasjon. Vi fortolker disse kvinnene slik at det å bli møtt på denne måten har gjort det lettere å forholde seg til et skambelagt tema, og samtidig ta tak i sine egne utfordringer og problemer. En av mødrene hadde noen refleksjoner omkring betydningen av å ha et tilgjengelig hjelpeapparat for denne typen problematikk, som skal få sette punktum for dette kapitlet:

Det de gjør her [på behandlingsstedet], det skulle man jo hatt på hver helsestasjon. For [vår familie] har et ganske godt støttenettverk. Og likevel så er det utfordringer. Som kanskje egentlig, med litt mer åpenhet og, for det er jo noe med det også, at man skal være så jævla perfekt. (...) Og da tenker jeg også at terskelen for å si at: vet du hva, [det er noen ting jeg ikke får til, liksom] er litt høyere, på et vis. (...) Man må på en måte komme inn med et lavterskeltilbud.

4 Diskusjon og avsluttende betraktninger

Da vi startet arbeidet med denne studien, var det et vell av utfordrende spørsmål som meldte seg: Er det kvalitativ (eller kvantitativ) forskjell på den volden fedre utøver mot barn og den volden mødre utøver mot barn? Hvordan kan mødres vold mot barna sine forstås? Hvilke faktorer øker risikoen for at mødre bruker vold mot barna sine? Kan mødres vold mot barn forstås med de samme forklaringsmodellene og det samme begrepsapparatet som fedres vold mot barn? Hvordan kan mødres vold mot barna sine forstås i lys av kvinners og mødres posisjon i samfunnet og i familien? Hvordan relaterer mødres vold mot barn seg til utøvelse av moderskap? Er det noen sammenheng mellom kvinners vold mot sine mannlige partnere og mot sine barn? Er det noen sammenheng mellom *menns* vold mot sine kvinnelige partnere og disse kvinnenes vold mot sine barn? Noen av disse spørsmålene har vi kunnet belyse i større grad enn andre i denne intervjustudien, andre bruker vi som utgangspunkt for anbefalinger for videre forskning, som kommer helt til slutt i dette kapitlet.

Som vi var inne på i metodekapitlet, er det forhold ved rekrutteringsmetoden vi har brukt som kan ha bidratt til at våre informanter hovedsakelig er kvinner som har brukt mindre alvorlig vold, selv om noen av dem også har brukt alvorlig vold. Dette kan by på muligheter som vi kanskje ikke ville fått gjennom å rekruttere intervjupersoner på andre måter, i og med at vi nettopp får et innblikk i erfaringer med, oppfatninger om og holdninger til vold mot barn fra mødre som i hovedsak har brukt mindre alvorlig vold. Flesteparten av kvinnene vi har intervjuet lever det vi fortolker som liv uten ekstreme livsbetingelser, selv om det selvsagt er en sjanse for at mødre selv opplever sin livssituasjon som mer alvorlig eller ekstrem enn vi opplever den. Kvinnene vi intervjuet representerer ikke nødvendigvis de 'tyngste' sakene som hjelpeapparatet håndterer, der man kunne forvente at problemoppbygningen var (enda) større, og der det hadde vært lettere å konkludere med at kvinnene og deres livssituasjoner skiller seg på meningsfylte og betydningsfulle måter fra 'mødre flest' – hvor upresis en slik betegnelse enn er. Vi tror derfor at deres historier kan fortelle oss noe om den vold og illegitime fysiske

maktbruk som relativt ‘vanlige’, norske mødre tar i bruk i møte med sine barn – samtidig som kvinnene vi har intervjuet på noen måter likevel ikke er ‘vanlige’, i og med at de faktisk har søkt hjelp for sine volds- og aggresjonsproblemer. Uansett gir deres fortellinger et innblikk i de voldssituasjonene som ifølge omfangsundersøkelser er de vanligste når det gjelder foreldres vold mot barn i Norge.

Intervjupersonene vi har kommet i kontakt med kan altså kaste lys over viktige sider ved og forståelser av fenomenet kvinners vold mot barn. Det finnes en komponent av skam og tabu knyttet til vold begått av kvinner mot sine egne barn. Dette gjør studier av feltet vanskelig, men desto viktigere å få grep om. Dersom det er slik at volden kvinner begår er mer belagt med skam, tabu og taushet enn menns vold, er dette i seg selv en god grunn til å frembringe mer forskningsbasert kunnskap om kvinners vold – også den volden mødre bruker mot barn.

4.1 Mødres og fedres vold mot barn

Selv om vi ikke kan slå fast hvor mye av volden norske og nordiske barn og ungdommer utsettes for som mødrene deres står bak, på grunn av litt ulike metodologiske tilnærminger og forståelser av vold i nyere omfangsstudier (jf. kapittel 2.1-2.2), er det rimelig å anta at mødre står for en betydelig andel av slik vold. Et viktig spørsmål er imidlertid om dette også gjelder om man kontrollerer for tiden mødre og fedre bruker med barna sine. Tradisjonelt har mødre brukt mer tid med barna sine enn fedre, og derfor både hatt større ansvar for dem og flere ‘muligheter’ til å bruke vold. Flere forskere har påpekt at når man kontrollerer for den *tiden* mødre og fedre faktisk bruker med barna sine, er det mer sannsynlig at fedre bruker vold mot barna enn at mødre gjør det (for en diskusjon om dette, se Featherstone, 1996). Mossige og Stefansen (2007) er inne på noe av det samme, når de påpeker at den høye andelen av mødre som utøver av vold mot barn delvis kan forklares med at mødre er mer involvert med barna enn fedre er. Mossige og Stefansen (2007) forutsetter her at en god del av den mindre alvorlige volden mot barn utøves med oppdragelseshensikt, og skriver:

At flere rapporterer om vold fra mødre enn fra fedre kan i et slikt perspektiv både handle om at mødre må ty til sterkere lut enn fedre for å få sine budskap gjennom og at kvinner fortsatt tar hovedansvaret for familieliv og oppdragelse, noe som innebærer mer interaksjon med barna og dermed flere konfrontasjoner (s. 71).

De to norske omfangsundersøkelsene har litt ulike resultater når det gjelder forskjeller i alvorlighetsgrad mellom mødres og fedres vold. Mossige og Stefansens

resultater (2007) tyder på at mødre i litt større grad enn fedre bruker mindre alvorlig vold mot barna sine, mens kjønnsforskjellene er mindre tydelige når det gjelder den alvorlige volden. Samtidig viser også undersøkelsen at det er flere ungdommer som opplever fars eller stefars vold mot mor enn det er ungdommer som opplever mors eller stemors vold mot far. Hos Thoresen og Hjemdal (2014) står fedre eller andre mannlige foresatte for en større andel av både den alvorlige volden og den mindre alvorlige volden som barn og unge opplevde i oppveksten. Forskjellen i andel mannlige og kvinnelige utøvere er størst for den alvorlige volden – andelen som oppga mannlig utøver ved alvorlig vold var mer enn dobbelt så stor som andelen med kvinnelig utøver. I våre nordiske naboland peker resultatene i omfangsundersøkelser i litt ulike retninger – Janson et al. (2011) finner for eksempel at fedre i større grad enn mødre rapporterer å ha slått barnet sitt. Dette gjelder særlig utenlandsfødte fedre, som fire ganger oftere enn svenskfødte mødre rapporterer å ha slått sitt barn (ibid.). I danske og finske studier finner man imidlertid ikke markante forskjeller mellom forekomst av alvorlig vold begått av mødre eller fedre, mens mødre i noe større grad enn fedre, i hvert fall tidligere, har brukt mindre alvorlig vold (Ellonen et al., 2011). Også internasjonal forskning peker på at mødre står for en betydelig andel av volden barn og unge opplever, men i likhet med i Thoresen og Hjemdals studie ser det ut til at fedre eller andre mannlige foresatte kan være overrepresentert særlig når det gjelder den alvorlige volden (Guterman & Lee, 2005; Guterman et al., 2009).

4.2 Fokus på ‘mindre alvorlig vold’ – viktig og riktig?

Omfangsstudier viser oss at vold mot barn er et relativt omfattende fenomen, selv om ikke alle barn som opplever vold en eller annen gang i løpet av livet erfarer alvorlig eller gjentatt vold. Det betyr at den normative nulltoleransen mot vold mot barn i vårt samfunn ikke er gjennomgripende og absolutt. Idealet om hjemmet som et trygt og godt sted for alle barn stemmer ikke alltid overens med praksis. Familien er ikke en institusjon som er fri for makt, forhandlinger og interesser som settes opp mot hverandre – det gjelder også relasjoner mellom mødre og barn.

Det fysiske skadepotensialet ved alvorlig vold er utvilsomt større enn ved mindre alvorlig vold, og om man for eksempel har som formål å forebygge fysiske skader som følge av vold, kan det være god grunn til å fokusere på de alvorligste

voldsformene. Sammenhengene mellom voldens alvorlighetsgrad og konsekvenser av volden for den utsatte er også sterkere jo mer alvorlig voldshandlingene er (Afifi et al., 2006). Likevel kan den mindre alvorlige volden ha større og mer alvorlige konsekvenser enn man ofte tenker seg. Hos et barn skaper det utrygghet og frykt å leve i en familie der konfliktnivået er høyt, foreldrenes sinne er voldsomt og uforutsigbart, og der konfliktsituasjoner ender med fysisk, psykisk eller materiell vold (Heltne & Steinsvåg, 2011). Flere studier har dessuten vist at selv utsatthet for mindre alvorlige former for vold kan ha store konsekvenser for barns psykiske helse og atferd senere i livet (Afifi et al., 2006; Afifi, Mota, Dasiewicz, MacMillan & Sareen, 2012; Straus, 2000). I et utviklingspsykologisk perspektiv er det å bli utsatt for vold av omsorgspersoner spesielt alvorlig, fordi volden kan skade barnets tilknytning (Bowlby, 1979).

Det er to andre viktige argumenter for (også) å fokusere på den mindre alvorlige volden som barn utsettes for. Begge argumentene tar utgangspunkt i at denne volden ser ut til å være relativt utbredt i de nordiske landene, selv om forekomsten har gått markant ned de siste tiårene. For det første kan det være viktig å forebygge den mindre alvorlige volden for også å forebygge alvorligere vold. Dette er et poeng Mossige og Stefansen (2007) gjør i de avsluttende betraktningene i undersøkelsen om ungdom utsatt for vold og overgrep. Resonnementet handler om at det å bruke mindre alvorlig vold kan senke terskelen for å bruke mer alvorlig vold. Aksept for mindre alvorlige voldsformer kan bidra til å legitimere mer alvorlige voldsformer – og omvendt, dersom mindre alvorlig vold ikke oppfattes som legitimt, vil alvorligere voldsbruk oppfattes som enda mer illegitimt: «Jo høyere terskelen i befolkningen er for å anvende vold av den milde typen, jo mer avvikende vil grov voldsbruk være», skriver forskerne (s. 181).

For det andre ser det ut til at det som isolert sett er mindre alvorlige voldshendelser også i realiteten kan være mer alvorlig, for eksempel dersom en form for vold begås i kombinasjon med andre voldsformer, eller dersom volden gjentas og blir systematisk. På tross av at de fleste av voldshandlingene kvinnene i vår studie forteller om kan kategoriseres som 'mindre alvorlige', er det viktig å påpeke at når mødre selv kontekstualiserer handlingene og setter ulike former for vold i forbindelse med hverandre, fremstår også voldsbildet som mer alvorlig enn enkelthandlingene skulle tilsi. Vold er mer enn slag og spark, og mødrenes fortellinger viser at volden kan ta flere former som opptrer samtidig eller i samme relasjon, og den kan gjenta seg over tid og skape et skadelig mønster. Dette synliggjør en viktig fordel ved å studere slike fenomener kvalitativt – man får informasjon om den sosiale situasjonen som omgir handlingene, og kan sette ulike

typer handlinger i forbindelse med hverandre. Kort sagt, skaper man et 'rikere bilde' av et fenomen som for eksempel voldsbruk. Slik vi fortolker det, er det som kommer til syne i flere av mødrenes fortellinger voldsbilder som høyst sannsynlig oppleves som skremmende, truende, utrygge og farlige for barna deres. Gjentatte voldshandlinger, vold av fysisk, psykisk og materiell art, i kombinasjon med barns opplevelser av vold mellom foreldrene, representerer oppvekstvilkår som kan påføre barn skade, og som påvirker livsbetingelsene deres langt utover barne- og ungdomsårene.

Studier viser likevel at langt flere barn og unge utsettes for mindre alvorlig vold enn for alvorlig vold. Selv om mindre alvorlig og alvorlig vold altså ikke alltid er overlappende, er det funnet overlapp mellom ulike voldsformer, som har betydning for vurdering av voldens alvorlighet. Et eksempel på dette er sammenhengen mellom psykisk og fysisk vold. Både Mossige og Stefansen (2007), Thoresen og Hjemdal (2014) og Janson et al. (2011) finner overlapp mellom ulike former for psykisk vold/verbal forulemping og fysiske krenkelser mot barn. Janson et al. (2011) fant også sterk sammenheng mellom foreldres selvrapporterte forulemping av barn og å ha utsatt barnet for slag. Tendensen til sammenhenger mellom verbal og fysisk aggresjon er også funnet i internasjonal forskning (Black et al., 2001). Voldens frekvens bør også med i en vurdering av voldens alvorlighetsgrad. Thoresen og Hjemdal (2014) fant at tre fjerdedeler av de respondentene som hadde vært utsatt for mindre alvorlig fysisk vold fra foreldre, hadde opplevd dette mer enn en gang. Mossige og Stefansen (2007; 2011) fant at halvparten av de utsatte respondentene hadde opplevd slik vold en gang, og halvparten flere ganger. Dessuten hadde nesten alle respondentene i Thoresen og Hjemdals undersøkelse (2014) som hadde opplevd alvorlig vold fra foreldre, også opplevd mindre alvorlig vold. I amerikansk kontekst viser studier at mange tilfeller av fysisk barnemishandling startet med en intensjon om fysisk avstraffelse fra foreldrenes side (Gershoff, 2002). Alle disse funnene tyder på at det er en viss grad av overlapp og sammenheng mellom ulike typer vold av ulike typer alvorlighetsgrad. Det taler for å undersøke flere voldstyper i sammenheng, også for å få et mer helhetlig bilde av voldssituasjonen slik den oppleves av de utsatte barna (Øverlien, 2012).

4.3 Mødres vold mot barn – «hypersynlig» og samtidig «usynlig»?

Både i Norge og internasjonalt hevdes det iblant at noen typer vold på en og samme tid er «hypersynlig» og «usynlig» i offentlige/politiske debatter, eller innenfor ulike forskningsfelt. Forskeren Anja Bredal har påpekt (2013) at den offentlige og politiske debatten om vold mot minoritetskvinner i Norge bærer preg av en slik simultan *hypersynlighet* og *usynlighet*, som får konsekvenser for hvordan vi som samfunn forstår og håndterer den volden minoritetskvinner utsettes for. ‘Spektakulære’ tilfeller av vold mot minoritetskvinner – for eksempel tvangsekteskap eller æresdrap – slås opp i mediene, løftes fram av politikere og følges opp av krav om målrettede tiltak. Den blir hypersynlig i møte med medienes sensasjonsfokus og -logikk og politikeres behov for å vise handlekraft. Slik blir volden minoritetskvinner utsettes for fremstilt som et symptom på det spesielle, avvikende og fremmedartede, med behov for helt andre forståelsesmodeller og tiltak enn ‘vanlig’ vold, den som er utbredt i majoritetsbefolkningen. Men, påpeker Bredal, volden som minoritetskvinner opplever kan også bli usynliggjort som en voldsform som skiller seg fra ‘majoritetsvolden’. Både i den politiske debatten og i forskningssammenheng kan en finne eksempler på motstand mot denne kulturaliseringen av ‘de Andres’ vold ved i stedet å fremheve likheter og fellestrekk mellom ‘minoritetsvold’ og ‘majoritetsvold’. Resultatet av slik ‘antikulturalisering’ kan imidlertid bli færre muligheter for forståelser av vold som også tar hensyn til kulturelle ulikheter i voldens form, motivasjon og begrunnelse. Eventuelle spesifikke sider ved voldsutsatthet og -utøvelse i minoritetsbefolkningen blir i et slikt antikulturaliseringsperspektiv så spesielle at selve volden utdefineres fra den mer ‘generelle’ volden.

Selv om Bredals poenger er fremsatt i sammenheng med andre problemstillinger, voldsformer og fortolkningsrammer enn denne studien handler om, har de en viss overføringsverdi til diskusjonen om kvinners vold mot barn. Som nevnt i kapittel 2 har Featherstone (1996) gjort et lignende poeng i sin granskning av dette forskningsfeltet. Hun hevder at kvinners vold mot barn på en og samme tid er «over-scrutinized» og «neglected» – som vi her har valgt å jamføre med Bredals begrepspar «hypersynlighet» og «usynlighet».

Mødres vold mot sine barn blir i den tidlige forskningen på feltet fremstilt primært som et uttrykk for mødres manglende omsorgskompetanse, og man har i liten grad fokusert på verken fedres betydning eller sosiale og strukturelle faktorer som gjør

noen mødre mer sårbare for å bruke vold enn andre, mener Featherstone (1996). Dette har ført til at mødres vold mot barn har blitt hypersynlig (*over-scrutinized*) og tett forbundet med nedvurdering av visse, individuelle kvinners moderskap og omsorgsevner. Flere forskere mener også at kvinners/mødres roller i saker om barnemishandling har blitt overdrevet, og at mesteparten av ansvaret har blitt lagt over på mødre på bekostning av fedres eller andre mannlige omsorgspersoners ansvar – også når det faktisk har vært fedre som har utøvet selve mishandlingen. Mødre har dessuten blitt holdt ansvarlige for å utsette sine barn for fare og risiko ved ikke å forlate sine voldelige, mannlige partnere (Allan, 1978; Martin, 1983; Milner, 1993; alle i Featherstone, 1996). Featherstone (1996) mener derfor at når det gjelder vold mot barn, har mødres betydning som omsorgspersoner for barn blitt vektlagt i så sterk grad at fedres vold i det store og det hele har unnsuppet forskningens søkelys. Featherstones artikkel er relativt gammel, men ifølge Guterman og Lee (2005), som i likhet med Featherstone primært forholder seg til den angloamerikanske forskningen, har denne tendensen holdt seg til ut på 2000-tallet, da fokuset i økende grad ble dreid mot fedres rolle og betydning for foreldres vold mot barn.

På den andre siden, og til dels i kjølvannet av denne hypersynliggjøringen, har mødres vold på andre områder og forskningsfelt blitt usynliggjort (*neglected*). Featherstone (1996) påpeker at flere grener av den feministiske volds- eller moderskapsforskningen har virket nølende og kritiske til å forske på mødres vold mot barn. Hun tilskriver nølingen et forskningsparadigme der kvinner først og fremst har blitt fremstilt som ofre for menns vold, og der kvinners eventuelle egen voldsutøvelse ignoreres. Her har kvinners maktesløshet som ofre for både individuelle menn og patriarkalsk kvinneundertrykking kommet i forgrunnen, på bekostning av anerkjennelsen av kvinners skiftende maktposisjoner og muligheter for vold, for eksempel i forhold til barn.

Featherstone (1996) forholder seg som nevnt primært til forskning fra det angloamerikanske forskningsfeltet. Fra vår gjennomgang av litteratur på feltet har det så vidt vi kan se ikke vært en like sterk tendens til denne typen 'hypersynliggjøring' av mødres vold mot barn i norsk eller nordisk kontekst, i alle fall ikke i forskningen på vold mot barn og barnemishandling. Det må likevel understrekes at den nordiske forskningen i høy grad bygger på den samme angloamerikanske tradisjonen og litteraturen som Featherstone kritiserer for hypersynliggjøring. I norsk kontekst kan imidlertid for eksempel medias sensasjonalisering av straffesaker om kvinners vold sees som en form for hypersynliggjøring, i likhet med både rettssystemets og medias

tematisering av mødres ansvar for å beskytte sine barn fra voldelige partnere/mannlige omsorgspersoner.

Det ser imidlertid ut til at 'usynligheten' som preger temaet mødres vold er mer tydelig i nordisk kontekst. Når mødres vold av og til tematiseres i media utenom straffesaker som får stor oppmerksomhet, ser det for oss ut til at denne volden ofte fremstilles som noe uforståelig og litt mystisk, der fokus ligger på det sterke bruddet med normativt moderskap og 'kvinnelighet' som vold representerer. Slik bekreftes ideen om at kvinner som bruker vold er 'den Andre' – mindre moderlig, mindre kvinnelig.

Vi har heller ikke lyktes i å finne mye nordisk forskning som spesifikt tematiserer mødres vold. Den familievolden som menn utøver har vært et stadig sterkere forskningsfelt i flere tiår i Norge og våre naboland, på tross av en mangel på kvalitative studier også her, og selv om det sterkeste fokuset nok kan sies å ha vært på den volden menn bruker mot sine kvinnelige partnere og ikke mot egne barn. Det er uvisst hva denne manglende forskningen på kvinners, og særlig mødres, vold skyldes, men det er nærliggende å tenke at det i alle fall delvis har å gjøre med at vi som samfunn har vanskeligere for å akseptere og ta innover oss at ikke bare menn, men også kvinner bruker vold. Det kan selvsagt argumenteres mot å likestille forskningsinnsatsen mot kvinners og menn vold med henvisning til at både kriminalstatistikk og andre kilder viser at menn er ansvarlige for det meste av volden som begås i våre samfunn. Likevel er det påfallende at kvinners vold mot barn i så liten grad har vært gjenstand for utforskning i de nordiske landene, på tross av at vi relativt lenge har visst at en del av volden barn opplever begås av kvinner.

Mens menns vold i økende grad har blitt analysert i forhold til menns sosiale posisjoner og relasjoner, menn imellom og mellom menn og kvinner, har kanskje ikke kvinners vold i tilsvarende grad blitt problematisert med utgangspunkt i de sosiale maktrelasjoner de er innvevd i. Denne usynligheten som preger kvinners vold har for øvrig blitt kritisert av flere andre forskere som arbeider på feltet, for eksempel i forbindelse med seksuelle overgrep begått av kvinner (Haugland, Nygaard, Vik & Lindstrøm 2011; Svendby, 2011) og unge jenters voldsbruk (Natland, 2009).

4.4 Forståelse av sammenhenger og årsaker

Forskningsoversikten i del 2 i vår rapport viste at årsakene til at foreldre bruker vold mot sine barn er sammensatte og komplekse, at funnene til dels er motstridende, og at selv om man har funnet *korrelasjoner* mellom ulike dimensjoner ved foreldre, familier, sosiale kontekster og forekomst av foreldrevold, er det fortsatt uklarerheter når det gjelder *årsakssammenhenger*.

Både den nordiske og internasjonale forskningen om foreldrevold preges av en rekke ulike teoretisk-faglige og metodologiske tilnærminger og forståelser av den volden som barn utsettes for. En stor del av forskningen kommer fra den engelskspråklige del av verden, særlig USA, og kan kanskje ikke alltid overføres til en nordisk og norsk kontekst. Det som betones i både internasjonal og nordisk forskning er at sosiale faktorer som fattigdom og/eller lav sosioøkonomisk status, etnisk minoritetsstatus og ulike former for stress som foreldre og/eller familien opplever har sammenheng med økt risiko for vold mot barn. Mossige og Stefansen (2007; 2011) fant at levekårsproblemer (rus, dårlig familieøkonomi, etnisk minoritetsstatus) var særlig sterkt knyttet til økt risiko for alvorlig vold fra mor, og i mindre grad knyttet til økt risiko for alvorlig vold fra far. Det tyder på at forebygging av mødres vold mot barn i særlig sterk grad bør ha fokus på sosiale levekår (Mossige & Stefansen, 2011).

Som vi viste i forskningsoversikten (kap. 2.3) kan flere andre faktorer øke risikoen for vold mot barn, som for eksempel vold mellom foreldrene, foreldres egen utsatthet for vold i oppveksten, foreldres opplevelser av ensomhet og sosial isolasjon, samt dårlig psykisk helse eller rusmisbruk hos foreldrene. Også personlige, psykologiske faktorer hos foreldre kan bidra til økt risiko, for eksempel sterke tendenser til å bli svært sint i konfliktsituasjoner med barna, positive holdninger til bruk av fysisk avstraffelse eller andre typer vold, og bruk av andre, straffeorienterte strategier for å disiplinere eller oppdra barna. Nyere forskning antyder at psykososiale problemer i dagens nordiske familier spiller en rolle av økende betydning når det gjelder risikofaktorer for vold mot barn.

Et særlig foruroligende forskningsfunn er at mange av barna som blir utsatt for vold fra foreldre eller andre omsorgspersoner er barn som allerede er sårbare på ulike måter. Flere forskere har funnet at barn opp til seks-syv-årsalderen, i noen studier opp til ti-tolv-årsalderen, er mest utsatt for foreldrevold. Barn som har ulike kroniske sykdommer eller fysiske/psykiske funksjonshindringer er også nesten uten unntak i

større grad utsatt for vold fra foreldre enn andre barn. Dette er alvorlig, og kan medføre at barn som i utgangspunktet er sårbare blir enda mer sårbare, både for å bli rammet av helsekonsekvenser som resultat av volden, og for å oppleve andre former for vold senere i livet. I tillegg kommer funn som peker i retning av sosial skjevfordeling av foreldrevold. Slik sosial skjevfordeling innebærer at risikoen kan være større for slik vold mot barn som på ulike måter allerede er sosialt og/eller økonomisk marginaliserte.

Denne studien tar utgangspunkt i et økologisk perspektiv på mødres vold mot barn (Dubowitz et al., 1993; Belsky, 1993). Å innta et økologisk perspektiv innebærer en anerkjennelse av at underliggende årsaker til at noen foreldre bruker vold mot barna sine er mange og sammensatte, og virker på flere ulike nivåer. Individuelle årsaker virker sammen med situasjonelle, 'kulturelle' og strukturelle årsaker. Derfor kan fenomenet med fordel også studeres gjennom en kombinasjon av ulike teoretiske tilnærminger og forklaringsmodeller.

I et økologisk perspektiv ansvarliggjøres også samfunnet rundt forelderen, barnet og familien, gjennom erkjennelsen av at individers muligheter til å utøve godt foreldreskap påvirkes av samfunnsmessige faktorer utenfor den enkelte mors eller fars kontroll, for eksempel fattigdom, arbeidsledighet og sosial isolasjon. I en bok (2010) om mødre som utsetter barna sine for alvorlig omsorgssvikt skriver de danske psykologene Brun og Wintlev om morskjærighetens ulike vilkår, på et vis som gir assosiasjoner til økologiske perspektiver på vold og omsorgssvikt:

Moderkærlighed er ikke uundgåelig. Den er ikke en nødvendig del af den menneskelige natur som f.eks. åndedrættet (...) Vi kan ikke gå ud fra, at de kvaliteter, som er forbundet med moderkærlighed, vil dukke op af sig selv. Hvis vi ønsker at fremme disse kvaliteter hos mennesker, må vi aktivt skabe de vilkår, som gør deres vækst mulig (Schaffer, 1979; i Brun & Wintlev, 2010).

Selv om vår intervjustudie tar utgangspunkt i et økologisk perspektiv og sånn sett anerkjenner ulike faktorerers forklaringskraft på flere nivåer, har vi ikke kunnet romme alle disse nivåene i vår studie. Vi har likevel hatt en holistisk tilnærming, som har fokusert på en kombinasjon av individuelle, sosialpsykologiske, situasjonelle, kulturelle og strukturelle forståelser og forklaringer. For å kunne flytte fokus til forståelser og forklaringsmodeller på andre nivåer, kreves også andre metoder enn den vi har valgt i denne studien.

4.5 Intervjuundersøkelsen

I resten av dette kapitlet vil vi diskutere viktige funn og poenger i den kvalitative intervjuundersøkelsen vi gjennomførte med syv kvinner som hadde erfaring med å bruke vold og/eller illegitim fysisk maktbruk mot egne barn.

4.5.1 Det komplekse voldsbildet

Ut fra våre fortolkninger av kvinnes fortellinger er et viktig funn at flere former for vold har preget og preger livene deres på ulike måter. Kvinnene har både utsatt andre for, og selv vært utsatt for, flere ulike typer vold. Når de snakker om volden de selv har brukt, beskriver de gjentatte hendelser med både fysisk, psykisk og materiell vold, i hovedsak mot egne barn og partnere, men også i noen tilfeller mot andre personer. Det er interessant i denne sammenhengen å merke seg at en stor andel av volden kvinnene forteller om, kan kategoriseres som *fysisk kontrollerende vold* (Askeland, Evang og Heir 2011; Askeland et al. 2012). Fysisk kontrollerende vold dreier seg om handlinger og atferd som begrenser den andres bevegelses- og handlingsfrihet, for eksempel å gripe hardt tak i, slå med flat hånd, riste, dytte, lugge, klype og holde fast. Denne formen for vold er i Askelands forskning skilt ut som en egen kategori gjennom empiriske, teoretiske og kliniske vurderinger, og kan slik forstås som en egen, kvalitativt og fenomenologisk meningsfylt kategori for å forstå og analysere voldshandlinger (Askeland et al., 2012). Det er alltid utfordrende å ta i bruk kategorier fra studier av vold i én type relasjoner (Askelands forskning handler om menn som har brukt vold mot partner) og anvende dem i studier av vold i en annen type relasjoner (som vår studie). At mye av volden kvinnene forteller om kan plasseres i denne kategorien gir likevel noen indikasjoner om hva som kan være funksjonen og intensjonen til disse mødrenes voldsbruk. Dette funnet stemmer også godt overens med det mødre selv forteller om hva de ønsket å oppnå med volden – og våre fortolkninger av dette, som peker i retning av at mye av volden har instrumentelle hensikter. I forlengelsen av dette kan det være viktig å presisere at selv om vold har en hensikt eller en funksjon for den som utøver den, kan *graden av bevissthet om hensikten* – eller *instrumentaliteten* – hos voldsutøveren variere. Altså kan man si at voldshandlinger kan ha en hensikt også dersom voldsutøveren ikke selv er bevisst hensikten der og da.

4.5.2 Voldsutøvelse, voldsutsatthet og maktposisjoner

Når det gjelder kvinnes egen utsatthet for vold, var bildet sammensatt også her. Fire av mødrene fortalte om vold fra foreldre i barndommen, i tillegg til en kvinne som fortalte om det som kan fortolkes som emosjonell forsømmelse eller omsorgssvikt. Tre av kvinnene fortalte om utsatthet for vold fra partner/tidligere partner. Imidlertid fremstilte to av disse partnervolden som primært initiert av kvinnene selv, og de fortalte historier der i alle fall en del av partnernes voldsbruk kan forstås som selvforsvar. I tillegg til de tre kvinnene som fortalte om utsatthet for vold fra partner og der volden i varierende grad gikk ‘begge veier’, fortalte ytterligere en kvinne om at hun brukte vold mot partneren sin, ifølge henne uten at han noensinne hadde brukt vold mot henne.

Studien til Askeland et al. (2012) om menn som oppsøker Alternativ til vold (ATV) for behandling for volds- og aggresjonsproblemer, viste at disse mennene også ofte har opplevd fysiske, følelsesmessige eller seksuelle overgrep fra andre personer enn foreldre. Vold fra andre enn foreldre og seksuelle overgrep var ikke eksplisitte tema i intervjuene med våre informanter, så dette har vi ikke grunnlag for å si noe om når det gjelder vårt utvalg. Vanskelige livserfaringer var imidlertid et viktig tema i intervjuene, og ingen av kvinnene fortalte om utsatthet for vold fra andre eller seksuelle overgrep. Dette betyr likevel ikke at vi kan fastslå at mødrene ikke hadde slike erfaringer. Særlig seksuelle overgrep er for mange svært tabubelagt, og derfor kan vi ikke regne med at mødrene ville fortalt om slike erfaringer på eget initiativ – kanskje ville de ikke fortalt om det i det hele tatt, selv hvis de hadde fått spørsmålet direkte.

I deler av den kjønnteoretisk orienterte forskningen på mødres vold mot barn har man vært opptatt av å reise spørsmålet om denne volden primært bør forstås i tilknytning til mødrenes utsatthet for vold fra partner (se f. eks. Stark & Flitcraft, 1988) eller andre, for eksempel erfaringer med vold i oppveksten (se FitzRoy, 2005). Selv om kvinnene vi intervjuet hadde opplevd flere former for vold, noen også fra partner, indikerer vår studie at forklaringer på kvinnes egen voldsutøvelse som legger hovedvekt på deres voldsutsatthet er utilstrekkelige. De levner for lite rom for kvinnes selvstendige ansvar for sine voldshandlinger – et ansvar mødrene vi intervjuet også ønsker å ta selv. Selv om voldsutsatthet er en faktor som kan forklare økt forekomst av voldsutøvelse i enkelte grupper, kan man likevel hevde at voldsutøverens personlige og individuelle ansvar for voldshandlingene ikke blir

mindre som følge av en slik erkjennelse. Det er ikke nødvendigvis noen motsetning mellom å påpeke at voldsutsatthet er en faktor av betydning, og fremdeles understreke den enkeltes ansvar for egen voldsutøvelse. Utsatthet som en del av forklaringen fritar uansett ikke for ansvar.

Noen ganger formuleres slike forklaringer slik at en antar en direkte sammenheng mellom utsatthet og utøvelse, og teorier om 'voldsarven' har blitt kritisert for ikke å ta hensyn til at mange personer som opplever vold i én sammenheng ikke nødvendigvis ender med å selv bruke vold i andre sammenhenger (Skjørten, 2004). FitzRoy (2005) mener at forklaringer som i for stor grad vektlegger 'voldsarven' ofte står i fare for å ignorere viktige temaer som ansvar, valg og aktørskap (*agency*)³⁰ hos den som utøver vold. Hun kritiserer også deler av den feministiske voldsforskningen for selvmotsigelsen som ligger i på den ene siden å kritisere bruk av 'voldsarven' eller 'voldssyklusen' som en deterministisk og reduksjonistisk forklaring på *menns* vold mot kvinner, og på den andre siden være raske til å anvende lignende forklaringer på *kvinner* bruk av vold. Samtidig, og som vi også slutter oss til, mener FitzRoy at utsatthet for vold og andre traumatiske erfaringer er langt fra irrelevante for å forstå at noen bruker vold. Som Kelly (1996, i FitzRoy, 2003) formulerer det; «...being victimised does not remove all responsibility, but it places actions and choices in a particular, constrained context» (s. 5).

Til slutt mener vi at den volden mødrene i vår studie har brukt bør fortolkes i forlengelsen av et kritisk blikk på den ulike fordelingen av maktressurser mellom foreldre og barn (Featherstone, 1996; FitzRoy, 2005) og med utgangspunkt i en erkjennelse av barns avhengighet av sine foreldre. Mødrene rapporterte om sterke følelser i forbindelse med volden, og skam og dårlig samvittighet i etterkant av voldsepisodene. Det ble også klart at en god del av volden mødrene brukte hadde instrumentelle hensikter, der formålet var å få sin vilje igjennom og tvinge barna til å gjøre som moren sa. At mødrene brukte vold for å få til dette, kan forstås som symptom på og uttrykk for deres makt over barna, og som en konsekvens av volden befestes og bekreftes også denne makten gjennom barnas frykt og tilpasning. En slik fortolkning er i tråd med postmoderne maktforståelser (se Featherstone, 1996), som understreker at makt er kontekstuell, skiftende og varierer med posisjoner som

³⁰ I samfunnsvitenskapen viser begrepet aktørskap eller *agency* enkelt sagt til individers kapasitet for autonome handlingsvalg. En påpekning av kvinners *agency* i sammenheng med vold mot barn setter fokus på individets valg om å bruke vold, og ansvaret som følger av å ta et slikt valg. Det er viktig å understreke at vi ikke forstår FitzRoy (2005) dithen at vold ifølge henne bør analyseres som et fullstendig rasjonelt og overveid valg. Vi leser hennes poeng heller som en påpekning av at noe har gått tapt i og med at den feministiske forskningen på kvinners vold mot barn i for liten grad har engasjert seg i spørsmålet om vold som et valg.

medfører ulike maktpotensial. Enkelt sagt kan en mor være i en underordnet maktposisjon i forhold til sin partner, og samtidig være i en overordnet posisjon i forhold til sine barn. Morens makt over barnet utlignes ikke av at hun er avmektig eller underordnet i andre posisjoner.

Brid Featherstone tegner i sin artikkel *Victims or Villains? Women who physically abuse their children* (1996) opp et rammeverk for studier av kvinners vold mot barn som vi tror kan være nyttig også for videreutviklingen av dette forskningsfeltet i nordisk kontekst. Hun insisterer på en kompleks forståelse av maktbegrepet i relasjon til mødre og deres barn, og ønsker en bevegelse vekk fra og bakenfor abstrakte, dikotomiserte forståelser av voldsutøvende mødre som enten *victims* (ofre) eller *villains* (skurker). Dette, mener Featherstone, kan føre oss i retning av en nødvendig utforskning av ulike moderskapspraksiser, og av den rollen fysisk vold spiller i enten å *opprettholde kontroll* eller i å *manifestere tap av kontroll* (1996, s. 185). Hun understreker imidlertid også at selv om mødre som gruppe i kraft av alderens, avhengighetens og foreldreautoritetens privilegium står i en overordnet maktposisjon i forhold til sine barn, kan den enkelte moren selv stå i en sosio-politisk kontekst der hennes makt og posisjon kan være underordnet i andre hierarkier, for eksempel som resultat av manglende kjønnslikestilling. En slik nyansering må heller ikke gå tapt, mener Featherstone. Det kan også føyes til at en slik nyansering ikke betyr at voldsutøverens ansvar for volden blir mindre eller forsvinner.

4.5.3 Volden satt i kontekst

Det er viktig å forstå volden med blikk for den sosiale konteksten den utøves i. Mødrenes fortellinger vitner om sterke opplevelser av stress, frustrasjon, sinne, avmaktsfølelser, mangel på autoritet, respekt og tillit, og å strekke seg langt for å tilfredsstille andres behov. En del av frustrasjonen og mangelen på autoritet som de opplever i vanskelige situasjoner med barna kan nok tilskrives en viss tilslutning til tradisjonelle verdier for barneoppdragelse. Noen av kvinnes fortellinger synliggjør en brytning mellom på den ene siden normativ fordømmelse av alle former for vold og en del former for tvang mot barn, og på den andre siden opplevelsen av å ha 'rett' til å få sin vilje gjennom som forelder. Da kan man spekulere på om veien til vold blir kortere jo sterkere opplevelsen er av å ha 'rett' til å tvinge den andre til å tilpasse seg egne ønsker og behov. Dette har vært et viktig tema også i forskning på menns vold mot kvinner, der man har funnet at mange menn begrunner sin vold mot partneren helt eller delvis med at de opplever å ha 'rett' til det (Skjørtén, 1994).

En del av vanskelighetene kvinnene i denne studien opplever kan også forstås i forbindelse med slitsomme livssituasjoner, der de i perioder eller mer permanent opplever å være alene om omsorgen og ansvaret for barna. Om noen av disse er det nærliggende å tenke at de i realiteten er dobbeltarbeidende, i betydningen at de er aktive i arbeidslivet og samtidig må ta seg av barna og familien relativt sett på egen hånd, uten særlig hjelp fra verken barnas far eller andre. Flere av mødrene forteller også om opplevelser av svik og manglende støtte fra venner og familie, og de fremstår til dels som kvinner med få muligheter til å be om hjelp fra nettverket sitt. Å være alene med omsorgen for barn og å oppleve lav grad av sosial støtte fra venner, familie eller bekjente er faktorer som i litteraturen er vist å øke risikoen for å bruke vold mot barn (Annerbäck, 2011). Som vi så i forskningsgjennomgangen i del 2, gjelder det samme opplevelser av høyt stressnivå, livskriser eller, dersom foreldrene bor sammen, høyt konfliktnivå mellom mor og far.

I en analyse av mødres vold som sosial handling hører også forbindelser til moderskapet hjemme, både som individuell praksis og som kulturell forestilling. Kvinnene vi snakket med fortalte om sterk ambivalens og skamfølelser når temaet var moderskap og vold. Både for kvinnene selv, og innvevd i de kulturelle forestillingene om moderskap som de forholder seg til, er det å bruke vold synonymt med å være en dårlig mor. Det sterke sinnet kvinnene beskriver oppleves som en følelse som de må 'bli kvitt', og flere tilfeller av vold forbindes med et behov for å 'få utløp' for sinne og aggresjon. Det kan tyde på at kvinnene opplever dette sinnet som et følelsesuttrykk som stemmer dårlig overens med det morsidealet som de strekker seg etter. Samtidig forteller flere av mødrene at de mener de har hatt få muligheter å lære seg å håndtere sinne, frustrasjon og det å møte motstand fra andre, og denne mangelen settes ofte i forbindelse med vold og maktbruk. Den amerikanske forskeren Sandra P. Thomas gir uttrykk for noe av det samme: «[F]ew women learned healthy anger expression while growing up. Anger is a confusing and distressing emotion for women, intermingled with hurt and pain» (2005, s. 504). Ut fra mødrenes fortellinger blir det klart at sinnet ofte oppleves som et stort problem, både av kvinnene selv og deres partnere og barn. Samtidig kan det også tenkes at forklaringer på volden som sentrerer rundt opplevelsen av å være sint fungerer som en form for minimering av ansvar, at volden utøves i en tilstand preget av så sterke emosjoner at mødrene mener de ikke kan ta fullt ansvar for sine handlinger. Slik sett gir noen av kvinnes fortellinger assosiasjoner til forskning på menns vold mot kvinnelige partnere (se f. eks. Skjærten, 1994).

Ambivalente følelser rundt det å være mor, og det å være en 'god' mor, preget flere av kvinnes fortellinger. Fallet fra morsidealet når de bruker vold eller illegitim fysisk makt oppleves av de fleste som stort, og det røkkes ved forsøket på å være en slik mor som mødrene ønsker å være. I forskning på moderskap er ambivalens et viktig tema, og gjennom denne forskningen har man ønsket å utvide forståelsen av moderskapet. Forestillingene om det idylliserte moderskapet korresponderer ikke nødvendigvis med slik virkelighetens mødre opplever det å være mor (FitzRoy, 2003; 2005). Å være mor kan innebære, i tillegg til positive opplevelser av lykke, kjærlighet og tilhørighet, også negative og frustrerende følelser av hjelpeløshet, avmakt, sinne og motstand mot avhengighet. I kvinnes fortellinger kom dette ofte tydelig fram. Vi tenker at disse følelsene setter volden de har brukt inn i en kontekst der idealer for det gode moderskapet, og den manglende korrespondansen med kvinnes opplevde virkelighet, plasserer dem i en situasjon der de føler seg presset. Frustrasjonen over å ikke klare å være en god mor kan hos noen av mødrene paradoksal nok bidra til at hun bruker vold – og dermed bekrefter hun også sin egen opplevelse av å være utilstrekkelig som mor. Flere av mødrene vi intervjuet ga inntrykk av at de opplevde å være relativt ensomme med og alene om disse vanskelige følelsene. At mødre opplever å være sosialt isolerte, å få liten grad av praktisk hjelp og lite sosial/emosjonell støtte fra venner, familie og andre deler av sine sosiale nettverk er for øvrig faktorer som i forskningslitteraturen ofte forbindes med forhøyet risiko for vold mot barn (Black et al., 2001).

4.5.4 Skam, skyld og ansvar

Blant mødrene vi intervjuet, opplevde alle ulike grader av skam over volden de hadde brukt mot barna sine, og slik vi ser det fortolket de fleste mødrene handlingene sine som klare normbrudd. Samtidig mente flere at foreldres, og særlig mødres, bruk av vold er særlig tabubelagt og vanskelig å snakke om i vårt samfunn, og dette bidro til den sterke skammen. Tabuet disse mødrene opplever at de står i møte med kan forstås i sammenheng med to trekk ved kulturelle, normative forståelser av vold mot barn. Den første dreier seg om ideen om det gode moderskapet, der vold og bruk av fysisk makt ikke hører hjemme, som vi diskuterte ovenfor. Den andre forståelsen handler om kontrasten mellom den normative nulltoleransen mot vold mot barn, som er sterk i Norge og Norden, og foreldrepraksiser som inkluderer bruk av fysisk makt og/eller vold (jf. Hennum, 2002).

Mødrene vi intervjuet opplever sine makthandlinger mot barna som 'å gå over streken' og som normbrudd, og har slik sett internalisert den normative nulltoleransen mot vold mot barn. Hennum (2002) spør seg om de klare normene mot bruk av fysisk makt fører til en kollektiv skyld, hemmeligholdelse og taushet omkring praksiser som er ganske vanlige, fordi normbruddet blir et tabu som dermed ikke snakkes om. Dette kan føre til at foreldres bruk av fysisk makt mot barn skjules, mener Hennum, og at den da «har blitt en del av historien om den skjulte vold» (s. 291). Flere av mødrene i vårt materiale forteller at de opplever at det er vanskelig å snakke om egne foreldrepraksiser som de opplever som problematiske, og at de ikke opplever at det er rom for å være ærlig overfor venner og bekjente om at man mislykkes som foreldre. Disse opplever terapirommet som et sted der det går an å ta opp slike problematiske foreldrepraksiser, få tilbakemelding og hjelp til å endre på dem. Samtidig tematiserer flere av mødrene også at de har ønsket og aktivt forsøkt å få bekreftelse, fra behandlere, saksbehandlere eller andre, på at måten de har behandlet barna på kan være skadelig, og på at de derfor trenger hjelp til å endre seg.

Skammen mødrene opplever kan også ha å gjøre med at intensjonell vold er sterkt tabubelagt i vår kultur (Tavris 1989, i Jareg & Askeland, 1995). Om dette er riktig, skulle det tilsi at jo mer intensjonell en voldshandling fortolkes som, jo sterkere vil skammen over å ha begått voldshandlingen være. Mødrene vi intervjuet fortalte om sterke emosjonelle tilstander i situasjonene der de brukte vold, og få av dem forklarte volden eksplisitt som handlinger med den *hensikt* å oppdra eller straffe barna. Samtidig fortolker vi likevel mødrene i retning av at mye av volden likevel hadde instrumentelle hensikter – ut fra hvordan de responderte da vi spurte spesifikt om hva de ønsket å oppnå ved å bruke vold. Det kan oppleves som enklere og mindre problematisk å plassere sine egne voldshandlinger innenfor rammene av sterke følelsesutbrudd, så å si å ha vært 'i sine følelsers vold', om det samtidig innebærer en forståelse av å ikke ha hatt full kontroll over situasjonen og sine egne reaksjoner.

Mødrene vi intervjuet tok i varierende grad ansvar for sin egen voldsbruk, men vi fortolker ingen av dem som fullstendig ansvarsfraskrivende. Felles for dem var at de alle sammen hadde en viss grad av erkjennelse av at de hadde et problem med vold eller voldsomt sinne. Slik erkjennelse var også et inklusjonskriterium da vi rekrutterte informanter, slik at graden av ansvarstagnning blant intervjupersonene kan være preget av rekrutteringsmetoden og inklusjonskriteriene.

Vi har i hovedsak tematisert ansvar i betydningen grad av eksternalisering/internalisering (Jareg & Askeland, 1995) i mødrenes fortolkninger

og forståelser av volden de har brukt. Det var relativt stor variasjon når det gjaldt eksternalisering og internalisering i mødrenes fortellinger om situasjoner der de har brukt vold/illegitim fysisk makt mot barna. Internalisering av ansvar kom til uttrykk gjennom at mødrene la lite vekt på barnas atferd i forkant av voldssituasjonene som forsvar for sin egen vold, og i liten grad plasserte årsakene til volden i andre, ytre omstendigheter, eller andres unnlatelser eller handlinger. Eksternalisering kom på den annen side til uttrykk gjennom sterkt fokus i fortellingene på barnas atferd før voldssituasjonene, vektlegging av 'provokasjon' eller 'opposisjon' og å plassere årsakene til volden i ytre omstendigheter. Det er viktig å påpeke, som vi har forsøkt å vise gjennom å også beskrive ambivalensen noen av mødrene kjenner på, at graden av eksternalisering og internalisering også kan variere hos den enkelte kvinne, og den kan variere over tid, for eksempel i løpet av et behandlingsforløp. Hvordan man attribuerer og skaper mening ut av voldssituasjoner kan ha å gjøre med kunnskap og kognitive teknikker man har tilegnet seg i møte med en terapeut. Tematisering av ansvaret for volden og håndtering av vanskelige følelser er et vanlig tema i terapi for personer med voldsproblematikk.

I psykologisk teori hevdes det ofte at attribusjon følger noen kjønnsesifikke mønstre, slik at kvinner tenderer til å internalisere årsaker til negative hendelser og legge skylden og ansvaret på seg selv, mens menn tenderer til det motsatte; å plassere ansvaret for og årsaken til negative hendelser utenfor seg selv (Jareg & Askeland, 1995). Som i Jareg og Askelands undersøkelse av kvinners vold mot mannlige partnere, finner også vi at kvinnene vi har intervjuet eksternaliserer årsakene til at de bruker vold, selv om dette forekommer i ulik grad i informantgruppen. Dette tyder på at slike attribusjonsmåter ikke nødvendigvis er kjønnsesifikke. En nærliggende tolkning av dette er at eksternalisering av voldens årsaker handler om den *funksjonen* eksternaliseringen har for voldsutøveren, heller enn om kjønnsesifikke attribusjonsmønstre – at det slik blir lettere å fraskrive seg ansvaret for en handling som er sosialt uakseptabel og knyttet til skyld og skam (ibid.).

4.6 Anbefalinger for videre forskning

Når mødre eller fedre bruker vold mot barna sine eller utsetter sin partner for vold slik at barnet opplever volden mellom foreldrene, representerer det en trussel mot deres utvikling, tilknytning, tillit til verden rundt seg og deres psykiske og fysiske helse. Selv om vold mot barn er mindre utbredt i Norge enn mange andre steder i verden, og selv om barns rett til frihet fra vold er godt forankret i lovverk og normer i

landet vårt, trenger barna som likevel opplever vold et kompetent og handlingsdyktig tiltaksapparat som kan hjelpe dem og foreldrene deres. Undersøkelser av perspektivene til de som bruker vold, deres fortolkninger, motivasjoner og begrunnelser, kan være viktige verktøy for å bedre forstå hvordan og hvorfor vold i nære relasjoner oppstår, gjentas og opprettholdes. Psykologen Per Isdal skriver i sin bok *Meningen med volden* (2000) at for å kunne ha noe håp om å arbeide med å minske voldens forekomst, er vi nødt til å forstå hvilken funksjon og mening volden har for den som utøver den. I tråd med Isdals resonnement håper vi at denne kunnskapen i sin tur kan brukes til å hjelpe personer som har brukt vold, og slik bidra til at voldssirkelen kan brytes. Vi vil derfor avslutte dette kapitlet med noen anbefalinger for videre forskning, som vi håper kan inspirere nye tanker og ideer for å få bedre kunnskap om dette feltet.

I det følgende vil vi peke på det vi mener er viktige forskningsbehov om mødre og fedre som utøver vold mot barna sine, og komme med noen konkrete anbefalinger om videre forskning og kunnskapsutvikling på feltet. Til tross for at vår rapport handler om mødres vold – som vi mener er et underutforsket felt både i Norge og internasjonalt – vil vi påpeke at det heller ikke finnes særlig mye nordisk forskning som spesifikt tar for seg fedres vold mot barn. Så vidt vi kan se berøres fedres vold mot barn i forskningen primært innenfor rammen av menns vold mot sine kvinnelige partnere. Generelt sett trenger vi altså mer forskning om foreldre, både mødre og fedre, som utøver vold mot sine barn.

Den forskningen som konsentrerer seg om voldsutøvere er fortsatt mangelfull både i Norge og internasjonalt. Dette gjelder både dem som søker hjelp og behandling, dem som ikke søker hjelp og dem som er dømt og som eventuelt sitter i fengsel. Vi har i dag ikke tilstrekkelig med kunnskap om omfanget av foreldrevold i det norske samfunnet. Forskingen har heller ikke vært særlig opptatt av fedres og mødres egen forståelse av den volden de har brukt mot sine barn, av deres motiver og forklaringer på hvorfor de har brukt vold, eller av det som skjer i voldssituasjonene.

Mangel på kunnskap om omfanget av vold mot barn, og om voldsutøveres bakgrunn, livssituasjon og andre karakteristika kan i sin tur utgjøre hindre mot effektiv forebygging og hjelp til de utsatte barna. Det er behov for mer forskning om både den såkalt mindre alvorlige volden – som vi i hovedsak har fokusert på i denne rapporten – og om alvorlig vold mot barn, som grov mishandling og seksuelle overgrep.

I alle disse ulike typene av forskning trenger vi en kjønns sensitiv tilnærming og spesifikk kunnskap om kjønn. Vi mener at kjønn ikke kun skal oppfattes som en empirisk variabel, men også som en analytisk kategori og tilnærming, slik at eventuelle kjønns spesifikke mønstre kan løftes fram og studeres. Det er også viktig å utvide analysen av vold med såkalte interseksjonelle perspektiver, der søkelyset settes på hvordan ulike sosiale kategorier, slik som kjønn, sosial klasse/levestandard, etnisitet, seksuell orientering eller alder påvirker hverandre i et gjensidig samspill.

Omfangsstudier og andre typer kvantitativ forskning

Som vi har vist i rapporten, har det blitt gjennomført ulike typer omfangsstudier om utsatthet for vold i oppveksten, både i Norge og våre nordiske naboland. Vi trenger også i fremtiden å satse på studier av forekomsten av vold. Dette gjelder både studier som retter seg mot hele befolkningen og studier som har fokus på ulike undergrupper, blant annet etter sosioøkonomiske levekår, etnisk bakgrunn, og som omfatter ulike typer familier (med aleneforeldre, biologiske foreldre, steeforeldre osv.). Vi har i dag et særlig stort behov for å gjennomføre omfangsundersøkelser om vold og overgrep mot barn som også retter seg mot de yngre aldersgruppene.

Det er nødvendig å gjennomføre både longitudinelle studier av volden, som kan fange opp eventuelle endringer i voldsmønstre over tid, og komparative studier av forekomsten av vold i ulike grupper i et samfunn eller i ulike nasjonale kontekster. Men, som vår forskningsgjennomgang viser, kan det være vanskelig å komme fram til et entydig bilde av det kvantitative omfanget av foreldres vold, både over tid i et enkelt land og sammenlignet med andre land. Sammenlignbarheten i omfangsundersøkelser begrenses av at studiene ofte har ulike forskningsdesign og forståelser av volden. På denne bakgrunn ser vi det som særlig relevant å utvikle nordisk og internasjonalt samarbeid om gjennomføring av omfangsundersøkelser.

Det er viktig at omfangsundersøkelsene fokuserer på sammenhengen mellom ulike typer risikofaktorer og utøvelse av vold mot barn. Tidligere forskning, både internasjonalt og i Norden, tyder på at fattigdom, sosial marginalisering, problemer med rus og psykisk helse samt egen tidligere voldsutsatthet kan påvirke risikoen for å utsette andre for vold og overgrep. Her finnes likevel behov for ytterligere empirisk forskning om sammenhengen mellom disse faktorene. Vi må også stille spørsmål om i hvilken grad resultater og teorier fra internasjonal, ofte anglo-amerikansk forskning, er overførbare og har gyldighet i dagens nordiske samfunn.

Mens vi etter hvert har relativt god oversikt over omfanget av vold og overgrep mot barn og unge i Norge, er det gjort lite forskning på foreldres selvrapporterte *utøvelse*

av vold og fysisk avstraffelse mot egne barn. I Sverige og Finland er det derimot gjennomført slike studier. Det ville etter vårt syn være interessant å gjennomføre slike studier også i Norge, for å kartlegge hvor stor andel av foreldrebefolkningen som faktisk selv innrømmer å ha brukt slik vold. Slik kunnskap kan være viktig blant annet for å kunne vurdere behovet for behandling og andre hjelpetiltak for denne gruppen foreldre og deres barn. Til forskjell fra våre nordiske naboland Finland og Sverige, har det i Norge heller ikke blitt gjennomført større vitenskapelige studier om befolkningens og foreldres holdninger til bruk av vold og fysisk avstraffelse mot barn. I dag, når både lovgivning og samfunnsutvikling ser ut til å bevege seg i retning av nulltoleranse for vold mot barn i det norske samfunnet, kunne slike studier med fordel rette seg til ulike undergrupper i befolkningen, for å undersøke hvor langt denne utviklingen i realiteten har kommet.

Kvalitativ fenomenkunnskap

Fenomenet mødres og fedres vold mot barn er komplekst. Det finnes ulike teoretiske tilnærminger som alle kan gi viktige bidrag til en bedre forståelse av volden, og som utfyller hverandre gjennom at de vektlegger ulike sider av volden. Kvalitativ forskning om vold mot barn er mangelfull både i Norge, Norden og internasjonalt. Slike tilnærminger kan innbefatte for eksempel kvalitative intervjustudier med foreldre og barn om voldssituasjonene og voldens konsekvenser, eller kulturhistorisk, selvbiografisk og livshistorisk forskning. Vi mener det er viktig at også barns erfaringer med og opplevelser av foreldrevold høres bedre og fanges opp av forskningen i større grad enn nå.

Kvalitativ forskning kan også løfte frem eventuelle særtrekk og forskjeller mellom mødres og fedres voldsutøvelse. I dagens nordiske samfunn har fars- og morsrollene nærmet seg hverandre, det kan være interessant å undersøke nærmere også i denne sammenhengen. Vi trenger imidlertid mer empirisk forskning som kan gi spesifikk kunnskap om forståelsen av vold og bruk av illegitim fysisk makt både blant mødre og fedre, før vi kan fastslå hva eventuelle forskjeller mellom kjønnene består i, og hva de skyldes.

Forskning om intervensjon og behandling

I Norge har vi behov for å vite mer om hva de ulike hjelpesystemene gjør, og hva som bør gjøres, for å avdekke utøvelse av vold mot barn. Framtidige studier bør også ha et sterkere fokus på hvordan mødre og fedre som utsetter barn for vold eller som befinner seg i risikozonen for å utøve vold, opplever kontakten med hjelpeapparatet, som for eksempel barnevern- og familieverntjenesten. Det bør også studeres hva som

er hindre mot å søke hjelp for voldutøvelse, fysisk avstraffelse eller andre straffeorienterte oppdragelsesmetoder. Søkelyset bør i tillegg rettes mot studier som fokuserer på hvordan hjelpe- og støtteapparatet kan fange opp og yte hjelp og/eller behandling til foreldre som bruker vold.

Vi må også forske videre på hva som er virksomme intervensjoner og behandlingsmetoder for foreldre som utøver vold. Denne forskningen bør dels være generell nok til å omfatte alle typer overgripere, samtidig som den også må være spesifikk nok til å kunne beskrive noen gruppers særegne behov, som for eksempel mødres versus fedres behov.

Dessuten har vi et stort behov for mer kunnskap om personer som har brukt vold eller begått overgrep og som verken har blitt dømt for det eller søkt behandling. Selv om slik forskning vil by på store praktiske og metodiske utfordringer, kan mer kunnskap om dette feltet være av stor betydning for fremtidig forebygging og bekjempelse av vold og overgrep. Dette temaet blir særlig viktig tatt i betraktning at mye av volden og overgrepene barn opplever først blir oppdaget etter at de har pågått over tid, og i en del tilfeller avdekkes ikke volden i det hele tatt før barna har blitt voksne.

Vår rapport har ikke handlet om seksuelle overgrep mot barn, verken fra foreldre eller andre personer. Forskning, også i Norge, viser imidlertid at omfanget av slik vold er stort. Det bør derfor særlig fokuseres på å få mer kunnskap om seksualovergripere. Vi trenger både kvalitativ kunnskap om motiver, beveggrunner og risikofaktorer, men også bedre oversikt over andelen kvinner og menn som har begått overgrep. Det er også et spesielt behov for mer systematisk kunnskap om behandling av seksualforbrytere.

Litteratur

Afifi, T. O., Brownridge, D. A., Cox, B. J., & Sareen, J. (2006). Physical punishment, childhood abuse and psychiatric disorders. *Child Abuse & Neglect*, 30(10), 1093-1103.

Afifi, T. O., Mota, N. P., Dasiewicz, P., MacMillan, H. L., & Sareen, J. (2012). Physical punishment and mental disorders: Results from a nationally representative US sample. *Pediatrics*, 130(2), 184-192.

Annerbäck, E. M., Wingren, G., Svedin, C. G., & Gustafsson, P. A. (2010). Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden—findings from a population-based youth survey. *Acta Paediatrica*, 99(8), 1229-1236.

Annerbäck, E. M. (2011). *Child physical abuse: characteristics, prevalence, health and risk-taking* (Doktoravhandling, Institutionen för klinisk och experimentell medicin, Barn- och ungdomspsykiatri). Linköping: Linköpings universitet.

Appel, A. E., & Holden, G. W. (1998). The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology*, 12(4), 578-599.

Askeland, I. R., Evang, A., & Heir, T. (2011). Association of violence against partner and former victim experiences: A sample of clients voluntarily attending therapy. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(6), 1095-1110.

Askeland, I. R., Lømo, B., Strandmoen, J-F., Heir, T., & Tjersland, O.A. (2012). *Kjennetegn hos menn som har oppsøkt Alternativ til Vold (ATV) for vold i nære relasjoner*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 4/2012)

Athea, C. A., & Durrant, J. E. (2005). Maternal use of physical punishment in response to child misbehavior: Implications for child abuse prevention. *Child Abuse & Neglect*, 29(2), 169-185.

Ballinger, A. (1996). The guilt of the innocent and the innocence of the guilty: The cases of Marie Fahmy and Ruth Ellis. In A. Myers & S. Wight (Eds.). *No angels. Women who commit violence* (pp. 1-28). London and San Francisco: Pandora.

Balvig, F. (2000). Fra voldens nutidshistorie. I R. Saur (red.). *Voldens ofre – vårt ansvar* (s. 22-53). Oslo: Kompetansesenter for voldsofferarbeid, Høgskolen i Oslo.

Barne- og familiedepartementet. (2005). *Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten (Rundskriv Q-24, mars 2005)*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). *Ot. prp. nr. 104 (2008-2009). Om lov om endringer i barnelova mv. (flytting, delt bosted, samvær, vold mv.)*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American psychologist*, 35(4), 320-335.

Belsky, J. (1993). Etiology of child maltreatment: A developmental, ecological analysis. *Psychological Bulletin*, 114(3), 413-434.

Berger, L. M. (2005). Income, family characteristics, and physical violence toward children. *Child Abuse & Neglect*, 29(2), 107-133.

Berrington, E., & Honkatukia, P. (2002). An evil monster and a poor thing: Female violence in the media. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3(1), 50-72.

Black, D. A., Heyman, R. E., & Smith Slep, A. M. (2001). Risk factors for child physical abuse. *Aggression and Violent Behavior*, 6(2), 121-188.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Bredal, A. (2013). Vold i nære relasjoner. Minoritetskvinner mellom hypersynlighet og usynlighet. I B. Bråten & C. Thun (red.). *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 117-143). Oslo: Akademika forlag.

Brown, J., Cohen, P., Johnson, J. G., & Salzinger, S. (1998). A longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: Findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect. *Child abuse & neglect*, 22(11), 1065-1078.

Brun, B., & Wintlev, Å. (2010). *Mødre der udsætter deres børn for alvorligt omsorgssvigt*. (1. utg.). Virum: Dansk Psykologisk Forlag.

Cardi, C., & Pruvost, G. (2011). La violence des femmes: Un champ de recherche en plein essor. Bibliographie commentée. *Champ pénal/ Penal field*, 8.

Christoffersen, M. N. (2010). *Børnemishandling i hjemmet. Delrapport 1*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for velferd. (Rapport 30/2010).

Connelly, C. D., & Straus, M. A. (1992). Mother's age and risk for physical abuse. *Child Abuse & Neglect*, 16(5), 709-718.

Damant, D., Lapierre, S., Lebossé, C., Thibault, S., Lessard, G., Hamelin-Brabant, L., Lavergne, C., & Fortin, A. (2010). Women's abuse of their children in the context on domestic violence: Reflection from women's accounts. *Child & Family Social Work*, 15(1), 12-21.

De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2013). "Barn." De nasjonale forskningsetiske komiteene. [Online]. Tilgjengelig på <http://www.etikkom.no/Hva-skal-du-forske-pa/Barn/> [Lastet 18. juni 2014].

De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2013). "Taushetsplikt." De nasjonale forskningsetiske komiteene. [Online]. Tilgjengelig på <http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/God-forskningspraksis/Taushetsplikt/> [Lastet 18. juni 2014].

Dubowitz, H., Black, M., Starr, R. H., & Zuraven, S. (1993). A conceptual definition of child neglect. *Criminal Justice and Behavior* 20(1), 8-26.

Durrant, J. E., Broberg, A. G., & Rose-Krasnor, L. (1999). Predicting mother's use of physical punishment during mother-child conflicts in Sweden and Canada. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1999(86), 25-41.

Ellonen, N., Kääriäinen, J. J., Salmi, V., & Sariola, H. (2008). *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset* [Voldserfaringer hos barn og ungdom]. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71 ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 8. [Rapporter fra Polishögskolan og Rättspolitiska forskningsinstitutet]. Tampere.

Ellonen, N., Kääriäinen, J., Sariola, H., Helweg-Larsen, K., & Bøving Larsen, H. (2011). Adolescents' experiences of parental violence in Danish and Finnish families: A comparative perspective. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12(2), 173-197.

Ellonen, N., (2012). Kurin alaiset: *Lasten ja nuorten välisten ristiriitojen ratkaiseminen perheessä* [Konflikter innen familien og løsningsmåter]. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 103. [Rapporter fra Polishögskolan]. Tampere.

Fagerlund, M., Peltola, M., Kääriäinen, J., Ellonen, N., & Sariola, H. (2014). *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia* [Voldserfaringer hos barn og ungdom 2013. Resultater fra Barnofferundersøkelsen]. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110 [Rapporter fra Polihøgskolan]. Tampere.

Fawcett, B., Featherstone, B., Hearn, J., & Toft, C. (1996). *Violence and gender relations: Theories and interventions*. London: Sage.

Featherstone, B. (1996). Victims or villains? Women who physically abuse their children. I B., Fawcett, B., Featherstone, J., Hearn, & C., Toft, (1996). *Violence and gender relations: Theories and interventions*. (pp. 178-191). London: Sage.

Featherstone, B. (1997). What has gender got to do with it? Exploring physically abusive behaviour towards children. *British Journal of Social Work*, 27(3), 419-433.

Finkelhor, D. (2008). *Childhood victimization: Violence, crime and abuse in the lives of young people*. New York: Oxford University Press.

FitzRoy, L. (2001). Violent women: Questions for feminist theory, practice and policy. *Critical Social Policy*, 21(1), 7-34.

FitzRoy, L. (2003, February). *The violence of women: Making sense of child abuse perpetrated by mothers*. Paper presented at the Australian Institute of Family Study Conference, Melbourne, Australia.

FitzRoy, L. (2005). *'Violent women'?: An explorative study of women's use of violence*. (Doctoral dissertation, Royal Melbourne Institute of Technology). Melbourne: RMIT University.

Flick, U. (2002). *An introduction to qualitative research*. (2. utg.) London: Sage Publications.

Geffner, R., Igelman, R. S., & Zellner, J. (2003). Introduction – children exposed to interparental violence: A need for additional research and validated treatment programs. In R., Geffner, R. S., Igelman, & Zellner, J. (Eds.). *The effects of intimate partner violence on children* (pp. 1-10). Binghamton, NY: Haworth Maltreatment & Trauma Press.

Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytical and theoretical review. *Psychological bulletin*, 128(4), 539-579.

Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet*, 373(9657), 68-81.

Gillham, B., Tanner, G., Cheyne, B., Freeman, I., Rooney, M., & Lambie, A. (1998). Unemployment rates, single parent density, and indices of child poverty: Their relationship to different categories of child abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 22(2), 79-90.

Grøvdal, Y., Saur, R., & Skaalerud, A. (2014). *En velvillig og oppmerksom tilhører: Mennesker som har vært utsatt for vold og deres møte med hjelpeapparatet og politiet*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 2/2014)

Gunn, J. (2009). Agency. In S. Littlejohn, & K. Foss (Eds.). *Encyclopedia of communication theory* (pp. 28-32). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Guterman, N. B., & Lee, Y. (2005). The role of fathers in risk for physical child abuse and neglect: Possible pathways and unanswered questions. *Child Maltreatment*, 10(2), 136-149.

Guterman, N. B., Lee, Y., Lee, S. J., Waldfogel, J., & Rathouz, P. J. (2009). Fathers and maternal risk for physical child abuse. *Child Maltreatment*, 14(3), 277-290.

Hanmer, J. (1996). Women and violence: Commonalities and diversities. I B. Fawcett, B. Featherstone, J. Hearn, & C. Toft (Eds.). *Violence and gender relations. Theories and interventions* (pp.7-21). London: SAGE Publications.

Haugland, G. N., Nygaard, I. E., Vik, J. S., & Lindstrøm, T. C. (2011). Ingen penis – ingen skade? Når kvinner begår seksuelle overgrep. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 48(6), 522-528.

Heltne, U., & Steinsvåg, P. Ø. (2011). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hennum, N. (2002). *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder: Om å være mor og far for norsk ungdom*. Trondheim: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. (Rapport 19/02)

Hennum, N. (2005). Grensesetting, makt og vold. Fra en undersøkelse om relasjoner mellom foreldre og ungdom. *Nordisk sosialt arbeid*, 3, 194-206.

Hjemdal, O. K. (2014). Vold mot kvinner – definisjoner, forekomst og risikofaktorer. I K. Narud (Red.). *Vold mot kvinner* (s. 19-36). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Holden, G. W., & Ritchie, K. L. (1991). Linking extreme marital discord, child rearing, and child behavior problems: Evidence from battered women. *Child Development*, 62(2), 311-327.
- Hughes, H. M., Parkinson, D., & Vargo, M. (1989). Witnessing spouse abuse and experiencing physical violence: A “double-whammy”? *Journal of Family Violence*, 4(2), 197-209.
- Hydén, M. (2000). Att lyssna til en kör av röster: Den berättarfokuserade intervjun. *Socialvetenskaplig tidsskrift* (1-2), 137-158.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Janson, S., Långberg, B., & Svensson, B. (2007). *Våld mot barn 2006-2007: En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset. (Rapport 4/2007).
- Janson, S., Jernbro, C., & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jareg, K., & Askeland, I. R. (1995). *Kvinnelige voldsutøvere: en fenomenologisk studie av kvinner som bruker vold mot sine mannlige partnere* (Hovedoppgave, Psykologisk Institutt). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Jewkes, R., Watts, C., Abrahams, N., Penn-Kekana, L., & García-Moreno, C. (2000). Ethical and methodological issues in conducting research on gender-based violence in Southern Africa. *Reproductive health matters*, 8(15), 93-103.
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Kristoffersen L. (2005). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (3. utg.) Oslo: Abstrakt Forlag.
- Kelly, L. (2003). *Domestic violence and the politics of privacy*. New York: Cornell University Press.
- Keskinen, S. (2005). *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt* [Profesjonelle i familievern og konflikter i voldsarbeid. Kjønn, makt og språklige praksiser]. Tampere: Tampere University Press.
- Knutsen, V. (2011). *Vold mot barn i nære relasjoner* (Mastergradsoppgave, Det juridiske fakultet). Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Korzen, S., Fisker, L., & Oldrup, H., (2010). *Vold mod unge i Danmark: En spørgeskemaundersøgelse blandt 8.-klasses-elever. Delrapport 2*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velferd SFI. (Rapport 32/2010).

Krug, E. G. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.

Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Lattu, E. (2003, August). Physical violence committed by women in Finland: Preliminary thoughts from interviews. *Presented at the European Group for the Study of Deviance and Social Control "Critical Perspectives on Crime Prevention"*, Helsinki.

Milner, J. S., & Chilamkurti, C. (1991). Physical child abuse perpetrator characteristics: A review of the literature. *Journal of Interpersonal Violence*, 6(3), 345-366.

Milner, J. S. (1993). Social information processing and physical child abuse. *Clinical Psychology Review*, 13(3), 275-294.

Mossige, S., & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge: En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. (Rapport 20/2007).

Mossige, S., & Stefansen, K. (2011). Fysisk foreldrevold i oppdragelsen - sett med barnas øyne. I R. Talseth & B. Bratvold (Red.), *Barn i Norge 2011 – Årsrapport om barn og unges psykisk helse* (s. 42-58). Oslo: Organisasjonen Voksne for Barn.

Motz, A. (2008). *The psychology of female violence: Crimes against the body*. London: Routledge Taylor & Francis.

Murrell, A. R., Christoff, K. A., & Henning, K. R. (2007). Characteristics of domestic violence offenders: Associations with childhood exposure to violence. *Journal of Family Violence*, 22(7), 523-532.

Myhre, M. C., Dyb, G. A., Wentzel-Larsen, T., Grøgaard, J. B., & Thoresen, S. (2013). Maternal childhood abuse predicts externalizing behaviour in toddlers: A prospective cohort study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42(3), 263-269.

Møller, M. (2000). *I fars vold*. Oslo: Kommuneforlaget.

Natland, S. (2009). *Volden, horen og vennskapet. Fortellinger om jenters vold – en kulturanalyse*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Oldrup, H., Korzen, S., Lindstrøm, M., & Christoffersen, M., N., (2011). *Vold mod børn og unge: Hovedrapport*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velferd. (Rapport 15/2011).

Parker, R. (1995). *Torn in two: The experience of maternal ambivalence*. London: Virago Press.

Parker, R. (1997). The production and purposes of maternal ambivalence. I W. Hollway, & B. Featherstone (Eds.). *Mothering and ambivalence* (pp. 17-37). London: Routledge.

Redalen, K., Ellingsen, I. T., Studsrød, I., & Willumsen, E. (2013). Portvakt eller døråpner. Å rekruttere informanter til barnevernsforskning. *Norges Barnevern*, 90(1), 18-31.

Rose, J. (1983). Femininity and its discontents. *Feminist Review* (14)1, 5-21

Ross, S. M. (1996). Risk of physical abuse to children of spouse abusing parents. *Child Abuse & Neglect*, 20(7), 589-598.

Sariola, H. (2012). *Kuritusväkivaltaa koskevat asenteet ja lapsiin kohdistuvan väkivallan kehitystrendejä Suomessa* [Holdninger til oppdragervold og utviklingstrender gjeldende vold mot barn i Finland]. Lastensuojelun keskusliiton Taloustutkimuksella teettämän kyselyn tulokset [Resultat fra en spørreundersøkelse som Barnskyddets centralförbund har gitt Taloustutkimus i oppdrag å gjennomføre]. Helsingfors: Centralförbundet för barnskydd.

Sariola, H. (2012, August). *Violence against children and child sexual abuse in Finland*. Paper presented at Central Union for Child Welfare, Helsinki.

Sariola, H. (2014). *Herra Koivuniemi pantu viralta – 30 vuotta ruumiillisen kurittamisen kieltämisestä* [Tredve år siden oppdragervold ble forbudt]. Lastensuojelun keskusliiton Taloustutkimuksella teettämän kyselyn tulokset [Resultat fra en spørreundersøkelse som Barnskyddets centralförbund har gitt Taloustutkimus i oppdrag å gjennomføre]. Helsingfors: Centralförbundet för barnskydd.

Skjørten, K. (1994). *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Oslo: Pax.

Skjørten, K. (2004). Kvinnemishandling – kunnskap og politikk. *Kvinneforskning*, (3), 63-75.

Smith, J. A., & Osborn, M. (2007). Interpretative phenomenological analysis. I J. A. Smith (Ed.). *Qualitative psychology. A practical guide to research methods* (pp. 51-80). London: Sage.

Sogn, H., Lorentzen J., & Holter Ø., G., (2006). Research on Violence in Norway. Kilden Informasjonssenter for kjønnsforskning, Oslo. Tilgjengelig på <http://kilden.forskningsradet.no/binfil/download.php?did=2986> [Lastet 16. oktober 2014]

Sommerfeldt, M. B., Hauge M-I. & Øverlien, C. (2014). *Minoritetsetniske barn og unge og vold i hjemmet: utsatthet og sosialfaglig arbeid*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 3/2014)

Stark, E., & Flitcraft, A. H. (1988). Women and children at risk: A feminist perspective on child abuse. *International Journal of Health Services*, 18(1), 97-118.

Stith, S. M., Liu, T., Davies, L. C., Boykin, E. L., Alder, M. C., Harris, J. M., Som, A., McPherson, M., & Dees, J. E. M. E. G. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytical review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 14(1), 13-29.

Straus, M. A. (1994). Should the use of corporal punishment by parents be considered child abuse? Yes. I M. A. Mason & E. D. Gambrell (Eds.). *Debating children's lives: Current controversies on children and adolescents* (pp. 195-203). Newbury Park, CA: Sage Publications.

Straus, M. A., & Stewart, J. H. (1999). Corporal punishment by American parents: National data on prevalence, chronicity, severity, and duration, in relation to child and family characteristics. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2(2), 55-70.

Straus, M. A. (2000). Corporal punishment and primary prevention of physical abuse. *Child Abuse & Neglect*, 24(9), 1109-1114.

Straus, M. A. (2005). Children should never, ever, be spanked no matter what the circumstances. I D. R. Loseke, R. J. Gelles & M. M. Cavanaugh (Eds.). *Current controversies about family violence*. (2nd ed., pp. 137-157). Thousand Oak, California: Sage.

Svendby, R. (2011). *Fra de stummes leir: Menns beretninger om seksuelle overgrep fra kvinner og menn* (Masteroppgave, Senter for tverrfaglig kjønnsforskning). Oslo: Universitetet i Oslo.

Thomas, S. P. (2005). Women's anger, aggression, and violence. *Health care for Women International*, 26(6), 504-522.

Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 1/2014).

van der Weele, J., Ansar, N., & Castro, Y. (2011). Møte med foreldre som bruker oppdragervold – erfaringer fra arbeid med minoritetsforeldre. I U., Heltne, & P. Ø., Steinsvåg, (Red.). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp* (s. 120-136). Oslo: Universitetsforlaget.

Whipple, E. E., & Webster-Stratton, C. (1991). The role of parental stress in physically abusive families. *Child Abuse & Neglect*, 15(3), 279-291.

Zolotor, A. J., Theodore, A. D., Chang, J. J., Berkoff, M. C., & Runyan, D. K. (2008). Speak softly – and forget the stick: Corporal punishment and child physical abuse. *American Journal of Preventive Medicine*, 35(4), 364-369.

Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet – barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øverlien, C., Thoresen, S., & Dyb, G. (2013). Childhood adverse experience: Yes or no? Mothers' decision-making process when responding to survey questions. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22(2), 192-210.

Aakvaag, H., Thoresen, S., & Øverlien, C. (in preparation). *Vold og overgrep mot barn og unge – definisjoner og typologisering*. Personlig kommunikasjon med Aakvaag, H., 2014.

I Norden har lovgivning og politikktutforming gått i retning av nulltoleranse når det gjelder vold mot barn. Likevel opplever mange barn fortsatt vold i løpet av oppveksten, fra far, mor eller begge foreldre. Omfangsundersøkelser viser at mødre står bak en betydelig andel av den volden som barn og unge opplever.

Samtidig er mødres vold mot barn lite utforsket som forskningstema i Norge. Personer som arbeider med problematikken trenger kunnskap for å kunne forstå mødrene, hjelpe barna deres, og jobbe for å få slutt på volden. Formålet med prosjektet denne rapporten bygger på, er derfor å utvide kunnskapen om mødres vold mot barn. Rapporten er todelt: det gis en oversikt over eksisterende forskning på feltet, og mødres vold og/eller illegitime fysiske maktbruk mot barna sine belyses gjennom en kvalitativ intervjustudie.

At foreldre selv har opplevd vold i oppveksten og at foreldre bruker vold mot hverandre er faktorer som kan øke risikoen for at også barna i familien blir utsatt for vold. Det samme gjelder ulike typer sosiale faktorer, for eksempel marginalisering, lav sosioøkonomisk status og rusproblemer.

Vi har ønsket å få frem mødrenes egne forståelser av volden de har brukt, og belyser spørsmålet om *hvorfor* voldssituasjonene oppsto, sett fra deres perspektiv. Kvinnene setter volden i forbindelse med sinne, aggresjon og frustrasjon rettet mot barna, men også med sin egen livssituasjon, preget av stress, opplevelser av utilstrekkelighet og maktesløshet. Volden kan forstås i sammenheng med tidligere livserfaringer – flere av kvinnene har selv opplevd vold, i oppveksten, i voksen alder eller begge deler. Det er likevel viktig å påpeke at utsatthet for vold ikke fritar for ansvar for egen voldsutøvelse.

Noe av volden kan forstås som uttrykk for tradisjonelle holdninger til barneoppdragelse, og en del av volden har instrumentelle hensikter. Volden er slik sett et uttrykk for den makten foreldre har over barn, og den bidrar til å opprettholde denne makten, gjennom barnas frykt og tilpasning.

Besøksadresse: Gullhaugveien 1-3, 5 etg, 0484 Oslo

Postadresse: Pb 181 Nydalen, 0409 Oslo

Tlf.: +47 22 59 55 00

Faks: +47 22 59 55 01

e-post: postmottak@nkvts.unirand.no

ISBN 978-82-8122-078-2 (trykk)

ISBN 978-82-8122-079-9 (PDF)

ISSN 0809-9103

Rapporter kan lastes ned fra: <http://www.nkvts.no>

